

Tartalom

Covid-19

PÁLFI JÓZSEF: Isten emberének közbenjáró imádsága!	3
PÁLFI JÓZSEF: A belső legyen összhangban a felsővel!	9
PRÉM MÓNIKA: Pálfi József: <i>harminchárom... Ige-magyarázat, Ige-hirdetés</i>	15
BALÁZS GÉZA: Karanténnyelv- és folklór	21
LÉNÁRT ISTVÁN: COVID-related lexical changes in the Lao language – with a Lao-English glossary of COVID-related terms	35

Művészet:

BOKA LÁSZLÓ: <i>A Holnap</i> korabeli szerepéről, jelentőségéről és egyéniségeiről I.	51
BALÁZS GÉZA: The principles of the anthropology of art and language	63
BÉRES NORBERT: Hungarian Eulenspiegel and Munchhausen – Publishing Analogies and Differences	71

Pedagógia:

N. CSÁSZY ILDIKÓ: Diszlexia és anyanyelvi nevelés	81
--	----

Ismertetések:

ANISZI KÁLMÁN: Árkossy István fesőművész albuma	95
CRİŞAN, GRETA: Magyarai Sára – Bartha Krisztina (szerk.): <i>Nyelvi közösségek – közösségi perspektívák</i>	101
MAGYARI SÁRA: Beszámoló egy sajtónyelvi kutatásról	107
Rezumate	115
Abstracts	119

Isten emberének közbenjáró imádsága!

DR. PÁLFI JÓZSEF

Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)

palfi.jozsef@partium.ro

Fejezet Pálfi József: *harminchárom... Ige-magyarázat, Ige-hirdetés* című könyvéből (Partium Kiadó, Nagyvárad, 2020).

Kulcsszavak: istentisztelet a karantén alatt

Text. Ef. 3, 14–21. *“Ezokáért meghajtom térdeimet a mi Urunk Jézus Krisztusnak Atyja előtt, Akiről neveztetik minden nemzetség, mennyen és földön, Hogy adja meg néktek az Ő dicsősége gazdagságáért, hogy hatalmasan megerősödjete az Ő Lelke által a belső emberben; Hogy lakozzék a Krisztus a hit által a ti szívetekben; A szeretetben meggyökerézvén és alapot vevén, hogy megérthessétek minden szentekkel egybe, mi a szélessége és hosszúsága és mélysége és magassága [az Isten jóvoltának,] És megismerjétek a Krisztusnak minden ismeretet felül haladó szeretetét, hogy [ekképen] beteljesedjete az Istennek egész teljességéig. Annak pedig, a ki véghetetlen bőséggel mindeneket megcselekedhetik, feljebb hogynem mint kérjük vagy elgondoljuk, a mi bennünk munkálkodó erő szerint, Annak légyen dicsőség az egyházban a Krisztus Jézusban nemzetségről nemzetségre örökkön örökké. Amen!”*

Keresztyén Testvérek, Kedves Barátaim a Krisztus Jézusban! – Életemben először kerül sor arra mai napon (2020. március 22-én), hogy itt a Nagyváradréti református templomban kizárólag csak online, azaz közvetlenül az internethez csatlakoztatott módon kell, hogy Isten igéjét hirdessem. Nem is akárhogyan, hanem a megszokott szép és népes gyülekezet hiányában, az üres templomban. Itt, ahová vasárnaponként több százan is el szoktunk jönni. Ma csak hárman vagyunk jelen: a technikai rögzítő (Pálfi Boróka, a leányom), a kántor (Márkus Zoltán) és a lelképásztor. Ami nagyon belemarkolt a lelkembe, azaz volt, hogy ez a szinte ezékieli szürrealista gondolat és kép lehet, hogy még el fog tartani egy jó ideig. Óhatatlan, hogy ne zendüljön meg lelkemben a kérdés, hogy Uram Isten, mikor telnek meg ismét ezek a padok veletek és még sokan másokkal. Mert abban kétségtelenül hiszek és bízek, sőt meg vagyok győződve, hogy ez az alkalmatlan időben választott, egyetlen alkalmas megoldás leszoktatna majd benneteket a templomba járásról. Sőt hiszem, hogyha

ennek a sajnos mára kézzelfogható valósággá vált rémálomnak vége lesz, akkor majd még többen jöttök Istent imádni. Nem csak én, de velem együtt sokak meggyőződése az, hogy ezután talán sok minden más lesz az ember életében.

Csendesen bevallom, hogy a tegnap már többször is bejöttem az üres templomba, hogy végig gondoljam, átéljem azt, hogy milyen is az, amikor egy virtuális készülék segítségével kell egy természetes álvalóságot teremteni. És a régiek, fizikára, természetfelettire vonatkozó régies kifejezésével az éter láthatatlan terén, feltételezett anyagának közvetítő közegén keresztül, hogyan is lehet online módon közösségben maradni egymással. Nem tudom, de amit mai ígénék záró soraiban leírt Isten embere egykor, az hiszem, hogy ma is ugyanúgy megáll és igaz. Aki Istenben bíz, csak az nem csalatkozik, mert amit mi kérünk, azt Ő, aki a bennünk munkálkodó erejénél fogva megteheti, az ma is megcselekszi közöttünk. Igen megtehet mindent, mert ereje, képessége mindenható és mindenkor, mindenütt jelenvaló.

I.

Isten embere talán egyedül lehetett, amikor ezt a közbenjáró imádságot elmondhatta és leírhatta. De azáltal, hogy le is írta, bekapcsolt a mindenkori gyülekezeteket, s köztük bennünket is. Szinte látom magam előtt, amint alázas, de magabiztos és erős hittel mondja azt, hogy „*meghajtom térdeimet a mi Urunk Jézus Krisztusnak Atyja előtt, A kiről neveztetik minden nemzetség, mennyen és földön*” (Ef. 3,14–15).

Legyen szabad, most a 14. vers kezdetén álló (ez okáért, az előbbieik okáért) okhatározó szót elhagyni. Úgy gondolom, hogy Isten emberének ez az imádsága a nélkül is teljes lehet. Így az átvezető okhatározó nélkül, önmagában is van markáns értelme és üzenete. *Meghajtom térdeimet*. Bár az eredeti szövegben a térd szót használja az apostol, de nekem mégis kedvesebb a Károli által többes számban fordított térdeimet. Úgy gondolom, hogy Károli, az istenes vénember így érezte ezt a mozdulatot igazán sajátjának. Úgy gondolom, hogy sokkal több ez a mozdulat, mint egy töredékes fizikai cselekmény. Több ez, mint a valamilyen „nagyúr” előtti földig vagy éppen bármilyen keleti vagy nyugati, ó vagy újkori típusú tiszteletadás.

Isten embere meghajlik, leborul, odaborul, odahajlik, odasimul az elé az Isten elé, Akit lehet igazán, mindent megelőző módon szeretni, elismerni, tisztelni. Természetes szeretet-érzésből fakadó mozdulat ez. Aki helyén volt, van és marad mindenkor, minden körülmények között. Az a fajta odaborulás ez, amelyet csak az Isten előtt tehet meg teljes szívvel és lélekkel az ember. Tiszta szívű és egyenes alázatra tanít az Élet ura előtt.

Pál azt mondja el a testiekben is megmutatkozó, lelke belsejéből fakadó mozdulatával, hogy nem mi vagyunk az élet urai, hanem Ő, az Atya Isten. Az,

akiról neveztetik minden nemzetiség mennyen és földön. Az Atya a görög nyelvű szövegben *patér*, a nemzetiségé pedig a *patria*. A patria alapvetően és első renden nem hazát jelent, amint mi ismerjük, hanem törzset, nemzetet, nemzetséget, népcsoportot. Ez így sokkal jobban érzékelteti a személyes, személyes-kapcsolat jelleget, értelmet, tartalmat. Mondhatnánk, hogy Atya, akiről neveztetik, minden atyafiság. Az az Atya Ő, aki a lét ős oka, aki a minden kezdete, eredete. Akinek volt hatalma, képessége létbe hívni mindeneket lent és fent, a látható és láthatatlan világban. Azzal, hogy Ő adott rendeltetést mindennek, kifejezi mindent megelőző Úr voltát, és a mi hozzá való természetes kötődésünket, aki meghatározta elrendeltetésünket és időben ad elegendő erőt és képességet ahhoz, hogy betöltsük feladatunkat, küldetésünket. Számára és hiszem, hogy számunkra is ez ad megnyugtató biztonságtudatot. Ezért tekinthetünk ma is, jelen körülményeink között bizalommal úgy az Istenre, mint a mindenség Atyjára, Urára.

Miért hajlik oda teljesen, mindenestül kimondhatatlan hittel és bizalommal? – Azért, hogy kérjen, kolduljon, kikönyörögjön Isten akkori és mindenkori gyermekeinek valamit. Valamit, amire hiszem, hogy nekünk is nagy szükségünk van ma. Mondhatnám azt, hogy három dologért könyörög, de amiket kér, azok láncszem-szerűen kapcsolódnak egymásba, mintha egyik következne a megelőzőkből. Vele együtt forduljunk mi is most ahhoz az Atyához alázattal, teljes hittel és bizalommal, akiről a záró sorokban ezt mondja, hogy *Aki a bennünk munkálkodó erőnél fogva mindent megtehet bőségesen azon túl is, amit mi kérünk vagy megértünk* (Ef. 3,20).

II.

Az első kérdésben azt kéri: *„hogy hatalmasan megerősödjete az Ő Lelke által a belső emberben”*. Adja meg az Isten nektek azt, hogy megerősödjete. De nem is akármiben, hanem a belső emberben. Az Atyától kéri, koldulja a megerősödés adományát. Úgy tesz, mint a boldogmondások Szent Lelket kolduló szegény, koldus embere. Lelke által, Lelke erejével erősítsen fel és erősítsen meg. Erre az erőre van szükségünk. Ezt pedig a bensővel kezdi. A Szentlélek óvó, védő közegébe, közösségébe akar bennünket is bevonva beajánlani, mint az egyetlen életmentő dimenzióba, amint Farkas József írta valahol: a *pneumatoszférába* (Szent Lélek tartományába). Különös a megerősödésre vonatkozó kifejezés görög szava. Főleg ma, amikor nagyon sokszor halljuk a karantén kifejezést. A karantén szó eredetét a *Quaranta giorni* (negyven nap) olasz kifejezésére vezetik vissza. Viszont a görög kifejezés *kratajoténáj* azt jelenti, hogy megerősíteni, erőssé tenni. Van ebben számomra némi áthallás is. Úgy gondolom, hogy a hatóságok által helyesen tanácsolt fizikai karantén mellett nekünk most az isteni karanténra is igazán nagy szükségünk van. Ahol nem tenni, hanem csak lenni kell (Gyökössy Endre).

Ott, ahol isteni védő és erősítő elkülönítésre, elszigetelésre van lehetőségünk és módunk, ahol tudunk Lelke ereje által erősödni.

Szükségünk van ma erre, mert belső szellemi-lelki immunrendszerünk is megerőtlenedett, meggyengült és erőért, erősítésért és az ebben való kitartásért, állhatatosságért kiállt. Emberi mivoltunk énjét jelentő benseje, önmagunk magva, lényünk meghatározatlan, lokalizálhatatlan belső embere. Ha a test megerőtlenedik is, a léleknek készen kell állnia, mert a test akkor képes ismét erőre kapni. Akkor van nagy baj, ha az ember bensője, lelke, szelleme nem felkészült állapotban van. Ezt kéri imádságában számunkra, hogy életünkben legyen még inkább helye annak az Atya Istennek, aki az élet Ura. Ma, amikor kétségek, ál- és valódi hírek között ki vagyunk téve mindenféle bizonytalanságnak, megerőtlenedésének, eltévelyedésnek vagy éppen eltávolodásnak, akkor a belső irányítunket újra-tervező Lélek munkálkodjon bennünk. Belső énünk, önmagától tévútra kerülhet, de ha Isten Szent Lelke által megerősítést kap, és ha engedjük, hogy befűjjon az életünkbe, akkor megerősíti, talpra, sőt helyreállít. Emlékezzünk csak a feltámadás után történetekre. Jézus urunk, azt mondta a félelmek között várakozó tanítványainak, hogy erőt adóan *Vegyetek* (kapjátok, fogadjátok a) *Szentlelket*.

Az tudja ma elviselni, elhordozni az adott kor vagy élethelyzet sokakat megpróbáló és megrendítő kihívásait, megpróbáltatásait, aki elfogadja Isten Szent. Lelkének bennünk munkálkodó értelmes erejét. A belsőleg megerősödött ember Istenben való hite szilárd, értelme józan és megőrzi nyugalalmát, békességét. Akiben a lélek lakik, abban lakik a Krisztus is. Azt kéri tehát először, hogy *hatalmasan*: azaz nagyon és minden tekintetben erősödjetek meg!

Másodszor azt kéri, hogy „*lakozzék a Krisztus a hit által a ti szívetekben*”. Mondhatnánk, hogy ez a második kérése Isten emberének, de azt is, hogy ez az előbbi következménye: akinek ugyanis belső embere Isten lelke által megerősödött, annak az életében a hit által már Krisztus is ott lakik. A hit a legjobb immunerősítője lelkünknek és testünknek. Arra képes, amire más nem. Az Istennek bennünk levő Lelke ugyanis egy a Krisztussal. Ha a Lélek jelen van, akkor kétségtelenül jelen a Krisztus is, és fordítva is. Nem ideiglenes, amolyan sátorozó lakozásról, tartózkodásról van itt szó, hanem olyan, amelyik állandó. Olyan bennünk való lakozást, aktív jelenlétet és bennünk munkálkodást jelent, amelyikről azt mondta egy alaklommal, hogy élek pedig nem én, hanem él bennem, él velem most már ezután a Krisztus. Az Immánuel, a velem mindenkor együtt lenni akaró ma is valóság! Erre azonban, csak úgy kerülhet sor, ha ajtót nyitunk, ha beengedjük és ráhangolódunk.

A *harmadik kéréssel* is ugyanaz a helyzet, mint a másodikkal. Lehet ez új kérés, de következménye is az előbbieknak. „*a szeretetben meggyökerezvén és alapot vevén, hogy megérthessétek minden szentekkel egybe, mi a szélessége és hosszúsága és mélysége és magassága az Isten jó voltának*”. Akinek a szívé-

be, élete középpontjában a Krisztus a jel, abban az isteni irgalmas szeretet, az agapé van jelen! Ebbe kell belegyökerezni úgy, hogy ez adja mindenben, mindenhez az alapot. Aki létének, szellemiségének, lelkeségének ez adja az alapját, fundamentumát, az képes megérteni minden szentekkel együtt azt, hogy *mi a szélessége és hosszúsága és mélysege és magassága az Isten jó voltának*. Az képes megérteni azt a másik valóságot, amelyet a teremtett mindenség teljes dimenziójának metaforájára utalással fejezett ki.

A *negyedik kéréssel* is ugyanaz a helyzet, mint a másodikkal vagy a harmadikkal. Lehet ez új kérdés, de következménye is az előbbieknél. „És megismerjétek *(képesek legyetek felfogni) a Krisztusnak minden ismeretet felülhaladó szeretetét, hogy [ekképen] beteljesedjétek az Istennek egész teljességéig*”.

Ha valaki megértette jó voltának jelentőségét, értelmét, akkor egyfelől meg is ismerheti, képes lesz megérteni, felfogni a Krisztus minden értelmet felülhaladó szeretetét. Másfelől pedig teljességre juthat! Előbb tehát megértene, majd megismerni, felfogni a Jézus mindent meghaladó rendkívüli szeretetét. Krisztus szeretete ugyanis felülmúl minden emberi értelmi képességet, de ami emberileg lehetetlen, az a belé vetett hit által lehetséges. Az a szeretet ez, amelyikben van áldozatkészség, türelem, jóság és megbocsátásra hajló szándék és akarat, amely táptalaja, tápláló ereje az életnek. Megvannak a következményei, és a gyümölcsei is meglátszanak. Abból látszik meg az, hogy ezt valakit megértette, hogy a jó helyen és a jó időben cselekszi az Ő akaratát. Ez a mi feladatunk, ennek a szolgálata mások javára és az Isten dicsőségére.

A megértésnek és a megismerésnek egyetlen célja van: teljességre jutni, az Isten tökéletességéig. Jézus szavai jutnak eszembe: *legyetek tökéletesek, mint a ti Mennyei Atyátok!* Isten teljessége Krisztusban lakozik (Kol. 2,9). Ha tehát megerősödtetek a belső emberben, és hogyha a Krisztus lakozik szívetekben, Ő életetek összefogó és megtartó centruma, és akkor, ha megismertétek és megértétek az Ő mindenekfelett való szeretetét, akkor eljuthattok a tökéletességre. Isten teljességére, tökéletességére csak Krisztus által juthat el az ember. Ez egy életen át tartó, történő folyamat. Merjünk hát mai és mindenkori tökéletlenségeink, erőtlenségeink, hiányosságaink között bátran leborul, odahajol mi is az Istenhez.

III.

Isten emberének értünk is közbenjáró imádsága végül egy tiszta, szívből fakadó, boldog Istendicsőítéssel, Istenimádással fejeződik be. *„Annak pedig, a ki véghetetlen bőséggel mindeneket megcselekedhetik, feljebb hogyanem mint kérjük vagy elgondoljuk, a mi bennünk munkálkodó erő szerint, Annak légyen dicsőség az egyházban, a Krisztus Jézusban nemzetségről nemzetségre örökön örökké. Amen!”* A magasztalás helye pedig most és mindenkor, ahol ennek történnie kell a hívást meghallók közössége. A végtelen hatalommal és képes-

séggel bíró pedig, Aki mindent megtehet, Annak legyen dicséret, dicsősség, tisztesség és hálaadás! Legyen dicsősség Neki, a volt és az eljövendő generációk váltakozó sokaságában, folyamában nemzedékről nemzedékre. Lehetséges ez, mert Ő örök és ez minden emberi mértékkel is mérhető világkorszakon átível.

Kedves Atyámfiai! Meggyőződéselem, hogy ezzel az értünk (is) elmondott imádsággal, miközben nekünk, értünk és ma velünk együtt koldul Isten embe-
re, közben sok mindenre akar tanítani: realista józanságra, kitartásra, felelőségtudatra és miként kezdtem, mindenekelőtt alázatra. Meggyőződéselem, hogy Istennek van világterve. Van terve a világgal és ennek a tervnek mi is részesei vagyunk, még akkor is, ha most sajátos egy értelemben vett tűzön is kell keresztül mennünk. Ezért, még ha valamennyire meg is ijedünk, akkor sem kell félnünk, hanem legyünk bátorságos jó reménységgel. Tartsuk be fegyelmetten a játékszabályokat, az előírásokat, a rendeleteket, és hitünket vessük abba, aki az élet Ura volt és lesz! Meggyőződéselem, hogy hogyha túl leszünk ezen az embert próbáló történeten, más lesz a világunk és talán az ember is más lesz. Keressük meg a rosszban, hogy miként válhat javunkra mindez. Gondolkozzunk el azon, hogy az élet Ura azzal, hogy lelassulunk, lecsendesedünk, lehet, hogy most éppen a gyermekszobánkba akar beparancsolva leültetni és elgondolkodtatni. S ha ez így van, hát akkor vegyünk levegőt, befordulva kamránkba mélyüljünk el és készüljünk egy jobb, igazabb és tisztább helyreállított talpra állásra! Ámen!

A belső legyen összhangban a felsővel!

DR. PÁLFI JÓZSEF

Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)

palfi.jozsef@partium.ro

Fejezet Pálfi József: *harminchárom... Ige-magyarázat, Ige-hirdetés* című könyvéből (Partium Kiadó, Nagyvárad, 2020).

Kulcsszavak: istentisztelet a karantén alatt

Text. Lukács, 20, 1–8. *És lőn azok közül a napok közül egyen, mikor a népet tanítá a templomban, és az evangyéliomot hirdeté, előállának a főpapok és az írástudók a vénekkal egybe, 2. És mondanak néki: Mondd meg nékünk, micsoda hatalommal cselekszed ezeket? vagy ki az, aki néked ezt a hatalmat adta? Feelvén pedig, monda nékik: Én is kérdezek egy dolgot tőletek; mondjátok meg azért nékem, hogy 4. A János kereszt-seége mennyből vala-é, vagy emberektől? 5. Azok pedig (elkezdték) tanakodni magok közt, mondván: Ha (ezt) mondjuk: Mennyből; (akkor Ő azt) fogja mondani: Miért nem hittetek tehát néki? 6. Ha pedig (ezt) mondjuk: Emberektől; az egész nép megkövez minket: mert meg vannak győződve, hogy János próféta volt. 7. Végül azt felelték Neki, hogy ők nem tudják, honnét (vala.) 8. És Jézus monda nékik: Én sem mondom meg néktek, micsoda hatalommal cselekszem ezeket.*

Keresztyén Testvérek, Kedves barátaim a Krisztus Jézusban! – Második, karantén idején végzett, vasárnap délelőtti istentiszteleti szolgálatom alapigéje a bibliaolvasó kalauz, mai napra rendelt szakasza. A múlt vasárnap délelőtt is utaltam már arra, hogy nem ez az igazi járható, közösségi istentiszteleti forma, ám alkalmatlan időkben meg kell találni az alkalmas módot és formát, a tartalom továbbadásának közvetítéséhez. Ezt a fajta közösségi istentiszteleti formát csak átmeneti állapotnak tekintem.

Isten hozott benneteket így is, ma is! Meggyőződésem, hogy lélekben ismét nagyon sokan vagyunk és hiszem, hogyha ennek az embert próbáló időszaknak vége lesz, akkor sokan, talán még többen jöttök majd a templomi közösségbe. Addig is, ha másként nem lehet, akkor a Reményik Sándor-i *ahogy lehet* gondolatiság jegyében őrizzük, erősítsük közösségünk, közösségeink összetartozás tudatát – most is, így is *együtt vagyunk* –, a virtuális

térben is. Abban, hogy mit szólunk, mit mondunk, nekünk lelkipásztoroknak is nagy a felelősségünk. A keresztyén ember józan eszével kell figyelmeztetnünk és megtennünk ma mindent, ami észszerű, logikus törvény, előírás és szabály, egyfelől. Másfelől, amely ez esetben nem sorrendkérdés, hanem úgy egészíti ki az előbbit, hogy azt tolja és húzza, s közben valódi alapot ad annak. Ez pedig az a hit és bizalom, amelyik nélkülözhetetlen immunerősítőként hathat lelkünkben, testünkben. Igen nagy szükségünk van ma a bezárkózás, bezártság idején erre, amikor fokozatosan telepszik reánk a külső nyomásztó nyomás és kezd feszíteni a belső feszültség.

I.

Olvasott igénk Jézus Urunk földi életének abba az epizódjába vezet, amikor a jeruzsálemi templom megtisztítását követően, szokásának megfelelően egyik napon, ismét *tanította az embereket*. Semmilyen összefüggésből sem derül ki, hogy ott és akkor konkrétan mi lehetett a tanítás témája. Így hát kénytelenek vagyunk egyfelől azt feltételezni, hogy a templom megtisztítása után csakis arról beszélhetett, ami ott és akkor éppen az emberek aktuális kérdése lehetett. Lehet, hogy jó szokásához híven éppen egy-egy példázaton keresztül mutatott rá azokra az aktuális életproblémákra, amelyeknek terhes igája alatt roskadoztak. *Vissza az isteni rendhez!*

A tanulni akarók, akik a tiszta hangra, világos beszédre vágytak, mindig meghallgatták. Az Igaz, a Jó, a feltétel nélküli szeretet Istenének, sokféle láncoktól megszabadító Isten hírnökének közérthető hangja szólalt meg Általa. Aki úgy tanított, mint akinek ereje, kisugárzása van. Aki mellett a sokféle korpróbának kitett ember teste-lelke-szelleme megnyugodhatott. Akinek éppúgy, a mai halál árnyékának völgyében járó embernek is jólesik hallgatni a szavait: *Ne nyugtalanodjék*, (mint halált hozó, katasztrófális földrengés idején) *ne rendüljön meg a ti szívetek*, *ne féljete*k, hanem *higgyetek Istenben*, és *higgyetek énbennem* – mondta egyszer, s mondja ma nekünk is nyomatékos hangsúllyal. Mert talán a maga biológiai valósága mellett, a *félelem ma a legnagyobb vírus*, mert az elmúlástól tetten ért ember, ki nem mondott halálfélelme fészkel be magát a tudatalattinkba. A Mester tanításával nemcsak örök-új ismeretekre akar és akart tanítani, hanem egy új minőségű életközösséget kimunkálni. Olyat, ahová jó tartozni mindenkor. Az a segítő ember, aki – szeretetet és megértést sugárzó – tiszta beszédével, felébreszt, elindít egy olyan szellemi-lelki folyamatot, amelyik visszavezeti őket az Ősforráshoz, a rend Urához, a harmóniába. S közben megadja a lehetőséget, hogy az ember szabadon rájöhessen és eldönthesse azt, hogy ma éppen mi az igaz és mi a hamis.

A tanítás szó mellett az evangélista azt is megjegyezte, hogy „*az evangéliumot hirdette*” nekik. Maga mondta, hogy a Lélek szállt rá és az kente fel

erre a feladatra, hogy Isten fiaként az Úr hiteles követeként az örömmüzenet hirdetése, a megtartó reménység üzenet-közvetítője, továbbmondója Ő. Az evangélium annak az örömmüzenetnek hirdetése ma is, amelyik mindegyik evangélium *cantus firmusa*, azaz *elközelített az Isten Országá*.

Tanításait, akár súlyos gondolatok vagy példázatok formájában is mondta, azok minden esetben a való, reális élethez kötődtek és egyszerű közérthető formában nyitotta ki, nyitotta meg bennük, felettük az örökkévaló perspektíva szempontjait és alternatíváját. Kétségtelen, hogy a sokféle kiszolgáltatottság és félelmek között élő emberek mindennapjaiban ne maga az emberi élet megjobbítása, megváltoztatása és helyreállítása lett volna számára akkor is az a fontos üzenet, amelyre tanította a szellemieket, lelkieket kolduló, de teljes fizikai valóságukban köréje kuporodókat. Teljesen el tudom képzelni, hogy akik hallgatták, azok teljesen otthon érezték magukat mellette, körülötte. Amikor azt mondom, hogy a közelében otthon, akkor arra is gondolok, hogy félelemmentes biztonságban. Ez volt az örömhír bejelentésének, közhírré tételének a lényege. Az volt a célja, hogy ennek elfogadása és felvállalása által az emberek másképpen éljenek. Ma sokan mondják, hogy ezután más lesz az emberi élet a földön. Én is elfogadom ezt, de ez csak akkor lesz igazán más, jobb, ha a sokszor és sokféleképpen elhibázott életfelfogásunkat, életmódunkat, jövőnket a szerint formáljuk, alakítjuk.

Hát igen, mondhatjuk nyugodtan, hogy Jézusnak sem volt könnyű. Nem bizony, miként nekünk sem az nagyon sok esetben. Szokás szerint nem ő állt oda a korabeli tanítók, szellemi vezetők elé, hanem ismét ők keresték fel Jézust, ők álltak elébe, mintegy rákészülve a találkozásra és léptek be a Mester körébe. Ez az *elé-állás* is arra utal, hogy ismét, miután meghallgatták, megfigyelték rákészültek egyfajta kivizsgálásra, amolyan alkalmoszerű igazoltatásra. Korabeli inkvizíció volt ez, amelynek ismert menetrendje szerint akarták megtudni, hogy melyik szellemi, vallási trendhez vagy iskolához, melyik prófétai, tanítványkörhöz tartozik. Honnan meríti, kitől van, milyen hatalomterületről, szférából, dimenzióból ered a képessége, a hatalma azokra nézve, amiket tanít és cselekszik. Kitől kapta, ki adta neki ezt a képességet, ki biztosította ennek lehetősége, vállalhatósága felől? Ki adott neki ennek képviselőre engedélyt. Vagy még tovább menve kitől, milyen hatalomtól kapta a felhatalmazást, a mandátumot, a küldetést?

Kutakodó kérdéseik természetesen voltak, hiszen ők is egy hatóság, egy adott szellemi hatalomterület képviselői voltak. És mivel az, amit Jézus mondott, nem esett egybe azzal, amit ők képviseltek, amit ők mondtak és cselekedtek, ezért elébe, sőt ellene is álltak. Elébe, hogy megismerve, megtudva, kikutatva, leleplezve tudjanak gátat szabni valahogy a működésének. *Nem az volt a lényeges, hogy mennyire jó, mennyire helyes, mennyire helyénvaló, mennyire (isteni értelemben vett) tiszta beszéd az, amit mond.* Bennünk csak

az morajlott, hogy nem úgy és nem azt mondja, amit az atyák hagyományai alapján ők gondolnak és mondanak. A maga zárt rendszerében gondolkodó emberek, társaságok, vallások, vallási felekezetek klasszikus problémája ez, akiknek eszükbe sem jut az, hogy az a másik esetleg, az Örökkévaló hangja, szava lehet, amely adott korban és helyen tisztán és világosan fogalmazza meg az emberi életet mentő és megtartani akaró üzenetet. Zarathusztra, a Krisztus előtt bő félezer esztendővel korábban élt perzsa vallási reformer is a megfelelő sorrendet tanította, mondván, *hogy helyesen gondolkodj, helyesen beszélj, helyesen cselekedj.*

Örök figyelmeztetés ez a mindenkori embernek, hogy a maga korában és élethelyzetében azt kellene meghallania, hogy mi a helyes és tiszta beszéd és mi nem az. Az ott és akkor Jézus felhatalmazását kutató, firtató kérdés ismét a klasszikus téma-megközelítésükhöz tér vissza, mint amikor jelt kértek tőle: *na, akkor lássunk már valamilyen produkciót, jelt, valami csodát, valami természetfelettit, valami rendkívülit, extrát.* Bizonyítsa már be valahogy azt, hogy valóban Istentől jött. El tudom képzelni, hogy mennyire zavarhatta, idegesíthette azokat az embereket az a hatalmas ellentmondás, amelyet nem voltak képesek felfogni, megérteni. Itt van egy asztalos fia, aki vallási szempontból nem felkészült, nem tudni, hogy honnan a tudománya és mégis különleges tudással és bölcsességgel bír, és ráadásul valamilyen rendkívüli isteni hatalommal cselekszik. Olyan hátborzongató dolgokat mond, hogy a régiek ezt mondták, én meg ezt mondom nektek, meg azt, hogy az Isten nem olyan, hanem másmilyen. Pedig ugyanarról az Istenről beszélt, aki volt, van és lesz mindenkor, Ő, aki Jézus, csak helyre akarta állítani bennünk azt, ami eltorzult, meghomályosodott.

II.

Felelősségre vonó kérdésekre viszont egy kérdező válasszal felelt. Milyen nagydolog így beszélni és viselkedni. Ő dönti el, hogy belemegy-e vagy sem a játékukba. Ezt csak egy olyan Ember teheti meg, aki mindenfajta emberi kötelességtől független és szabad, aki Azzal egyetértésben, csak annak az egy Akaratnak rendeli magát alá. Hiszem, hogy a Benne lévő isteni erők segítségével tehetette, mert Ő ekkor sem embernek akart tetszeni (Galata), hanem volt – szabad és higgadt – bátorsága nem félni a korabeli emberi tekintélyektől. Itt azzal a provokatív kérdéssel akarták Őt zsákutcába szorítani, hogy a Keresztelő János keresztsége, azaz tanítása, szellemisége a mennyből való volt-e vagy emberektől? Az itt olvasható *uránosz* kifejezés nem egy csillagászati fogalom, hanem magának Istennek („*akiben vagyunk, élünk és mozgunk*”), pontosabban Isten Országának és dicsőséges univerzumának a körülírása. Ez a korabeli világkép szerint a földdel ellentétes, felette álló beláthatatlan világ, azaz az Isten lakóhelye. Tehát Keresztelő isteni mandátummal, küldetéssel rendelkeztetett vagy sem?

III.

Akár azt is mondhatnánk, hogy aki másnak vermet ás, az maga esik bele. A farizeusokkal is ez történik, hiszen nem tudnak rá helyes választ adni. El kezdtek ugyanis egymás között okoskodni, pro- és kontra érvelgetni, vitatkozni. Miközben megvitatatták és fontolgatták a kérdésre adandó választ, valamilyen logikus, észszerű, racionális, megalapozott választ kerestek. Talán valamilyen mérőeszközt szerettek volna találni, amivel ők is bizonyosságot nyerve bizonyíthattak volna. Ám közvéleménytől való félelmük okán kénytelenek voltak állást foglalni és bevallani azt, hogy valójában ők sem tudják, hogy próféta volt-e vagy sem. A prófétára nem a jövőmondó értelmében gondoltak, mert itt a *„prófétálás annyit jelent, mint a nyilvánosság előtt hirdetni Isten titkait, a kinyilatkoztatás fényében értelmezni az eseményeket, és felfedezni mögöttük Isten rejtett működését”* (Balla Péter). *Nem tudták.* Bizony nem egyszer voltunk és leszünk még mi is így ezzel. A *nem tudom* bizonytalansága pedig olyan pszichózist idézhet elő bármikor, amely akár meg is béníthat ideig-óráig. Talán még a korábbi taktikázgató mérlegelésükkegyüttis, őszinte beismerésnektűnikavallomásuk. Meggyőződésem, hogy Jézus Urunk a farizeusokat, szándékaik ellenére sem akarta „lefejezni”, megszégyeníteni, mert Ő értük is, Ő velük is az életet jelentő örömhírt akarta megosztani. Végül azt válaszolta neki, hogy: És Jézus monda *nékik: Én sem mondom meg néktek, micsoda hatalommal cselekszem ezeket.*

El tudom képzelni, hogy Jézusnak meg sem fordult a fejében az, hogy bármikor is bizonyítékokat adjon, miként a Jónás-jel esetében azt meg is fogalmazta. Jónás szavára a niniveiek egykor megbánták bűneiket és megváltoztatták gondolkodásmódjukat, életvitelüket. De talán akkor sem tette volna, ha tudott is volna ilyeneket produkálni emberi megrendelésre, mert ha nem hiszik el neki önmagáért, akkor nincs értelme erről vitatkozni. Én sem mondom meg néktek... – mondta Jézus egyértelműen és megfellebbezhetetlenül. Nincs rá példa, hogy önmagát, küldetését egyszer is isteni attrakcionális, produkciószerű színrelépésekkel, szupranaturális cselekményekkel akarta volna bizonyítani, igazolni. Ne a csodáit hajszojják, provokálják, amit aztán úgy lehet interpretálni, ahogy akarják, hanem azok helyett inkább nyissák meg a szívüket, szívük szemét, szellemét, lelkét. Mert csak szívével, belseje, lelke szemével lát helyesen az ember (parafrazálhatnánk A kis hercegbeli mondást). Istenre figyelve lássanak túl, lássanak át és *a belsőnek kell összhangban lennie a felsővel.*

Sajnos az ember egyik örök problémája éppen az, hogy arra figyel, ami a szeme előtt van, vagy amire ráirányítja a figyelmét, amire akarják, hogy figyeljen. Ne így legyen velünk, veletek! A lényegyet lássátok, ahhoz viszont belső látásra van szükség, olyanra, amelyik átlát, túllát a láttatott dolgokon, eseményeken, történéseken. Igen nagy szükségünk van ma erre, mert különben gátlátalanul szétforgácsolják figyelmünket korunk felelőtlen szemfényvesztői!

Dávid is ezt kérte egykor: *tiszta szívet, bensőt teremts bennem Istenem!* Talán nem véletlenül hangsúlyozta Jézus Urunk is ezt a Hegyi Beszéd egyik tételében. *Boldogok, akiknek a szívük tiszta, mert, azok meglátják, látják, érzik, tudják az Isten az Isten!* (Mt. 5,8). A *tiszta* görög fogalma a megtisztított, kitakarított, *katarzison*, megtisztuláson keresztül ment szívről, belsőről beszél! Olyan folyamat ez, amelyik, ha végigmegy az ember szellemén, lelkén, lényé legbenső lényegén, akkor több lesz, mint pusztán figyelő, néző, fantáziálgatva képzelődő. A lát eredeti fogalma a *horáo* mélyebbre látó, túllátó, átlátó, aki látja a Szót, akinek ez elég és nincs szüksége bizonyítgatásokra, mert ösztönösen Ráhangolt. Így van ez még akkor is, ha ma még csak rész szerint van bennünk az ismeret. De a hit, reménység és a szeretet ma is megtartó erők.

Az Istenre figyelő és nyitott ember ma is érti, tudja, hogy adott élethelyzetben mit kell szólnia és cselekednie. Megadja ma is a mi mennyei Atyánk, ha Ráfigyelünk, akkor levonhatjuk a megfelelő konzekvenciákat, következtetéseket. Azt ti., hogy mit kell meghallani, mit kell meglátni, mi a helyes, mit kell cselekedni adott életkörülmények között, ma is. És az Isten felől látó és értő ember meg-megingó, de mindig talpra álló és sokszorososan megerősödő reménységgel veti Istenbe bizalmát! Legyen így velünk is. Ámen!

Pálfi József: harminchárom... Ige-magyarázat, Ige-hirdetés

PRÉM MÓNIKA

Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)

csamon01@gmail.com

Létünk, megmaradásunk, jövőnk, egyénként és közösségként is, mindenekelőtt Ige-hirdetésünk megújulásában keresendő.

Kulcsszavak: igehirdetés

Dr. Pálfi Józsefnek, Nagyvárad-réti lelkipásztorának, a Partium Keresztény Egyetem rektorának kötete egy olyan bibliai mustármag a keresztyén ember számára, melynek soraiban, gondolataiban igaz lelki táplálékra, útmutatásra, az élet váratlan kereszteződéséhez érkező erkölcsi iránytáblákra lel. Mai világunkban, ahol állandó korlátozások között telnek a mindennapok, különös jelentőséggel bír egy olyan prédikációs kötet, mely szellemi és lelki szabadságot nyújt a Szentírást forgató és megismerni akaró egyén számára, elérhető lévén a bezártság óráiban, a vírus okozta félelmek sötétségében, hogy gyógyírként csillapítsa a szorongások széles skáláját.

A cím: *harminchárom... Ige-magyarázat, Ige-hirdetés*, jelzi a prédikációk számait, mely majdnem egyenlő a lelkész szolgálati éveivel. Az alkotó harminchárom Ige-hirdetés, annotáció, értelmezés közben finom, óvatos szálakkal meg-megáll az egyházi év jelentős ünnepeköreinél (új bor, advent, karácsony, böjt, mennybemenetel), kiemelten emlékezve azok keresztyén és hétköznapi jelentőségére. Az istenfélő ember számára azonban nem csak ünnepek léteznek, hanem hétköznapiak is, melyekben küzd a kísértés, a kétely és az elbizonytalanodás terheivel, s így a kötetben megjelenő egyházi ünnepeket összekötő prédikációk, a *józan életrend* mankói, az individuumnak és társadalomnak szánt *korfeladatok* magyarázói, melyek soraiban együtt érkezik meg a mű végére író és olvasó, lelkész és híve, *hitet-vallani és azt tovább-mondani*. Következésképpen, ünnepi és azokat összekapcsoló, lélekben rájuk készülő, hangoló igehirdetésekre csoportosítanám a harminchárom szöveget, melyek személyes, közvetlen hangvételüknek köszönhetően nem csak a vasárnapok szakrális hangulatában olvashatók, értelmezhetőek, de üzeneteik beférkőznek magányos, hétköznapi estéinkbe, a maszkok mögé zárt fáradt nappalainkba, kérdéseinkbe. Mielőtt azonban górcső alá vennénk őket, fontos kiemelni a prédikációk közös jellemzőit, melyek közül legnyilvánvalóbb a választott igék Károli Gáspár-féle fordítása

és a Magyar Bibliatársulat újfordításának párhuzamba állítása. A régi és mai nyelvezeten kívül egyéb eltérésekkel is találkozunk az olvasó, ezt jól illusztrálják az egymás mellé helyezett igék. Egy másik, számomra különös jelentőséggel bíró sajátossága az egybegyűjtött prédikációknak, a kortárs hang, melyen megszólítja híveit, tudatosan figyelve a generációs különbségek változó igényeire, melyen megszólíthatja a fiatalok és az idősek lelkét is, hitvallásként megfogalmazva már a köszöntőben is, hogy *létünk, megmaradásunk, jövőnk, egyénként és közösségként is, mindenekelőtt Ige-hirdetésünk megújulásában keresendő*. Ennek okán is a magyar (de nem csak) irodalom színes palettáját tárja az olvasó elé az igékhez kapcsolódó idézetek sorain keresztül, továbbá hangsúlyozza a szavak etimológiai magyarázatát, mely elengedhetetlen a megértéshez, elvégre a „megértés: tett” (Visky András: *Hét szó*). Így kerül szerves kapcsolatba vallás, irodalom és nyelv a szakrális és profán szövegek összefonódásai határán, ezzel akár teret engedve az iskolai oktatásban is számukra, hozzájárulva és támogatva az egyik fő kompetencia fejlesztését a középiskolai diákok körében, utalva itt a történeti látásmód és a kulturális viszonyok alakítására.

S mennyivel mélyebb értelmet nyer a fenti elgondolások fényében az az egy szavas ajánlás a kötet kezdetén, „*Gyermekeimnek!*”, mely üzenet az apa, a lelkész és a rektor részéről, saját és tágabb környezetének, ugyanis ahány szerepben életünk során megjelenünk, annyi tanítást kapunk és adunk. Minden értékörző és -mentő *mandátumos feladat* tapasztalattal ruházza fel az egyént, elvégre az emberi *lét a tét*.

Az olvasónak „*nincs ezekben az Ige-magyarázatokban semmi új...*”, fogalmazza meg a szerző köszöntésében, hangsúlyozva, hogy nem célja új vizeken járni, annál inkább az örök állandót, „*az egyetlen maradandót*”, a *krisztusi értéket* helyezni mércéül olvasó és hallgató elé a prédikációk révén. Az Ige és a nyelv elválaszthatatlan kapcsolatát nyomatékosítja a kötet, játékosan fogalmazva: a *Logosz legózza logikussá létünket*, ezért az igét magyarázni és hirdetni kell, melyhez szükséges eszköz a nyelv, számunkra a magyar nyelv, s mikor *magyarázunk, akkor magyarozunk*. S ezt a köteléket igyekszik tovább erősíteni a borítón megjelenő kijelentés, vagy inkább felszólítás, esetleg kérdés? *...Csak az Igét, csak a Szót engedjétek ma szóhoz jutni...* s bár ez a gondolat nyitva marad a kötet forgatója számára, de a befogadni kész lélek kapuja nyitott arra, hogy minden prédikáció konkrét tanácsokkal, útmutatásokkal lássa el a keresztyén embert.

Az előzőekben már említett igemagyarázatok első csoportját az egyházi év ünnepeihez kötődő prédikációk alkotják (*A szőlő (s kert)nek van Gazdája, Jézus evangéliuma*, „*Szüle az ő elsőszülött fiát...*”, *Hasonlatos a Mennyeknek Országá...*, *Ti kinek mondatok engem? „Világnak világa, virágnak virága...”*, *A feltámadott ajándéka*, *A titokzatos intermezzo...*, *Vígságszerző-Vigasztaló!*,

Szent, szent, szent...). Az ünnepeket nominalizálja az olykor témamegjelölő, máskor metaforikus címek alatt zárójelben. Az igehirdetések struktúrájának követése segít ráhangolódni, elmélyülni az ünnepek esszenciájában, ehhez megőrizve azok szerkezeti felépítését, a megszólítástól az összegzésig. Így római számmal jelölve halad az olvasó lelke szimbolikus lépcsőin, a külvilágból indul önmaga felé, miután áhítattal, kézen fogva megszólítja a lelkész: *Keresztyén Testvérek, Kedves Barátaim a Jézus Krisztusban!*

Ünnepek és ünnepkörök

Az első rész lépés egy belső utazáshoz, a hangulatkeltés, az önmagunk számára feltett kérdések sokaságával, kételyeivel kezdődik, melyekben éppúgy, mint a pedagógiában, elindítják a gondolat folyamatát, segítik aktiválni a hozzá kapcsolódó érzéseket, megfelelő irányba helyezni azokat. A prédikációk második szegmense a szöveggörnyezet részletes leírása, a kiválasztott ige születésének és megírásának körülményei, de kellő figyelmet kap a jelen kontextus is, melybe elhelyezi, hidat képezve múlt és jelen között (*Szövetség az életért*) megteremtve a kapcsolatot. S csak ilyen szilárd alapozás után következik az igemagyarázat mint kösziklára épített lelki templom, melynek oszlopai a lelkész által kiválasztott kulcsszavak (*hit, bizalom, elhagyás, békesség* stb.), azok részletes magyarázata *A magyar nyelv szótárának* segítségével (Czuczor Gergely – Fogarasi János), valamint fogalmak tisztázása a *Keresztény Bibliai Lexikon* soraival. Hogy semmi nem elvont, vagy izolált az olvasó számára ebben a kötetben, mi sem bizonyítja jobban, mint vallási és világi irodalmunk képviselőinek jeles idézetei: Hamvas Béla, Gyökössy Endre, Pilinszky János, Ady Endre, Reményik Sándor, de az Ómagyar Márai siralom és a *Házi áldás* sorai is visszaköszönnek, beépülnek, az üzenet szerves részei lesznek, segítve azt a lelki utazást, mely nem ér véget az igehirdetés záró akkordjaival, az elengedés ámenével, inkább folytatódik, megtapadva az értő és befogadó lélek falain. S ismét ékes bizonyítéka a ténynek, melyet Reményik Sándor is megüzent 1925-ben, hogy *templom és iskola*, de vallás és irodalom, nyelv is éppoly sarkalatos pontjai és részei egy egészséges kultúrának és társadalomnak, mint az igehirdetés, mely az ige és a nyelv egységét láttatja, elvégre *nyelv nélkül nincs szellem, nincs erkölcs*, idézve Fábry Zoltánt.

Hétköznapi menedék

A kötet második csoportját azok a prédikációk alkotják, melyek hétköznapi életünk félelmeihez, tántorgásaihoz kötődnek. Struktúrájuk hasonló az előzőekben említettekhez, csak ezúttal nagyobb hangsúlyt kap

a tanítás, az útmutatás, s már sokszor maga a cím is felszólító jellegével bátorságot igyekszik üzeni, felkészíteni az egyént a jövő *lelki, szellemi paradigmaváltására*. A bennük megfogalmazott személyes élmények teszik emberközelivé a Szentírást és annak hirdetőjét, aktuálissá az üzeneteket a 21. század egy olyan ominózus évében, mint 2020, mely megrendítette az ember túlzott magabiztosságát a létbizonytalanság felé sodró események örvényében. Az igehirdetések ezen csoportja emeli ki legteljesebben a vírus megjelenésének következtében felszínre törő érzelmi hullámokat, szorongások kavalkádját, s mindegyik prédikáció egy-egy gyógyír a sebzett, megijedt emberi lélekre.

Mind közül kiemelném *Ezeket kerüld, azokat meg kövesd!* című igemagyarázatot, melynek különlegessége a kreatívan megfogalmazott, mondhatnánk, jól csomagolt üzenetekből adódik, biztosítva lelki tarisznyánk útravalóját a hét mindennapjaira. S mintha Szent István király Imre herceghez írt intelmei kelnének életre egy-egy pillanatra (*Minden jó, ha jó a vége...*) a sorokból áradó atyai féltés hangján. Hétfőn *törekedj az igazságra*, kedden *a kegyességre és az istenfélelemre*, szerdán *a hitre*, csütörtökön *a szeretetre*, pénteken *az állhatatosságra, a türelemre*, és szombaton *a szelídlelkűségre!* A lelkész mint jó orvos türelmesen figyel a részletekre, semmit nem hagy ködben, magyarázatlanul a hívő ember lelkében, körültekintően irányítja kallódásra hajlamos elméjét, helyes ösvényen tartva az önmaga felé haladó út során. A fennmaradó tizenkét prédikáció hétköznapi, profán világ eseményeihez kötődnek, biztatást, szellemi, lelki támogatást nyújtva a keresztény ember számára, hogy tisztán lássa a krisztusi irányt, melyen haladni kell a megfelelő értékek behatárolásával, hogy ne tévesszék meg divatos ideológiák, annál inkább az *Ige-hirdetés megújulásában* gyökeret eresztő keresztényi erkölcsök felidézése legyen a végcél. Örök érvényű egzisztenciális kérdések és válaszok kapnak helyet a prédikációkban, a jó és rossz fogalma, nemzethez és emberhez méltó helyes, vallásos magatartás a kihívások sokaságában, egy tisztább ösöktől örökölt, de mára elfelejtett világlátás és világértés paradigmáinak felidézése, valamint egy *Lélek-tudatos és Lélek-jelenlétben* megújulni képes nemzet képmása.

A kötet igazi barangolás a Szentírás versei között. Lapjain alapos, mély ismerettel köti össze írója az üzenetekben egymáshoz tartozó igéket prédikációkon belül, így a textuáriumban kiemelt evangéliumoknál sokkal gazdagabb igekínálat várja a lélekben Isten igéjére áhítózókat. A két csoportba sorolt igehirdetések alkalmával két világ rajzolódik ki a hívő olvasó előtt, melyek antitéziseiben is kiegészítik egymást. A hagyományos, megszokott, egyházi ünnepekben élő, és újraéledő ember, nemzet és társadalom hirtelen hétköznapijaiban találkozik a kiüresedés, a mindennél erősebb létbizonytalanság valóságával a 2020-as év folyamán, s míg az első csoporthoz tartozó prédikációk

a biztonságot, a kapaszkodókat nyújtják a maguk ciklikusságával, mindennél biztosabban üzenve a megingott, szorongó ember számára, hogy bármi történjen is, húsvét és feltámadás, születés és megváltás mindig lesz, ugyanakkor azt is igazolják, hogy külsőségeiben mennyire egyszerű megfosztani az embert és lélekben lemeztelenítve visszadobni a lét problémái közé, ha mögöttük nincs nála útravalóként a Szentírás üzenete.

Az egyetemesség jegyében íródott prédikációs kötet éppúgy üzenetet hordoz idősek és fiatalok, mint bármely felekezethez tartozó ember számára, elvégre mindenkinek a maga nyelvén üzen és magyarázza a Szentírás örökérvényű igazságait, tanításait, közben figyelve a kortárs hangokra, elvárásokra. Útközben nem tévesztve szem elől a *szentpontot*, miszerint Isten ígését minden generációban feladat és kihívás megújítani, annak állandó idő- és korszerűségét bizonyítani, manifesztálni, s ezen célt tökéletesen meg is valósítja a lelkipásztor prédikációja minden kulcsgondolatában, hogy az ember kortól és külvilágtól függetlenül ismét az örök isteni értékek birtokába jusson.

(Pálfi József: harminchárom... Ige-magyarázat, Ige-hirdetés. (Partium Kiadó, Nagyvárad, 2020. 306. oldal.)

Karanténnyelv és folklór

DR. BALÁZS GÉZA

Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)
Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)
Színház- és Filmművészeti Egyetem (Budapest)
balazs.geza@partium.ro

A társadalmi-történeti, társadalomlélektani stb. eseményeknek mindig van nyelvi lecsapódása. A nyelvészek úgy tartják, hogy az el- vagy bezártság viszonylag rövid idő alatt új, belső nyelvváltozatot alakít ki, amely elsősorban kiejtési, majd szóhasználati sajátosságokban (neologizmusok) tűnik föl, de a későbbiekben nyelvtani változásokat is eredményezhet. A magyarországi háromhónapos karantén (amelyre emberemlékezet óta nem volt példa Magyarországon) felmutatott ilyen jelenségeket. A koronavírus-járvány kapcsán számos magatartási (megküzdési) stratégiára felfigyeltünk, kialakult sajátos folklórja, nyelve, születőben vannak irodalmi vonatkozásai.

Kulcsszavak: pestis, kolera, spanyolnátha, Kazinczy Ferenc, Kuncz Aladár, Passuth László, karanténnyelv, innovatív hiedelmek, karanténfolklór

1. Jelenségek

A leginkább figyelemreméltó jelenség a mindennapi életnek, munkának, tanulásnak, társadalmi szokásoknak a virtuális térbe (internetre) való áthelyeződése. Sokan olyanok is rákényszerültek az internet napi rutinú használatára, számukra új funkciók, lehetőségek megtanulására, akik korábban idegenkedtek tőle, avagy csak korlátozottan vették igénybe azt. Leginkább az otthoni munka (home office – már magyarosítva is: homofisz) és a távolléti oktatás (alapfoktól felsőfokig) teljesebben ki minden eddiginél gyorsabban és nagyobb mértékben. A távoli, távolléti elérésben eluralkodott a technológiai sokszínűség – ahány platform, fórum, annyiféle távkapcsolati lehetőséget (videochat) próbáltak ki a közösségek (Skype, Canvas, Zoom, Moodle, Cisco, Microsoft Teams, Cloud).

Újfajta társadalmi kapcsolatok szerveződtek és épültek ki (szinte kizárólag az internet segítségével). Az egyes jelenségek jelzője lehet az előtaggá váló e-, online- vagy digitális (esetleg internetes): online-segítés, -versmondás, -kabaré, -éneklés, -tanítás, -korrepetálás, -előadás, -sörözés (skype-sörözés, e-sörözés); általában bizonyos eseményeknek lappal, mobiltelefonnal való közvetítése (jellemző képi emlék a képernyőn megjelenő izzó-mozgó, imbolygó alak). A karantén kihirdetésekor azonnal beindult a pánikvásárlás. A fertőtlenítőszeres és (ki tudja milyen félelemből, érthetetlen okból) a WC-papír,

valamint a liszt és élesztő tűntek el legelőször a boltokból. Az interneten közzétett kiürült bolti polcok látványa még inkább gerjesztette a pánikot, amely csak egy hét után csendesedett le, amikor az emberek megbizonyosodtak arról, hogy van elég élelmiszer és minden más áru.

A bezártság miatt fölerősödött az igény rég nem látott családtagok, ismerősök megszólítására. Megszaporodtak a „csak úgy” telefonhívások; egy ismerősöm rendszert csinált belőle: minden este séta közben felhívott egy régi ismerőst – „csak úgy”-csevegésre. Az összezártság próbára tette az együttélési normákat. Egy jellemző internetes mém: „Jó annak, aki a feleségét szereti”. Fölerősödtek a bezártságból fakadó fóbiák: ezeket egyre többen vezették le hajnali vagy éjszakai futással; föltűnt, hogy egyre több családi ház udvarán jelent meg a trambulín, amelyen gyerekek ugráltak.

Egy internetes szakembertől hallottam: „Márciusban kőbalta szinten álltunk hozzá az internethez, mára sokat tanultunk”. Természetesen nyitott (de kutatandó kérdés maradt), hogy vajon kik és hányan vannak, akik kimaradtak ebből a koronavírus-járvány okozta digitális robbanásból, a társadalomnak mekkora rétegét érinti a digitális és tudáshátrány. Annyi világosan látszik, hogy akik eddig is használták az internetet és egyes okostelefonalkalmazásokat, azoknak könnyebb volt a továbblépés; vannak új belépők, és nyilván vannak még jobban lemaradók.

Egy online- (Google Meet)-baráti összejövetelemre a következő jelenségeket, társadalmi hatásokat jelölték meg:

- megnőtt az idő értéke: megnyertél egy csomó időt, például napi két óra fölösleges utazást;

- nem feltétlenül kell mindig benn lenni a munkahelyen,

- az irodaházak helyett lehet, hogy elegendő lenne az otthonod közelében bérelni egy irodát (vagy otthonról dolgozni),

- ha nem zavarnak mások, ha nincsenek fölösleges, hosszú értekezletek, hatékonyabban tudsz dolgozni,

- rájössz, hogy megbolondulsz, ha nem lépsz ki a négy fal közül,

- megtanultuk becsülni, tisztelni a pedagógusokat,

- kiderült, hogy gyerekek mégiscsak gyerek a társa,

- aki kocsmázni szeret, nem nyitott a meetre,

- minden kocsmának lett terasza.

És mi várható?

- semmi nem lesz olyan, mint eddig,

- lehet, hogy mostantól maszkban fogunk járni (ez a szemüvegeseknek iszonyatosan kényelmetlen),

- „másfélméteres” társadalom leszünk; bár nagy kérdés, hogy csúcsporgalomban, repülőn lehetetlen biztosítani a „védelmi távolságot” (téves fordítás: szociális távolság, helyesen: társadalmi védelmi távolság).

2. Előzmények: pestisről, koleráról, spanyolnátháról való beszéd

A középkori pestis-, majd kolerajárványok idején évszázadok óta ugyanazokat a társadalmi válaszokat, magatartásformákat, megküzdési stratégiákat figyelhetjük meg. Lényegében nem tért el ettől a 20. századi eleji spanyolnátha és a 2020-as koronavírus-világjárvány sem.

Mikes Kelemen Törökországi leveleiben többször említi a pestisjárványt. (Minden valószínűség szerint) kitalált nagynénjének szinte minden alkalommal jó egészséget kíván, de a járvány idején hangsúlyosan – mintha a mának is szólna: „Édes oldalcsontból való néném, arra vigyázzon kéd, hogy a csont egészséges legyen, és cinteremben ne vigyék. Azért nem kell a házból kimeni, otthon kell ülni, és reméljük, hogy a jó Isten megtart bennünket. Amen.” (Rodostó, 1722. ápr. 16.) 2020 tavaszán ez így hangzik: Maradj otthon! A pestissel való megküzdés nemcsak fizikailag, hanem lelkileg is próbára teszi az embert, így vagyunk ezzel ma is, de hogy voltak vele 300 éve? „Istennek hálá, egészségem jó vagyon, de minthogy csak a pestisről vagyon itt a beszéd, a’ már úgy felzavarta az elménket, hogy én mindenkor csak azt képzelem magamban, hogy beteg vagyok. És az ilyen képzelés félelmet okozván az elmében, szüntelen való unadalomban és nyughatatlanságban vagyon az ember.” (Rodostó, 1722. aug. 22.) A pestisről való beszéd kísértetiesen hasonlít a koronavírusról való beszédre.

A 19. század eleji kolerajárványok társadalmi (kór)élettanáról Kiss László részletes leírást ad: „A 19. század folyamán, illetve a 20. század első évtizedeiben 7 kolerapandémiát jegyeztek fel az orvostörténészek. Az első 1817-ben kezdődött, Indiából kiindulva a Volgáig terjedt, itt azonban elakadt. A második 1826-ban indult útjára, és az 1830-as évek elejére a világ nagy részére kiterjedt. Ez a pandémia volt az első, amely Európát és Észak-Amerikát is elérte, a „modern” világ gyakorlatilag ekkor szembesült az addig csak Ázsia egyes részein honos betegséggel. Az 1820-as évek végén már Ázsia-szerte elterjedt betegség 1823–24-ben érte el Oroszországot, először Asztrahán és a Kaszpi-tenger térségét. 1830 közepén már Moszkvában, illetve Kazanyban is megjelent, az év végére pedig átcsapott Galíciába és Moldvába. 1831 januárjában a lengyel szejm kimondta I. Miklós cár detronizálását. A felkelés elfojtására érkező orosz csapatok és a kibontakozó háborús események rendkívül gyorsan terjesztették a kórt. A kolerajárvány 1831 tavaszára ellepte a galíciai területeket.” S ezután Magyarország északi megyéit is. A védekezésben szerepet kapott Kossuth Lajos mint a Sáros és Zemplén megyei vészbizottság elnöke, és a kolerajárványban halt meg Kazinczy Ferenc. Kazinczy 1831. augusztus 8-án még így tudósít a járványról: „harmad nap olta a’ mirígy (kole- ra) Széphalmon is pusztít. Az ór, melly a’ mirígyes Ujhelyből senkit bé nem ereszte eddig, most már innen el van véve, és hátrább van állítva”. Lajos fia

megbetegedett, de felesége gondos ápolásának következtében meggyógyult. Kazinczy Ferenc azonban, aki még rövid ideje a járvány miatt ugyancsak veszélyeztetett, Csekén élő Kölcsey Ferencért aggódott, augusztus 22-én a kolera áldozata lett.

A kolera elleni védekezést a pestisjárványok mintájára szervezték meg. A leggyakoribb intézkedés a vesztegzár volt: kapukkal, őrséggel torlaszolták el sok helyen az országhatárt, valamint az érintett településeket. Határukban megfélemlítésül akasztófát állítottak fel. Fölelevenítették az 1772-es kordon-törvényt: aki háromszori felszólításra nem áll meg, „agyonlövezzék”. Kijelöltek veszteglőházat, amelyekben a kívülről érkezőknek 40 napig kellett várakozniuk, s közben különösen nagy gondot fordítani a tisztaságra (szappan, fahamból készített lúg, mésztej). A közeli érintkezést korlátozta a rastellum vagy rostély: így közvetlen érintkezés nélkül lehetett például árut átvenni, cserélni. Járványorvosokat rendeltek ki. Problémát jelentettek az ingázók: a kilépők (igazoló) passzust kaptak; fölvetődött, hogy például a „kőbányai munkások, kupecsek bemehetnek-e” a városba. Dögmentő és levélfüstölő „intézeteket” hoztak létre. Korlátozták a postaforgalmat, átfüstölték a leveleket. A pénzt ecettel fertőtlenítették. Szabályozták a közösségi érintkezést: megtiltották a vásárt, a piacozást, a kocsmázást, a nyilvános mulatságot (magát a cigányzenét), a beteglátogatást és a templomi szertartásokat (pl. áldozást). Bezárták az iskolákat (a sárospataki diákokat is hazaküldték). Egy kenderesi adat: „Oskolás gyerekek haza eresztődnek, és addig tanítás nem lesz, míg a Cholera el nem múlik”. A korlátozó intézkedések ellen több helyen tüntetni kezdtek, Pesten-Budán egyesek fellázdak a kordon ellen. A kolerafelkelésről (pórlázadásról) szól Jókai Mór Szomorú napok (1848-1856) című regénye, valamint az És mégis mozog a föld! (1872) című regényének egy fejezete.

A XX. század eleji spanyolnátha-járványról beszámol Kuncz Aladár Fekete kolostor (1931/1995) című regénye is:

„A kilátástalan tengődés e sötét távlatán ijesztően jelentkezett a spanyolnátha veszedelme. Kint a sziget lakói között már november óta dühöngött a ragály... (...) 1919 egész januárjában tartott a halállal való kétségbeesett küzdelem az Ile d'Yeu-i citadellában. Eleinte minden kazamata kórterem volt, azután a nem súlyos betegek lassanként felemelték fejüket a bacilusködből... (...) Egyik nap értesültünk, hogy a tőlünk eltávozó német szállítmányt útközben érte a spanyolnátha. Többeket két-három állomással a határ előtt tettek le a sínek mellé. A vonat tovább ment, s ők holtan ottmaradtak. (...) Borzalmas hírek érkeztek arról is, hogy a betegség milyen arányokban pusztít Németországban, Ausztriában és nálunk...” (Kuncz 1995: 503, 524 és 529.)

Érdekes adalékokkal szolgál az 1918-as spanyolnátha-járvány kolozsvári eseményeiről Passuth László (1966) naplóregénye. Néhány részletében a mára is ismerhetünk:

„Vezércikk a spanyol betegségről. Ez a katonákra, felmentettekre, nőkre, gyermekekre, férfiakra egyformán veszélyes betegség lesz ősszel a legfenyegetőbb ellenség. Az iskolában, internátusokban egyre több a szövődményes kóreset, melynek 'nem tudják kórokozóját a professzorok', „Aspirin a legjobb orvosság... a spanyoljárvánnyal szemben.”; „A városban kétezer-háromszáz spanyoljárvány eset.”; Orvosi cikk: „bizonyos kórokozóknak, melynek 'streptococcus' a neve – állandó előfordulása a spanyol kór áldozatainak tetemében – feltehetővé teszi, hogy erről az oldalról kell megrohmozni a betegséget, mely – nem tüdőpestis, ahogy Kolozsváron rebesgetik” (Passuth 1966: 189, 193, 194, 195).

3. Koronavírus-járvány (2020)

Hasonló jelenségeket tapasztalunk a kolerajárványra két évszázaddal (pontosan 189), a spanyolnátha-járványra egy évszázaddal (pontosan 102) évvel később. Világjárvány lett egy ázsiai járványból: „reá ismertek az Indiai Cholera jeleire” (most: kínai, Vuhanból elterjedt az új típusú koronavírus-járvány). Megalakult a vészbizottság („előben az operatív törzs”), feltűnt a járványorvos (most: főszereplővé, médiasztárrá vált tisztifőorvos), megtörtént az országhatár lezárása (beutazási tilalom – Európában teljesen kaotikusan), lakhelyelhagyási (utazási) korlátozás (Maradj otthon! és az ezerszer föltett kérdés: A budapestiek mehetnek-e vidékre?), vesztégház (vidéki polgármesterek körbeszalagoztak parkokat, erdőket, parkolókat; a fővárosban lezárták a Margitszigetet). És a továbbiak: vesztéglóház (önkéntes karantén, kórházi karantén – a kolera idején 40, koronavírus-járvány idején 14 nap), beteglátogatás tiltása (látogatási tilalom kórházakban és időotthonokban), oskolabezárás (óvoda, iskola, egyetem bezárása, utóbbiak esetében távolléti oktatásra való átállás), ingázás korlátozása (utazás korlátozása, otthoni munkavégzés, home office ~ homofisz), kocsmák bezárása (vendéglátóhelyek nyitvatartásának korlátozása, életkori időszáv, helyi ételfogyasztás megszüntetése), nyilvános mulatságok (összejövetelek, fesztiválok) betiltása, templomi szertartások felfüggesztése (online misékre, istentiszteletre való áttérés), rastellum vagy rostély (távolságtartási szabályok bevezetése: „másfélméteres távolság” kijelölése az üzletekben), fertőtlenítés (postacsomag, pénz fertőtlenítése, utóbbi esetében bankkártyás fizetés szorgalmazása, az 5 ezer forintos érintésmentes limit 15 ezer forintra való emelése), leáll a közlekedés (leállt a repülőgép-forgalom, eltűntek a turisták, kiürültek az utcák). A kolerajárványok idején is erőteljesen ajánlották az ágy- és ruhaneműk tisztítását valamit a kézmosást: szappannal, fahamuból készült lúggal, mézstejjel. A koronavírus-járvány idején egy időre hiánycikk lett a szappan és más kézfertőtlenítő; egyes vállalkozások alkoholos kézfertőtlenítő sorozatgyártására álltak át és vettek föl nagy számú előrendelést.

Egy tipikus példa az újkori karanténra: „A zebegényiek megelégtették a karantén ellenére folyamatosan érkező turistákat. Szerdától nem engedik be őket. A képviselőtestület döntése értelmében minden, a településre bevezető útelágazásához kikerül a behajtani tilos tábla, így a lezárás teljes.” (Infostart, 2020. április 8.) Egyetlen településről tudok, amelynek polgármestere nem a lezárásban, tiltásban, hanem a normális szabályozásban látta a megoldást: „Nagybörzsöny település eddig sem zárta le bel- és külterületi útjait és ezután sem tervezi. Kérésem, hogy a járvány időszaka alatt, elsősorban hétfvégeken és ünnepnapokon a településünkre kirándulás céljából érkezők, a községünk külterületein parkoljanak.” (2020. április 24.)

4. Karanténnyelv

Ahogy Mikes korában a pestis, Kazinczy korában a kolera, úgy ma a koronavírus és a karantén vált kulcsszóvá. 2020 tavaszán mindenki erről beszél, mindenkinek van véleménye. A 2020. év szava már most kijelenthető: a korona, valamint minden vele alkotott szó; az év szlogenje: Maradj otthon!

Néhány példa a gyakori kötelező „előtaggá” váló szavakra (Bedő 2020, Németh 2020, Veszelszki 2020. és egyéb gyűjtés nyomán – Veszelszki Ágnes Karanténnyelv-szótára 2020 őszén megjelenik az IKU-Tár sorozatban):

korona: koronniál (< coronnials) generáció, koronababa, koronabébi, koronapara
karantén: qarantinizás (< karantén + martini), karanténdal, karanténkoncert, karanténkórház, karanténmese, karanténoktatás, karanténévé, karantini (a nemzedék megnevezése), karanténvers

COVID-19: covideo-party, COVID-generáció, kovidinka, kovidióta

Az internetes kapcsolattartási lehetőségek gazdag tárháza számos, nem megállapodott előtaggal járhat együtt:

e-: -locsolás, -sörözés

online-: -kocsma, -versmondás, -tanítás, -korrepetálás, -locsolás, -előadás, -sörözés

online-buli – ismerősökkel lefolytatott videós parti

vírus-: vírusgeneráció, vírusgyanú(s), vírushordozó, vírusesz

zoom-: -kocsma, zoomos óra

digitális: digitálistanyag-fejlesztés; Digitális Jólét Program, Digitális Összefogás (kiemelt célja a digitális munkarendben tanuló diákok, az otthonról dolgozó munkavállalók és az idősek segítése, ITM)

Bizonyos orvosi-járványtani kifejezések közismertté válása: inkubációs periódus, görbe ellaposítás (járványgörbe laposítása), lélegeztetőgép, nyájmunitás, pandémia.

Szlengkifejezések: köpörém (a korábbi szopórém mintájára), megkoronáz, nyuggersáv.

A koronavírusról szóló beszéd tehát nem tér el jelentősen a pestisről, a koleráról és a spanyolnátháról való beszédmódoktól – lévén mindegyik titokzatos és gyorsan terjedő járvány. A ma emberéből konkrét tapasztalat híján mélyen elfojtott (tudatalatti) érzelmek törnek elő, például az érintkezés, mozgás korlátozásában, települések lezárásában.

5. Innovatív hiedelmek

A járvány elleni egyéni és közösségi védekezés táptalaja a hiedelmeknek. Mind a kolera, mind a koronavírus kapcsán fölvetődött, hogy a fertőző betegségek ellen hatásosak az égetett szeszek (párlatok, pálinkák). A kolerajárvány idején: „A népi gyógymódok közül a boszniai zsidók módszere terjedt el a leginkább: pálinkával, borral, borecettel, mustármag-liszttel és fokhagymával kezelték a megbetegedetteket.” A koronavírus-járvány idején is (leginkább az interneten) felbukkant az a hiedelem, hogy az alkohol (szesz, párlat, pálinka) megöli a koronavírusot. „Magyarországon általános vélekedés, hogy az alkohol kis mértékben gyógyszer, nagy mértékben pedig orvosság. Persze a 10 millió lepárló országban a legtöbb alkohollal kapcsolatos népi bölcsesség talán a pálinkával kapcsolatosan forog közzájón. Azt mondják, hogy fertőtleníti, szóval ezt kell nyomatni a megfázáskor, ha mézes, akkor remek a köhögésre, de persze magas, vagy épp alacsony vérnyomás ellen is remek, derékfájásnál csak be kell vele dörzsölni a fájós területet, szóval minden ellen is véd.” (2020. március 11.) Másként: „Egy kis tömény a kézre locsolva vagy a garatra, és a probléma meg van oldva”. Mint sok száz éve a fokhagyma is szóba kerül: „A fokhagyma antimikrobiális hatását, azaz különféle vírusokat és baktériumok előző tulajdonságát már évszázadok óta kiaknázzák a népgyógyászatban. Noha a fokhagyma kedvező élettani hatásait az Egészségügyi Világszervezet (WHO) is elismeri, kijelenti, hogy nincs olyan konkrét vizsgálat vagy adat, ami alátámasztaná azt, hogy a fokhagyma megvéd a koronavírusos fertőzéstől.” (2020. március 16.) Hagyományból és természetes ösztönből fakadóan továbbra is sokan gyakorolják a belső alkoholos fertőtlenítést. Tragikus következménye lehet ennek a hiedelemnek: „A vírus által jelentősen sújtott Iránban már 50-en haltak meg, mert denaturált szeszt vagy metilalkoholt kezdtek el rendszeresen fogyasztani a vírusprevenció jegyében.” (2020. április 5.)

A régi hiedelmen túlmenően azonban 2020-ban, a koronajárvány idején a pálinka mégiscsak tudott jó szolgálatot tenni. A mértékadó írások (tanácsok) az alkoholt (párlatot, pálinkát) – ha legalább 70%-os alkoholtartalmúak – külső fertőtlenítésre alkalmasnak tartják. „Szóval most ne sajnáljuk a házipálinkát a kezünkötől sem! Már ha megvan 60-as.” (2020. március 22.) A Fejér megyei Abán például polgármester vezényletével összegyűjtötték a házipálinkát, amiből újra lepárlással kézfertőtlenítőt állítottak elő. (W6) A Pécs-Baranyai

Kereskedelmi és Iparkamara javasolta, hogy a szeszfőzők gyártsanak tiszta szeszt (akár az lefoglalt szesz italokból is) kézfertőtlenítők számára. (2020. április 5.) A Gyenesei Pálinkárium hasonló javaslatot tett, és példával járt elől, „ők már napok óta a saját 87%-os nyers almapárlatukkal fertőtlenítik a kezüket, cipőjüket, a kilincseket, a kulcsosomókat, a mobiltelefonjaikat és a pénztárcájukat”. (2020. március 23.)

A pálinka járványok elleni hatását már a 19. század végén meglovagolták: két párlatot is a járványokról nevezett el az Első Alföldi Cognac-Gyár (Kecskemét, 1880.): Cholera elleni likőr, Influenza likőr. A „kolera elleni” címke (számoló- vagy reklámcédula) egy feketekendős öreg boszorkányt és egy rózsaszín ruhába öltözött fiatalasszonyt mutat: a boszorkány kígyót tart kezében, a fiatalasszony likőrrel a kezében utasítja el. A likőr tehát véd a betegségtől, egyúttal az örök fiatalság záloga. Az „influenzalikőr” címkéje ugyancsak a megfiatalítást jelképezi: A likőr „használat előtt” egy tisztas öregúr kezében van, „használat után” pedig egy vidám bajszos fiatalembernél. A címkék alján olvasható a grafikus neve: Vas Tivadar, Budapest. Ma mémgyártónak neveznénk. Az internetes mém szöveges-vizuális tréfát, egyfajta modern karikatúrát jelent.

A koronavírus-járvány idején született sajátos termék: MOL + HYGI fertőtlenítő folyadék.

6. Koronafolklor

A járvány idején az első napokban keresett termékké, hiánycikké, majd túlárzott termékké váltak a kereskedelmi (részben Kínából származó) és egyénileg készített a szájmáskok. Utóbbiak közül néhány sajátos folklor-megoldással, rajzzal, felirattal. Pl. a # jellel kezdődő, eredetileg a közösségi oldalakon használt címkével (hashtag) alkotott felirat: #Maradj otthon!, illetve már az internetes mémekre emlékeztetők: Stop, vírus! Nyugodjál meg, attól megnyugszol! : Maradj otthon!, Vigyázzunk egymásra!, Hapci maszk, Fuck corona.

Gyorsan reagált a járványra graffiti-kultúra is. Már 2020. májusában két helyen, a péceli Bajtemetés egykori katonai támaszponton és a rákosligeti Merzse-mocsár kilátóján fényképeztem a járvánnyal kapcsolatos reflexiókat. A Maradj otthon! a Pécel melletti egykori katonai bázison nyilvánvaló ellenkulturális (tiltakozás), hiszen a graffitiző éppen, hogy nem maradt otthon. A rákosligeti „2020. COVIDD-19” (helyesen: COVID-19) felirat pedig a tipikus „itt jártam + időpont” graffitik mintájára szerveződik, s egyúttal öntudatlanul is egyfajta időpontot, korszakhatárt jelent. A koronavírus hatására kialakult távolságtartási szabályok alapján egyesek már generációs élményekről (hatásokról) és „másfél méteres társadalomról” vizionálnak.

Minden történelmi, társadalmi esemény megszüli a maga folklórját. A koronavírus leginkább már a közösségi médiában. A jelenséget internetfolklórnak is nevezhetjük (a fogalmat már évekkel ezelőtt bevezettem), azonban belül pedig speciális koronavírus-folklórról eshet szó. Már a szájmaszkok dekoratív-mintás-szöveges megoldásai is ilyen jelenséget mutatnak. A koronavírus-járvány kezdeti időszakában felfigyeltünk – különösen az interneten terjedő – további mai vagy modern folklórjelenségekre (Balázs 2020 és Pásztor 2020):

Álhirdetés: „Egy szobabiciklit keresek. Munkába járáshoz kell.”

Tanács (aforizma): Fogadd meg egy villanyszerelő tanácsát: inkább szigetelve legyél, mint földelve.

Szóvicc (pesti humor kíméletlen, szókimondó): „Elég kevesen vagyunk az irodában. Vuhan a létszám!”

Vicc: Az iskola bejárati ajtajának felirata 2019. szeptember 1-től: Az iskolában nem szabad telefont használni! Az iskola bejárati ajtajának felirata 2020. március 16-tól: Iskolába jönni nem szabad! Használd a telefont!

Chuck Norris-vice: „Nyolcvan lett Chuck Norris, aki a koronavírust is képes lenne megfertőzni.”

Mém (tipikus internetes mém-szöveg: név, leírás, felszólítás):

Sanyi törődik a közösséggel, kerüli a zárt helyeket, távolságot tart, kesztyűt, maszkot és védőfelszerelést visel, betartja a biztonságos távolságot... Sanyi motorozik. Legyél te is Sanyi!

Azt mondták, elég a szájmaszk és a kesztyű, ha vásárolni mész. Hazugság! A többiekén volt ruha is!

2020 koronavírus-járvány miatti rendkívüli állapot idejére esett húsvét. A valódi locsolkodás jórészt elmaradt, helyette megjelent az e-locsolkodás, sőt locsolóvers:

Zöld mezőn jártam / Nyulat traktoron láttam / Éppen boronált / Adj egy... pálinkát

Karanténban jártam / WC-papírt láttam / Sosem fog elfogyni / Szabad-e locsolni?

Ugyancsak a járvány idejére esett május 1-je. Ezzel kapcsolatban is született tréfás összeállítás:

A munka ünnepe otthon

11.00 Felvonulás a nappaliban

12.00 Majális a teraszon

13.00 Sör és virsli a konyhában

Kommunikációs (szövegtani) nyelvi tréfák:

Jelentés a koronavírus állásáról. A koronavírus Budapesten május harmadikán tetőzik. Dunaújvárosnál ötödikén, Dunaföldvárnál árad, Bajánál apad.

Annyira megrémített ez a vírus, hogy kidobtam mindent, ami kínai. Most itt állok az üres lakásban tök meztelenül.

Kávékarantén idején. A riporter a kávéról érdeklődik. Az öreg parasztbácsi visszakérdez: Hogy milyen a karanténkávé? Hát olyan, mint a normális kávé, csak van benne pálinka és nincs benne kávé.

Reklám: Ha kinyitnak végre a kocsmák, Győrffy Pált Zacher Gábor követi: „Maradj talpon!”

A nyelvi tréfák egyik újabb, vizuális megoldása a táblázatos elhelyezés:

Testileg	Lelkileg	Szellemileg
sétálj	meditálj	olvass
táncolj	jógázz	tanulj valami újat
ússz	gyűjts egy gyertyát	kezdj új projektbe
ölelj meg valakit	beszélj	kapcsold ki a mobilod
zuhanyozz le	vezess naplót	fejts keresztretjtvenyt
takaríts ki	írj hála listát	hallgass operát
rendezd át a szobát	énekelj	nézz művészfilmeket

Az internetet elárasztotta a koronáról való beszéd, amelynek lájkolása, megosztása (továbbküldése) a folklór jellemzőjét mutatja (ezért is nevezhető: internetfolklórnak). A vélemények között felbukkantak nemzetkarakterológiai áttekintések is:

Konteók nélküli „tények”

Kína: baj van...

WHO: nem lesz pandémia..

Kína: baszott nagy baj van...

Világ: pandémia van!

WHO: tényleg...

Olaszország: mind meg fogunk halni....

Svédország: lófaszt...

Anglia: nyájimmunitás kell...

Kína: van eladó teszt...

WHO: aki nem fertőzött, ne viseljen maszkot!

USA: van kórházhajóm....

Cilike: nem kell maszkot viselni, csak ha valaki beteg!

Spanyolország: mind meg fogunk halni!

Svédország: lófaszt...

Kína: van eladó maszkom...(is)!

WHO: tesztelni kell!

Cilike: a teszt nem javít a helyzeten...

Kína: van eladó lélegeztetőm...

USA: mit is csináltál, Kína?

Hírek: tulajdonképp nincs is megbízható teszt...

Korea: ---

Világ: Svédországban baj lesz...

Cilike: szabadba menni kell!

Kína: minden eladó...

Magyarország: mindenki tájfutó lett...

Cilike: maradjanak otthon.... De szabadba menni lehet...

Világ: ---

Svédország: még nem halt ki..

Világ: nyajimmunitás kell...

Hírek: aki elkapta már nem fertőződik újra .. ja, de... Ja, nem... Ja, de...

Kína: még mindig van eladó minden is...

Én: Mi a f@sz van??? 😊 😊 😊 (Forrás: Internet, közösségi média, 2020.

május 12.)

További nemzetkarakterológiai megfigyelések (vélemények) az interneten:
Hogy viselkedik egy-egy nemzet a koronavírus idején?

Az olaszok elmennek bulizni.

A németek nyugodtan otthon maradnak.

Az oroszok rejtélyes módon eltüntetik a vírust.

A szlovákoknál lassul a vírus, mert nem tudja kimondani a település nevét, így lassan továbbmegy.

A lengyelekhez hasonló okból be sem teszi a lábát, inkább visszafordul Szlovákiába.

A britek kilépnek a járványból.

A franciák megadják magukat a járványnak.

A hollandok az összes könnyű drogot felvásárolják még a karantén előtt.

A belgák segítenek vásárolni a hollandoknak.

A románok átállnak a vírus oldalára. (Facebook)

A graffiti legfejlettebb formája a költészethez közelít, illetve maga a költészet. A járvány idején rábukkantunk (igaz, a grafémák, betűalakok szerint profi módon megírt) versre is, amely egyúttal találó intertextuális utalást is tartalmaz – ti. utal a Szerelem a kolera idején című Gabriel García Márquez regényre:

Te vírus vagy / A szívem karantén / Ilyen a szerelem / A korona idején

A betegségek (fertőzések) ellen imádsággal is küzdenek az emberek. Nauru (óceániai) miniállam vezetője a karanténon kívül az imádságban is hisz, s ehhez a Bibliában ezt az igét találta: „Mert ő erős zárat tett kapuidra, megáldotta benned lakó fiaidat. / Békét szerzett határaidon, a búza legjavával tart jól téged.” (147. zsolttár 13. és 14. versszak). Többen posztolták (kítették a közösségi oldalra) Ézsaiás próféta üzenetét: „Menj be népem, menj be szobáidba, és zárd be ajtóidat utánad, és rejtse el magad rövid szempillantásig, míg elmúlik a bús harag!” (Ézsaiás 26:20).

Szakirodalom:

- Balázs Géza 2020. Koronavírus-folklor. <http://www.balazsgeza.hu/?p=10567>;
<http://e-nyelvmagazin.hu/2020/04/10/koronavirus-folklor/>
- Bedő Iván 2020. Itt a karanténkera, úton lehet már a koronabébi, ne legyünk covidinkák és óvakodjunk a köpőrémtől. 2020. május 1. https://hvg.hu/tudomany/20200501_karanten_nyelv_veszelszki_agnes_koronavirus
- Kiss László 2005. Látták, hogy jön? Védekezési kísérletek az első magyarországi kolerajárvány idején. KSH NKI Történeti Demográfiai Évkönyve 2005: 79–92.
- Németh Zoltán 2020. A másfél méteres társadalom szótára, avagy kifejezések, amelyek a koronavírussal együtt jöttek. <https://fmc.hu/2020/05/04/a-masfel-meteres-tarsadalom-szotara-avagy-kifejezesek-amelyek-a-koronavirussal-egyutt-jottek/> (2020. május 12.)
- Pásztor Éva 2020. Koronavírus és tréfa. E-Nyelv magazin, 2020. ápr. 16. <http://e-nyelvmagazin.hu/2020/05/18/koronavirus/>
- Veszelszki Ágnes 2020. Kórlyomat és korlyomat – új szavakkal kifejezve. E-Nyelv Magazin, 2020. ápr. 16. <http://e-nyelvmagazin.hu/2020/04/16/korlyomat-es-korlyomat-uj-szavakkal-kifejezve/>

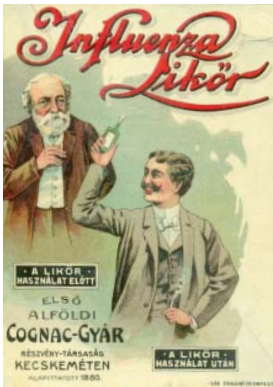
Szépirodalom:

- Kuncz Aladár 1995. Fekete kolostor. Ferenczy Könyvkiadó, Budapest.
- Passuth László 1966. Kutatóárok. Regény. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Mikes Kelemen 2010. Törökországi levelek. (Válogatás.) Osiris Diákkönyvtár, Budapest.

További csak internetes hivatkozások:

A tanulmányban közölt internetes példák a Facebookon az adott időszakban, napon köröztetett, több helyen megosztott helyekről származnak.

Illusztrációk:

Forrás: Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum (internet)

Forrás: Balázs Géza fotói

Nyelvi vitát, polémiát kezelő felirat egy üzlet bejáratnál (Facebook)

COVID-related lexical changes in the Lao language – with a Lao-English glossary of COVID-related terms

DR. LÉNÁRT ISTVÁN

Institute of Linguistics and Intercultural Communication
Sechenov University (Moscow)
istvan.lenart@sechenov.ru

A COVID-19 világjárvány számtalan gazdasági, társadalmi, pszichológiai, politikai és további hatása közül minden érintett nyelvben gyors nyelvi változások észlelhetők, legfőképpen a lexikológia területén. Új szavak jönnek létre, és bizonyos meglévő lexémák gyakorisága és jelentése nagyon rövid időn belül megváltozik. A tanulmányban megvizsgáljuk, hogy a világjárvány hogyan alakította át a laoszi szókincset, bemutatjuk a neologizmusokat, az angol nyelvből vett kölcsönzéseket, a paronomasiákat (szójátékokat) korpusznyelvészeti módszerek alkalmazásával, kiegészítve a szerző saját adatgyűjtésével. A kutatás eredményeként összeállítottunk egy laoszi–angol szószeretetet a COVID-hoz kapcsolódó kifejezésekről.

Kulcsszavak: COVID-19, laoszi nyelv, lexisz, korpusznyelvészet, neologizmus, paronomázia, gyakoriság, kollokációk, kulcsszavak

1. Introduction

Since the breakout of the global COVID-19 pandemic in 2019, innumerable articles, monographs, case studies have been published, international conferences and symposia have been organised to investigate the economic, social, political, psychological, and not least the linguistic impacts of the pandemic.

Researchers are attempting to take account of the overall global impacts of COVID-19 in the above mentioned areas besides others (Ali & Davis-Floyd 2020; Kovács 2020; Milani 2021; Verschuur et al. 2021; Hall et al. 2021). Linguistic changes are furthermore scrutinised in various perspectives, most notably in the field of lexicology in general (Krapivnyk 2020; Lénárt 2020), lexical changes investigated by corpus linguistic methods (Nauman & Islam 2020), compilation of COVID-related glossaries and dictionaries (Sobirova & Mukhammadiev 2020; Veszelszki 2020), and the creation of specialised linguistic corpora of COVID-related news, articles, broadcasts. The biggest known such linguistic corpus is being the Coronavirus Corpus (english-

corpora.org/corona 2021) encompassing 1.04 billion words (as of 1st June 2021), and growing by 3-4 million words each day.

Based on the above mentioned research conducted in regards to the linguistic effects of COVID-19 to the English language, some preliminary conclusions are shaping up. Asif and his co-authors (Asif et al. 2020) enumerate various types of neologisms connected to the COVID-19 pandemic including examples of word formation (i.e. portmanteau words such as *covidiot* [*coronavirus* and *idiot*] and *covidient* [*coronavirus* and *obedient*]; acronyms including *COVID* [*coronavirus disease*] and *WFH* [*working from home*]), usage of medical terms in daily discourse (i.e. *incubation period*, *zoonotic*, *ventilator*), and frequent co-occurrences of lexical units (i.e. *social distancing*, *community spread*, *flattening the curve*, or *viral shedding*).

Fitria mentions new COVID-connected word-formations (Fitria 2021) including compounding (*lockdown*, *coronacoma*, *self-quarantine*), blending (*quaranteam*, *quarantini*, *coronials*), clipping (*sanny* [*hand sanitiser*], *iso* [*self-isolation*]), acronyms (PUI [*Person Under Investigation*], PPE [*Personal Protective Equipment*]), and borrowings (*rapid test*, *swab test*).

In this article we investigate the linguistic – most of all lexicological – effects of the COVID-19 pandemic to the Lao language. Lao is the official language of the Lao People's Democratic Republic, a landlocked country in Southeast Asia, on the Indochinese peninsula with a population of 7.2 million people (CIA Factbook, 2018 estimate). Although ethnic Laotians account for only 53.2% of the total population (CIA Factbook) and various ethnic languages are spoken across the country, the Lao language is widely used not only among citizens of the Lao PDR but also in neighbouring Thailand where the Isan ethnic minority, a population of 20 million people speaks the Isan language that is mutually fully understandable by Lao and Isan speakers (McCargo & Hongladarom 2014). Moreover, there are a couple of hundreds of thousands of Lao-speaking immigrants throughout the world, mainly in the USA and France.

The Lao language belongs to the southwestern branch of the Tai language family, similarly to the Thai language (Chanthao & Unthanon 2021). It is an isolating, tonal, monosyllabic language with a strong footprint of the Pali and Sanskrit lexicon. Both of the latter mentioned languages entered into extensive contact with the Lao language by Buddhism from the Khmer kingdom. Further to Pali and Sanskrit, a noteworthy influence of the Thai language can be observed with a considerable amount of borrowings. French linguistic influence can also be grasped since the period of French colonisation, meanwhile English words have been entering into the Lao language since 1986, the launch of the opening the New Economic Mechanism policy of the Lao PDR whereas the countries was opened to foreign investors.

Thus, by the time of the breakout of the COVID-19 pandemic, Laos has been ceaselessly integrating into the world economy for more than three decades, and the global phenomena of intensified commercial, communicational, cultural interactions have become more evident than before. Notwithstanding the fact that Laos still remains in the group of the least developed countries in the world, rapid information technology, communication and infrastructural development still affects the country to a remarkable extent.

In this article, we investigate the linguistic impacts of the COVID-19 pandemic to the Lao language, under the above mentioned circumstances of a globalised and interconnected world.

2. Methods

Data collection included two main research methods.

Firstly, the author compiled a list of Lao words connected to the COVID pandemic by posting a related Lao-language question on his personal Facebook account. Respondents commented to the post and sent further words and phrases via personal messages on Facebook. This collection was complemented by adding Lao lexemes from the Facebook site English-Fresh (Facebook 2021), an Internet page for Laotians wishing to learn the English language.

Secondly, the content of the official website of the Lao government (covid19.gov.la 2021) created for communicating news, legislation and recommendations for the Lao population was analysed. Available texts, documents in both text and pdf files were collected from the website and inserted into a database, thus a linguistic corpus was created (number of tokens in this own corpus reached 32,064, and number of individual words account for 18,955).

The obtained linguistic data was analysed by corpus linguistic research tool Sketch Engine (Kilgarriff et al. 2014). Based on the investigation, additional lexemes were identified and arranged into a glossary which thus reached its final form as included in this article (88 entries).

3. Results

In accordance with the description of the research methods, we introduce below the corpus-based interpretation of the content of www.covid19.gov.la website and results of the analysis of the compilation of the Lao COVID-19 glossary (Annex 1).

The ten most frequent nouns, adjectives, and verbs of the aforementioned corpus (assembled by the author from the content of www.covid19.gov.la,

website, encompassing 32,064 tokens and 18,955 individual words) are displayed in Table 1 below (analytic tool: Sketch Engine, In: Kilgarriff et al. 2014). Those lexemes being in direct semantical contact with the pandemic are marked with red colour.

	Nouns	Frq.	Adjectives	Frq.	Verbs	Frq.
1.	ຄົນ (people)	246	ເຈຍຍິງ (female)	22	ຄວບຄຸມ (control)	46
2.	COVID- (COVID-)	209	ເຈຍຍາຍ (male)	21	ເພື່ອປ້ອງກັນ (prevent)	36
3.	ວັນທີ (date)	101	ຢ່າງເຂັ້ມງວດ (strict)	20	ແກ້ໄຂ (solve/cure)	20
4.	ສປປ (Lao PDR)	70	ຕໍ່ເນື່ອງ (continuous)	13	ຮັບຟັງ (listen)	12
5.	ມີນາ (March)	68	ທິດບັນທາງການໄດ້ຈັກກ (official form)	10	ສັງລວມການກວດວິເຄາະ (summarise test results)	12
6.	ປີ (year)	67	ຈຳກັດບໍລິເວນ (restricted area)	9	ໄດ້ກັບຕົວຢ່າງມາກວດວິເຄາະທັງຫມົດ (collect samples)	12
7.	ກຸມພາ (February)	55	ຢ່າງຖືກຕ້ອງ (proper)	9	ເສຍຊີວິດ (die)	11
8.	ຈຳນວນ (number/ amount)	46	ໂຮງຫມໍທີ່ຖືກກຳນົດໄວ້ (designated hospital)	9	ຄົ້ນຫາຜູ້ຕິດເຊື້ອພະຍາດ (search for infected people)	11
9.	ປະເທດ (country)	31	ຜູ້ຕິດເຊື້ອ (infected people)	9	ນອນຕັດຕາມ (sleep and observe)	10
10.	ນະຄອນຫຼວງວຽງຈັນ (Vientiane capital)	39	ດີ (good)	9	ລາຍງານກໍລະນີໃນ (report the case)	10

Table 1: Ten most frequent nouns, adjectives, and verbs of the own corpus

In the noun category, only two lexemes, the second most frequent item *COVID-* and the eighth most typical noun *ຈຳນວນ* (*number/amount*) the can be connected to the pandemic (the latter refers to the number of infections in the corpus). All other nouns listed denote times ([*ວັນທີ* (*date*), *ມີນາ* (*March*), *ປີ* (*year*), *ກຸມພາ* (*February*)], places [*ສປປ* (Lao PDR), *ປະເທດ* (country), *ນະຄອນຫຼວງວຽງຈັນ* (Vientiane capital)], and one refer to persons [*ຄົນ* (*people*)]. These occurrences well reflect the genre and style of the investigated documents: those are mainly rules, government measures, announcements in connection with the COVID-19 pandemic.

Adjectives and verbs mirror to a much higher extent – 14 items out of the top 20 most frequent words – the main topic of the website. Interesting to note that in accordance with the general characteristics of the Lao language, these constructs typically consist of several morphemes. In Lao, words (or morphemes) are usually not separated by space or punctuation marks, whole sentences are written together. This results in a dissimilar view of a Lao text when compared to for instance an English script, also results in a less evident

decision on when the limits of lexical and phraseological units are. Furthermore, annotation of corpus linguistic software may also work differently than in the case of other languages.

Out of the 30 words or syntagmas in Table 1, only a handful of items are composed of one single morpheme, i.e. ຄົນ (*people*), ປີ (*year*), ດີ (*good*). Several lexemes can be split into two or three syntactic units: ລູດຢົງ (*female* = sex+woman), ລູດຊາຍ), ຕຸຍຊີວິດ (*die* = lose+life), ຜູ້ຕິດເຊື້ອ (*infected* = person+infected+virus). Longer phrases are also included in the table due to the above mentioned reasons: ໂຮງຫມໍທີ່ຖືກກວດໄວ້ (*designated hospital* = building+hospital+that +pointed +set +keep), ໄດ້ກັບຕົວຢ່າງມາກວດວິເຄາະທັງຫມົດ (*collect samples* = take+ sample +to +analyse +altogether).

In summary we can state that the most frequent verbs of the corpus are ຄວບຄຸມ (*control*), ບ້ອງກັນ (*prevent*), and ຕກ້ໄຂ (*solve/cure*), while the prevailing adjective include ລູດຢົງ (*female*), ລູດຊາຍ (*male*), ຢ່າງເຂັ້ມງວດ (*strict*), and ຕໍ່ເນື່ອງ (*continuous*).

Another effective method to extract the most typical words of a linguistic corpus is to search for those items that appear with an unusually high frequency when compared with another corpus, a so-called reference corpus. According to the structure of the corpus linguistic research tool, Sketch Engine, these words are referred to as *keywords*, with the following meaning: “Keywords are words (single-token items), that appear more frequently in the focus corpus than in the reference corpus.” (Sketch Engine 2021). In this paper, we contrasted our own corpus with the so-called *loTenTen18* corpus which is a collection of Lao-language texts from the Internet from year 2018, consisting of 174 million tokens and 15.8 million words compiled from approximately 36.000 documents. Table 2 displays the top ten strongest keywords (only nouns, adjectives, and verbs) of our own corpus as below.

	Keywords*	Meaning	Frq.
1.	COVID-	COVID-	209
2.	ຈຳນວນ	number/amount	46
3.	ນະຄອນຫຼວງວຽງຈັນ	Vientiane capital	39
4.	ເລືອບ້ອງກັນ	prevent	36
5.	ກໍລະນີ	case	24
6.	ຜູ້ຕິດເຊື້ອ	infected	22
7.	ເລດຢົງ	female	22
8.	ຈຸດຜ່ານດ່ານ	checkpoint	22
9.	ເລດຊາຍ	male	21
10.	ຢ່າງເຂັ້ມງວດ	strict	20

Table 2: Top ten keywords of the corpus (reference corpus: loTenTen18)

*nouns, verbs, and adjectives

The obtained word list provides a clear description of the most important items of our corpus. Each of the ten words are directly (*COVID-, prevent, case, infected, checkpoint, strict*) or indirectly (*number/amount, Vientiane capital, female, male*) connected to the COVID-19 pandemic. In the latter case the connection is more evident when further analysing the keywords in context: *number/amount* refers to the number of infections, *Vientiane capital* is the most affected area of COVID-19 with the highest number of cases, meanwhile *male* and *female* denote the sex of the infected people.

As mentioned in the chapter *Methods*, as a result of the data collection via different channels, a glossary of Lao-language lexemes and syntagmas were compiled (Annex 1) comprising 88 entries. In the following section we attempt to categorise the lexemes in question and underline some implications in view of Annex 1.

An undoubtedly newly coined term of the COVID-19 pandemic is the noun *COVID* itself. This word appears in the research dataset in multiple forms including *COVID, COVID-19* and ໂຄວິດ (Lao transcription of the word *COVID*). The research revealed the interesting phenomenon of paronomasia with the word *COVID* and *corona* in the following forms: ສິບກ້ອກສິບເກັກ which is a paronomasia with the Lao equivalent of the word *nineteen* (ສິບເກັກ) pronounced as <seeb-kaok> transforming it into ສິບກ້ອກສິບເກັກ (<seeb-kok – seeb-kaok>) whereas the first part of the twin word has no meaning but the whole terms sounds funny (moreover has a negative connotation). Similarly, the noun *corona* (ໂຄໂລນາ) is transformed into ໂຄໂລນອກໂຄໂລນາ (pronounced as <ko-lo-nok – ko-lo-na>).

Another noteworthy phenomenon is the fact that some English lexemes connected to the pandemic (e.g. *curfew, epidemiology, face shield*) do not have a Lao equivalent. In these cases, different techniques are applied to express the same denotation. *Curfew* appears in the Lao language as ການປະກາດຫ້າມປະຊາຊົນອອກຈາກເຮືອນ with the literal meaning: *announcement that it is not allowed for people to go out of the house*. As pointed out above, syntactic units (morphemes, lexemes) are not so strict categories in the Lao than in the English language, consequently the expression can be considered both as a word and as a syntagma or phrase. *Epidemiology* enters into the Lao lexis as ວະບາດວິທະຍາ (*science of spread*). *Swab* is translated as ຕັບຕົວຢ່າງໄປກວດ (literal meaning: *collect sample, go to checkup*).

In other instances, the English term is not translated but used in its original English-language form e.g. *face shield*. We note that this term appeared in the Thai language before arriving to Laos, so this noun entered into the Lao language through Thai. Another technique of transferring an English lexeme into the Lao language can be observed in the case of *videoconference* that is literally translated as *meeting on a faraway road* (ການປະຊຸມທາງໄກ).

In the case of the noun *mask*, different lexemes are used as equivalents including ມາສ໌ກ (exact transcription of the English word *mask*, pronounced the same way), ຜ້າປິດບາກ (literally meaning: *cloth to close/cover the mouth*), and ຜ້າອັດບາກ (with the same meaning as the previous term, just more informal use). Due to phonotactic constraints, Lao language users occasionally replace ມາສ໌ກ with ມາກ (<mak> instead of <mask>) to avoid consonant clusters.

As the Lao language is also lacking the equivalent of the lexeme *virus*, its Lao transcriptions ໄວຣັດ (<vay-rad>) and ໄວລັດ (<vay-lad>) have been widely used since the breakout of the COVID-19 pandemic. (The different transcriptions can be explained by the phonetic rules of the Lao language i.e. with the difficulty to pronounce the end consonant “s” and the alteration of the allophones “r” and “l”.)

Various translations of the word *lockdown* can be observed in the Lao language that well reflect the Lao administrative system, including ປິດບ້ານ (closure of village), ປິດເມືອງ (closure of town), ປິດເຂດ (closure of province), and ປິດປະເທດ (closure of country).

Moreover, local measures connected to the outbreak are reflected in such terms as ຂຸດຂຽວ (*green zone*), ຂຸດເຫຼືອງ (*yellow zone*), and ຂຸດແດງ (*red zone*). This distinction gained significance after April 2021 when the Lao capital, Vientiane was divided into zones of different colours marking the level of severity of the virus in the given area.

4. Conclusions

As a result of a dual data collection via Facebook and through the official website of the Lao government for communicating about the COVID-19 pandemic www.covid19gov.la, with the aid of corpus linguistic analysis, we were able to investigate the impacts of the pandemic to the Lao lexis. Furthermore, a glossary of Lao-language words and phrases connected to COVID-19 was assembled (Annex 1).

The research shed light to multiple phenomena including English lexemes entering into the Lao lexicon (*COVID, face shield*), and existing words being used in much higher frequency than before (ກໍລະນີ [*case*], ຜົນກວດ [*test result*], ຈຳກັດບໍລິເວນ [*restricted area*], or ລ້າງມື [*wash hands*]).

Paronomasias (puns, play with words relying on a special or funny sounding of twin-words) were revealed and introduced in the article connected to *COVID-19* and *coronavirus*.

We identified multiple examples of English lexemes without Lao equivalents and introduced translation of those terms by circumscription i.e. ການປະກາດຫ້າມປະຊາຊົນອອກຈາກເຮືອນ, the Lao translation of *curfew* with the

literal meaning: *announcement that it is not allowed for people to go out of the house.*

All in all, the research proved to be a useful attempt to get a glimpse of some lexicographical processes and tendencies of the Lao language in the context of the COVID-19 pandemic and resulted in a bilingual glossary that can be the cornerstone of a continuation of this study.

Annex 1

Glossary of Lao words and phrases connected to the COVID-19 pandemic, with English translation and explanation

	Lao word	English translation	Comment, explanation* *Lit.=literal meaning
1.	ການກັກຕົວ	quarantine	Lit.: [classifier for nouns] keep a person's body in the same place
2.	ການກັກຕົວຢູ່ສູນຄວບຄຸມ	quarantine in the protection center	Refers to COVID-centres set up by the Lao government
3.	ການກັກຕົວຢູ່ຮູ້ອື່ນ	home quarantine	Lit.: [classifier for nouns] quarantine in the house
4.	ການກັກຕົວເພື່ອເບິ່ງອາການ	quarantine	Lit.: [classifier for nouns] quarantine to see the symptoms
5.	ການຕິດຕໍ່ຜ່ານທາງອາກາດ	airborne transmission	Connection to each other through the air
6.	ການຕິດເຊື້	infection	Lit.: [classifier for nouns] get the virus
7.	ການປ້ອງກັນ	prevention	Lit.: [classifier for nouns] prevent (v)
8.	ການປະກາດຫ້າມປະຊາຊົນອອກຈາກຮູ້ອື່ນ	lockdown/curfew	Lit.: announcement that it is not allowed for people to go out of the house
9.	ການປະຊຸມທາງໄກ	video conference	Lit.: meeting at a road far away
10.	ການລະບາດ	outbreak, epidemic	Lit.: [classifier for nouns] break out (v)
11.	ການລະບາດຮອບສອງ	second wave	An outbreak of second turn (ຮອບ [turn] refers to a cyclical activity)

12.	ການລັກລອບເຂົ້າມາໂດຍບໍ່ຖືກຕ້ອງ	crossing illegally	Lit.: the action of stealing, entering not correctly
13.	ການເຮັດວຽກຢູ່ຮອນ	work from home (n)	Lit.: [classifier for nouns] do work at home
14.	ການແຍກຕົວອອກຜູ້ຕິດເຊື້ອ	isolation	Lit.: [classifier for nouns] separate the infected person
15.	ກຸ່ມສ່ຽງ	risk group	Lit.: group (of) risk
16.	ກັກຕົວ	quarantine	Lit.: keep a person's body in the same place; arrest
17.	ກັກໂຕ	quarantine	only in spoken language
18.	ກໍລະນີ	case	A word that started to be widely used after the outbreak of COVID-19.
19.	ກໍລະນີໃໝ່	new infection	Lit.: new case. Recently being used, however ຜູ້ຕິດເຊື້ອໃໝ່ (new infected person) is more widespread.
20.	ຂ່າວປອມ	fake news	Lit.: news that are not real
21.	ຈາມ	sneeze	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
22.	ຈຸລຸມ	cluster	This refers to an infectious group. The word sounds uncustomary (ຈຸມ is used more often).
23.	ຈຳກັດບໍລິເວນ	restricted area	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
24.	ສະກັດກັ້ນ	suppress, stop	Often followed by the word <i>virus</i> .
25.	ສາຍພັນອັງກິດ	English mutant	Lit.: Wire/rope/string (to) go through, English.
26.	ສາຍພັນໃໝ່	new strain/mutant	Used for a new breed of animal too (chicken, cattle, etc.).
27.	ສິບກອກສິບເກົ້າ	COVID-19	Lit.: [no meaning] nineteen. Repetition, pun, pronounced as <sib-kok-sib-kao>.
28.	ສັກຢາກັນໂຄວິດ	vaccine	Lit.: injection of medicine against COVID

29.	ສັກຢາວັກຊີນ	vaccine	Lit.: inject drug of vaccine
30.	ຕົດເຊື້ອ	infect/ infected	Lit.: get [infected by] the virus. ຕຊື້ອ is a classifier for disease, virus, bacterium
31.	ຕົດພະຍາດໂຄວິດ.	infect(ed)	Lit.: infect(ed) by the disease COVID
32.	ຕົນຕົກໃຈ	panic	Lit.: to wake up shocked
33.	ຖົງມື	gloves	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
34.	ທົ່ວປະເທດ	nationwide	Lit.: everywhere (in the) country
35.	ນ້ຳຢາລ້າງມື	hand sanitizer	Lit.: medical water (to) wash hand
36.	ບຸກຄະລາກອນທາງການແພດ	medical personnel	Lit.: group of people connected in the way of medicine.
37.	ບໍ່ສະແດງອາການ	asymptomatic	Lit.: does not show symptom/sign
38.	ປ້ອງກັນ	prevent (v)	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
39.	ບືນບົວ	to heal (v)	A twin-word, its first part (ບືນ) has no meaning, the second part (ບົວ) means <i>heal</i> (v).
40.	ປິດເມືອງ	lockdown	Lit.: close the city
41.	ປິດບ້ານ	lockdown	Lit.: close the village
42.	ປິດປະເທດ	lockdown	Lit.: close the country
43.	ປິດແຂວງ	lockdown	Lit.: close the province
44.	ຜ້າປິດປາກ	mask (n.)	Lit.: material to cover mouth. The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
45.	ຜູ້ສຳພັນທີ່ມີຄວາມສ່ຽງສູງ	high risk contact	Lit.: [classifier for person] touch/contact (v) risk high
46.	ຜູ້ທີ່ສຳພັນໃກ້ຊິດຜູ້ຕົດເຊື້ອ	close contact	Lit.: [classifier for person] who got infected near [classifier for person] infected

47.	ຜູ້ທີ່ໄດ້ຜ່າເຊື້ອອອກເປັນວົງກວ້າງ	super spreader	Lit.: [classifier for person], spreads the virus in wide circle
48.	ຜົນກວດ	test result	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
49.	ຜົນກວດອອກ	test result	Lit.: result (of) test out/issued
50.	ຜົນບວກ	positive test result	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
51.	ຜົນລົບ	negative test result	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
52.	ພະຍາດອັກເສບປອດ	lungs inflammatory disease	Lit.: disease (that) inflame(s) lung(s)
53.	ມາດຕະການ	measure/rule/regulation	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
54.	ຢູ່ທ້ອງຖິ້ນ	local	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
55.	ຢູ່ຫ່າງກັນ	social distance	Lit.: stay away from one another
56.	ຢູ່ເຮືອນ	stay home	Lit.: at home
57.	ຢັ້ງຢືນ	confirm/attest	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
58.	ລະບາດວິທະຍາ	epidemiology	Lit.: science of spread
59.	ລາຍງານ (v)	report	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
60.	ໝັ້ນລ້າງມື	hand wash	Lit.: always/diligently wash hand
61.	ອາການ	symptom/sign	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
62.	ເກັບຕົວຢ່າງ	collect samples	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.

63.	ຕັບຕົວຢ່າງໄປກວດ	swab	Lit.: collect sample, go to checkup
64.	ເຂດຂຽວ	green zone	Gained new meaning when the capital, Vientiane was divided into zones of different colours in April 2021. Green zone is for low risk of COVID-19.
65.	ເຂດເຫຼືອງ	yellow zone	Gained new meaning when the capital, Vientiane was divided into zones of different colours in April 2021. Yellow zone is for moderate risk of COVID-19.
66.	ເຂດແດງ	red zone	Gained new meaning when the capital, Vientiane was divided into zones of different colours in April 2021. Red zone is for high risk of COVID-19.
67.	ເຂັ້ມງວດ	strict	Language users apply the adjective ເຄັ່ງຄັດ (strict) more frequently.
68.	ເຈວລ້າງມື	hand gel	Lit.: gel (to) wash hand. The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
69.	ເວັ້ນໄລຍະຫ່າງທາງສັງຄົມ	social distancing	Lit.: turn/avoid a distance of society/social
70.	ແຈ້ງການ	announcement / notice	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
71.	ແຜ່ລະບາດ	breakout	Lit.: spread, break out
72.	ໂຄວິດ	COVID	Lao transcription of COVID from English
73.	ໂຄໂລນອກໂຄໂລນາ	coronavirus	Repetition, pun, pronounced as <ko-lo-nok – ko-lo-na>. Phonetic alteration corona-colona can be observed.
74.	ໂລກລະບາດໄປທົ່ວໂລກ	pandemic	Lit.: [classifier for virus/disease/cancer] (can) go everywhere in the world

75.	ໂລກອັກເສບປອດ	lungs inflammatory disease	Lit.: [classifier for virus/disease/cancer] inflame(s) lung(s)
76.	ໂຮງຫມໍທຶຖືກກຳນົດໄວ້	designated hospital	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
77.	ໄລຍະຟັກຕົວຂອງໂລກ	incubation period	Lit.: period (of) incubation of the virus
78.	ໄລຍະຫ່າງກັບສັງຄົມ	social distance	Lit.: distance social
79.	ໄລຍະເວລາກັກຕົວ	quarantine period	Lit.: duration (of) time (of the) virus
80.	ໄວຣັດ	virus	Transcription from English to Lao
81.	ໄວລັດ	virus	Transcription from English to Lao with phonetic alteration
82.	ໄອ	cough	The word was used before COVID-19, now it appears with higher frequency.
83.	ໃສ່ຜ້າອັດປາກ	wear a mask	Lit.: wear cloth to close (inf.) mouth
84.	ໃສ່ມາສັກ	wear mask	Transcription from English to Lao
85.	ໃສ່ເຈວລ້າງມື	hand gel	Lit.: use gel (to) wash hand. ຈເວ is the Lao transcription of gel.

References

Ali, Inayat – Davis-Floyd, Robbie. 2020. The Interplay of Words and Politics during COVID-19: Contextualizing the Universal Pandemic Vocabulary. *Practicing Anthropology*(2020)42(4):20-24. <https://doi.org/10.17730/0888-4552.42.4.20>

Kovács László (ed.). 2020. Globális kihívás – lokális válaszok. A koronavírus (Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai [Global challenge – local responses. The economic and social context and impacts of the coronavirus (Covid19)]. Savaria University Press. 525p.

Milani, Fabio. 2021. COVID-19 outbreak, social response, and early economic effects: a global VAR analysis of cross-country interdependencies. *Journal of Population Economics* 34, 223-252. <https://doi.org/10.1007/s00148-020-00792-4>

- Verschuur, Jasper, Koks, Elco, Hall, Jim. 2021. Observed impacts of the COVID-19 pandemic on global trade. *Nature Human Behaviour* 5, 305-307. <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01060-5>
- Hall Grenita, Laddu Deepika, Phillips Shane, Lavie Carl, Arena Ross. 2021. A tale of two pandemics: How will COVID-19 and global trends in physical inactivity and sedentary behavior affect one another?. *Progress in cardiovascular diseases*, 64, 108–110. <https://doi.org/10.1016/j.pcad.2020.04.005>
- Krapivnyk, Hanna. 2020. Vocabulary flexibility and development promoted by COVID-19 pandemic. *Scientific Journal of Uzhgorod University*, Vol. 1 (43): 152-158. <https://doi.org/10.24144/2663-6840/2020.1>
- Lénárt István. 2020. Karanténykedünk: a karantédepitől a karanténszegig – avagy hogyan tükröződnek tevékenységeink a koronavírus-járvány idején alkotott szóösszetételekben [From quarantine-depression to quarantine-sex – or how our activities during the coronavirus pandemic are reflected in newly created compound words. In: Kovacs 2020: 291-302.
- Nauman Ahmed, Hafiz – Islam, Muhammad. 2020. Influence of COVID-19 on the Lexical Features of English in Pakistan (October 29, 2020). *Linguistics and Literature Review* Vol.6 (2).
- Sobirova G.S. – Mukhammadiev A.S. 2020. COVID-19 Vocabulary. Electronic handbook. Layout. Buk LLC. 16p.
- Veszelszki Ágnes. 2020. Karanténszótár [Quarantine Dictionary]. Interkulturális Kutatások. Budapest. 84p.
- Asif Muhammad, Zhiyong Deng, Iram Anila, Nisar Maria. 2020. Linguistic Analysis of Neologism related to Coronavirus (COVID-19). <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3608585>
- Fitria, Tira Nur. Word formation process of terms in COVID-19 pandemic. 2021. *Leksika* Vol.15, No.1 (2021): 18-26. <https://dx.doi.org/10.30595/lks.v15i1.9248>
- McCargo, Duncan, Hongladarom, Krisadawan. 2004. Contesting Isan-ness: discourses of politics and identity in Northeast Thailand. *Asian Ethnicity*. 5:2, 219-234. <http://dx.doi.org/10.1080/1463136042000221898>
- Chanthao, Rattana, Unthanon Kanyarat. 2021. Word-formation of business words in Laotian language. *International Journal of Social Science and Economic Research*, Vol. 06, Issue 01. 113-124. <https://doi.org/10.46609/IJSSER.2021.v06i01.008>
- Kilgarriff, Adam – Baisa Vit. – Bušta Jan – Jakubíček Milos – Kovář, Vojtech – Michelfeit, Jan – Rychlý, Pavel – Suchomel, Vit. 2014. The Sketch Engine: ten years on. *Lexicography*. 2014 (1): 7-36.

Internet sources

- The Coronavirus Corpus. <https://www.english-corpora.org/corona>. Launch of corpus: May 2020
- CIA Factbook. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/laos>. Data retrieved: 01 June 2021
- English-Fresh website for learning English language for Lao speakers. Facebook. 2021. <https://www.facebook.com/EnglishFrezh/posts/295335105481606>. Data retrieved: 28 May 2021
- Official website of the Lao government for COVID-19 pandemic. <https://www.covid19.gov.la>. Data retrieved: 01 June 2021
- Sketch Engine. Online corpus linguistic research tool. www.sketchengine.eu. Data retrieved: 01 June 2021

A *Holnap* korabeli szerepéről, jelentőségéről és egyéniségeiről I.

DR. BOKA LÁSZLÓ

Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)
ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont (Budapest)
laszloboka74@gmail.com

A *Holnap* néven 1908-ban és 1909-ben Nagyváradon megjelent modern versantológiákat a magyar poézis megkerülhetetlen mérföldköveként, a hazai irodalmi modernitás áttöréseként értékeli az irodalomtörténet. A körülöttük kirobbant vita – a társadalmi modernitás és progresszió térnyerését vizionálva – valós fordulópontot jelentett konzervatívok és modernnek korábbi irodalomszemléleti, világnézeti polémiáiban. Az antológiák szerepet vállaló hét költő (Ady Endre, Babits Mihály, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Jutka) mögött fölsorakozó mozgalmat Ady Endre egyenesen a „magyar lelkek forradalma”-ként emlegette. A szintén 1908-ban elindult *Nyugat* mellett A *Holnap*-osoknak kétség kívül óriási szerepe volt a századelő irodalmi harcaiban az új törekvések elfogadtatásában, de ezek mellett is számos kezdeményezésük, érdekük volt, melyek a fővárosi társuk árnyékában mára méltatlanul a feledés homályába kerültek. Az antológiák szereplőit, korabeli rangjukat és elismertségüket, az első kötettel párhuzamosan megalakuló *Holnap* Irodalmi Társaság szerepét, tevékenysége jelentőségét két részben összegzi a szerző, aki egyúttal a témában készülő első monográfia szerzője is. **Kulcsszavak:** irodalmi modernség; 20. század, századelő; korabeli Nagyvárad; decentralizáció; A *Holnap*; *Holnap* Irodalmi Társaság; *Nyugat*; rivalizáció; Ady Endre; adyzmus; irodalmi matinék; összművészetiiség; szecesszió; irodalmi társaságok; változó intézményesség

Aligha kérdéses, hogy a magyar irodalomtörténet-írás *modernség*-fogalma többes okból igen sokáig, mereven és meglehetősen tévesen, egyetlen kiemelt alkotóközösséghez, illetve centralizáltan egyetlen helyszínhez, középponthez ragaszkodva olyan elbeszélésként képződött meg, amely az irodalmi élet eseményeit ezen origóból eredeztetve, lineárisan és fejlődéselvűen, nem pedig annak természetes hálózatszerűségében kívánta szemlélni. Míg a magyar irodalmi életben az előző század hajnalán történeteknek a filológiai feltártsága alapvető hagyatékok és forrásdokumentumok szintjén még ma is meglehetősen töredékes, az egyes alkotói életművek kritikai kiadásai felől nézve pedig igencsak hiányos, évtizedeken át egy legkevésbé sem plurá-

lis értékszemlélet honosodott meg, amely e központtól eltérő vagy azzal párhuzamosan induló törekvésekkel, időbeli vagy térbeli variánsokkal nem, vagy alig kívánt számolni. Kétségtelen tény, hogy a budapesti *Nyugat* szellemi köre, a folyóirat tiszavirág életű előzménylapjait követően pusztán annak konszolidációjával, intézményesülésével, a Gyáriparosok Országos Szövetsége támogatásával, 1909-től pedig már a létrehozott saját könyvkiadójával is látványos és döntő változást vitt végbe a képletes hazai irodalmi mezőn, mintegy sikerrel koronázva a megelőző tíz esztendő törekvéseit, ámde története kapcsán e centrisztikusan (és némiképp kultikusan) leegyszerűsített irodalomtörténeti nagyelbeszélésben látszólag úgy tűnhet – mint Gintli Tibor helyesen erre már figyelmeztetett¹ –, hogy mellette: „minden korábbi vagy egykorú csoportosulás csupán a lábjegyzet szerepét töltheti be”. Az utóbbi százttíz esztendőben számos olyan megállapítás kanonizálódott tehát a magyar irodalmi modernizmusról szóló diskurzusban, mely elfeledkezni látszott arról, hogy egyrészt a modernség európai viszonylatban eleve meglehetősen megkésve érkezett Magyarországra, épp ezért nagyon is összetett szellemi „sodrás” részeként értelmezhető csak, vagyis sokarcú történelmi és művészetszociológiai jelenségként, melynek az egyes arcvonásai is egymásra utalva jöttek létre, alakultak és formálódtak, sok más különböző irányzat kölcsönhatásai mentén. Másrészt arról is, hogy az új irodalom, főként egy új poétika „beteljesedését” láttatni hivatott törekvések (melyek irodalomtörténeti lecsapódásaikban a 19. század végének magyar líráját sokáig csak valamiféle előkészítésként, átmenetként, a marxista irodalomtörténetírásban célelvű folyamatként határozták meg, mely többszöri vajúdásként írható le) valójában *egy komplex rendszertörténet* elemei, amelyben érvényes kódváltást valóban az 1906–1908 körüli hazai események együttesen eredményeztek. Ezen törekvések aligha függetleníthetők Ady Endre költészeti paradigmaváltásától, a korban játszott kiemelt szerepétől, poézise kiteljesedő szimbolizmusától, de a legkevésbé sem célszerű elfeledkeznünk az ő elődeiről, mintaadóiról sem, s ugyanígy a nemegyszer méltatlanul háttérbe szorult kortársairól, akikkel – legalábbis első költői időszakában – nagyon is egy mintából, egy forrásból merített még.² Ugyanígy – s témánk felől ez most a fontosabb – az az alapvető aspektus is háttérbe szorult sokáig, hogy a hazai

1 A tanulmány írása idején a szerző az MTA Bolyai János kutatói ösztöndíjában részesült. Vö. GINTLI Tibor, *A 20. század történetének magyar irodalma. Bevezetés*, In Uő. főszerk., *Magyar irodalom*, Bp., Akadémiai, 2010. 641.

2 Lásd erről BOKA László, „*Sem rokona?* – egyediség, úttörőség és líratörténeti kölcsönhatások az Ady-életmű körül 1908 előtt. In *Az én testamentumom. Tanulmányok Ady Endréről*. Szerk. BORBÁS Andrea – NAGY Réka, Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 2020. [PIM Studiolo], 333-400.

modernitás bonyolult történetében az intézményesülés alapvető, kanonizációs létkérdése számos *társtörökvésnek*, a fővárosi *Nyugat* körével rokonszenvező vagy éppen bizonyos mértékig azzal konkuráló, rivális társaságoknak a történetével *együtt* tárgyalható csak, amennyiben a maga történelmi szerepét és későbbi hatását hitelesen és átfogóan kívánjuk felidézni.³

A magyar irodalomban „nem lehet kitűzni egyetlen alkotót, helyet, időt, akivel, ahol és amikor a romantikát és a nemzeti klasszicizmust felváltó új korszak kezdődött. Két várost, két antológiát és egy harminchárom éven át megjelent, sokféle költészettani törekvést befogadó folyóiratot azonban meg kell jelölni. Nagyváradot és Budapestet. A *Holnap* antológia 1908-ban és 1909-ben megjelent két gyűjteményét és a *Nyugatot*.”⁴ Sipos Lajos fentebbi állításával aligha lehetne vitatkozni, kiegészíteni, további adalékokkal szolgálni hozzá azonban szükséges. Az alábbiakban erre vállalkozom. A modern magyar irodalom fokozatos térhódításában, vitapozíciói megszilárdításában játszott szerepe kapcsán főként az 1908-as év jelentett igazi fordulópontot korábbi és későbbi, elmúlt és elkövetkezendő viszonyában, radikálisan eltérő irodalomszemléletek nyílt vagy latens versengésében, mi több, az új olvasói táborok és szerkesztőségi holdudvarok értékelveinek intézményes kikristályosodási folyamataiban, megszilárdításában is. Az intézményesülés fázisába lépő új irodalomnak több ágensét (így külső és belső polémiákban edződött, alakulóban lévő értékszemléletét is) ez az esztendő tudta ugyanis fokozatosan láthatóvá tenni, ebben viszont eleinte jóval nagyobb rivaldafény jutott az *A Holnap* néven közismert, az eredeti tervekhez képest amúgy megcsúszva, csak 1908 őszén jelentkező, ráadásul nem is folyóirattal, ekkor „csupán” egy antológiával színre lépő csoportosulásnak.⁵ Az ekkor kitört országos polémiák és botrányok, az új, modern magyar irodalmon túl a társadalmi haladást is pártolók, illetve a másik, ekkor még sokkalta erőteljesebb, akadémikus-konzervatív oldalon az ettől ódzkodó tradicionalista erők vissz-

3 Wirágh András figyelemre méltó sorai értelmében: „A magyar irodalomtudomány az ezredfordulóra jutott el oda, hogy lassan megpróbálkozhasson a *Nyugat*-mítosz átértékelésével, illetve a kanonikus nyugatosok mellett évtizedeken át szürkeségben hagyott írók és írónemzedékek felfedezésével”. Vö. WIRÁGH András „*Nyugatosok*” a *Nyugaton kívül*. Reciti.hu 2020. <https://www.reciti.hu/2020/5479>.

4 Vö. SÍPOS Lajos, *Modern magyar irodalom: A Holnap és a Nyugat*. In Uő., *Modernitások, alkotók, párbeszéd*, Savaria University Press, Szombathely, 2016. 34.

5 A nagyváradi irodalmi csoportosulás alatt nem csupán a hét jól ismert poétát, s Kosztolányi egykori szavaival, nem is a meglehetősen „kócos, merész és fiatal” szervezőket, a korabeli irodalmi társaságok merev testületeihez képest tudatosan szabad és szabályoktól kevésbé kötött, hivatalosan csak 1908 októberében – tehát már az első antológia kiadását követően! – megalakult Holnap Irodalmi Társaságot értjük, hanem egy ennél is szélesebb társadalmi bázist jelentő mozgalom tagjait.

hangos pengeváltásai igazi háborús helyzetet ennek az antológiának a megjelenése kapcsán eredményeztek.⁶ Így a századelő új irodalmi-művészeti tapasztalatát és formálódó irodalomeszményét ért támadások ekkor még elsődlegesen *A Holnap*-osokon csattantak. A nagyváradi fiatalok mozgalommá szélesedett csoportosulása, mely tulajdonképpen 1908 februárjától mintegy bő három esztendőn át tartott, sokáig erőteljesebben tudta tematizálni a magyar kulturális szférát, sőt a közéletet is, mint a mából tekintve egyértelmű hegemoniával rendelkező fővárosi társa. Hatása messze nem volt sem lokális, sem átmeneti. Schöpflin Aladár 1937-ből visszatekintve, ismert irodalomtörténetében is szükségét érezte kihangsúlyozni, hogy az első pengeváltások nem a *Nyugatot*, hanem a nagyváradiak csoportos színre léptét kísérték. „A harc nem is a Nyugat ellen indult meg; az első évben nem vették észre, talán nem is akarták észrevenni, hogy a folyóirat valami mást, újat akart, mint a többi meglévő lapok. Írói, újságírói társaságokban folytak viták róla, a beérkezett írók nagyobb része erősen bírálhatta egyes közleményeit vagy íróit, de ezek a viták nem kerültek nyilvánosságra.”⁷ *A Holnap*-osok viszont megjelenésük első pillanatától éles viták keresztüztüében álltak, jobbról is, balról is, művészeti, társadalmi, sőt politikai síkon egyaránt. Így akaratlanul is egyfajta védőernyő szerepét is betöltötték az említett években a háttérben fokozatosan erősödő, konszolidálódó *Nyugat* számára. Ahogyan Ilia Mihály fogalmazott, fellépéseiket (Nagyváradon és vidéken több helyszínen) krockok és gúnyversek, kabarétréfák övezték, verseiket javarészt ismeretlenül is epésen emlegették az újságcikkek, miközben e versek legtöbbször jobbára nem is eredetiben, hanem csupán átiratokból, élclapok karikírozó gúnyverseiből vagy országos nevű ítések felületes ítélezései révén ismerte meg a közönség.⁸ Az első váradi antológia példányai ugyanis eleve nem túl nagy számban jelentek meg, de azok jelentős része is eladatlan maradt. A csoportos fellépés viszont – ráadásul Ady Endre mögött – a kor ellaposodó irodalmi életének tekintélyelvű farizeusai közül sokakban valós félelmet keltett. A változástól mereven elzárkózó, követendőnek továbbra is az aranyjánosi epigonizmust és a 19. századi irodalomeszményt hirdető irodalmi társaságok vezetői a művészeti,

6 Az antológia 1908 szeptemberi bemutatásától számított pár hét alatt a korabeli irodalmi élet szinte valamennyi meghatározó képviselője megfogalmazta véleményét *A Holnap*-osokkal és általában az immár „csoportosan fellépő” modernekkal szemben. Pár hónapon belül a magyar kultúrpolitika jelesei is ellenükben szólaltak fel, köztük Beöthy Zsolt, Rákosi Jenő, Apponyi Albert, Berzeviczy Albert, Herczeg Ferenc, javarészt anélkül, hogy az ominózus antológiában szereplő verseiket ismerték volna.

7 Lásd SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században*, Bp., Nyugat Kiadó, 1937. 128.

8 ILIA Mihály, *Irodalmi ünnep*. Bárka, 2008. január 16. www.barkaonline.hu (letöltve 2021. június 8)

sőt s a kritikai szempontokat is alárendelték a nemzeti szempontoknak. Beöthy Zsolt⁹ vagy sógora, Rákosi Jenő,¹⁰ a konzervatív, nacionalista világnézet és kultúrafelfogás közvéleményt is formáló képviselői részben értetlen-ségből, részben a társadalmi és művészeti modernség tudatos, elszánt ellenharcosaiként igyekeztek negatív színben feltüntetni Ady és ifjú pályatársai minden megnyilvánulását. A Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság költőinek irodalomfelfogását, beszédmódját, költői horizontját persze többen már az 1880-as évektől folytathatatatlannak gondolták. Az Arannyal és Petőfivel példálózó népies-nemzeti irány kritikusi ugyanakkor még Gyulaiék óta (Csengery politikai támogatásával) az összes fontos pozíciót magukénak tudhatták a hazai kulturális életben. Ahogyan Imre László több ízben hangsúlyozta, kezükbe kaparintották e pozíciókat az irodalmi társaságokban éppúgy, mint az Akadémián, a pályadíjakat egymás között osztották szét, egyre gyakrabban jutalmazva erre méltatlan műveket is.¹¹ Ehhez kapcsolódott az is, hogy az úgynevezett „irodalmi modernnek” felléptekor a velük (s legfőképp Adyval) vitatkozó Tisza István nem egy esetben Aranyt állította eszményül a dekadensnek, betegesnek, erkölcstelennek, külföldet majmolónak mondott fiatalokkal szemben. Egyesek ráadásul már a nagyváradi antológia címe okán is – teljességében alaptalanul¹² – abból politikai szölamokat, a szociáldemokrácia

9 A Kisfaludy Társaság elnöke, a budapesti egyetem meghatározó oktatója, professzora, több középiskolai irodalomtankönyv szerzője szerint például az irodalom a nemzeti léleknek közvetlen megnyilvánulásaként értelmezendő. A honfoglalás milleniumára megjelent könyvében, mely eleve az irodalomtörténeti nagyelbeszélést állította a történeti tárgyú eposz helyébe, ezért a volgai lovas alakjából indult ki, abban nemzeti jellemre utaló ősjegyeket keresve.

10 A *Budapesti Hírlap* nagyhatalmú tulajdonosa és főszerkesztője, német felmenőkkel bíró író, drámaíró, színházigazgató, főrendiházi tag, az MTA levelező tagja, aki a nyelvet és a nemzethűséget tartotta elsődlegesnek a művészeti és irodalmi megnyilatkozásokban is.

11 IMRE László, *Bevezetés*, In *A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, szerk. IMRE László, NAGY Miklós, S. VARGA Pál, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2006. 3–12.

12 A nagyváradi antológia első címtervei (*Hétmagyarok; Göncölszekér*) épp a nemzeti tematikára való utalást volt hivatott erősíteni, a végleges cím azonban új irányt adott az eleve elutasító, felületes kritikáknak. Abba könnyen bele lehetett érteni a hagyománnyal való szakítás modern gesztusát, mégis inkább – mint Szénási Zoltán s mások is utaltak már rá – egyfajta, „a modern műalkotás időbeliségének (pillanatnyiségának, mulandóságának, efemer jellegének) kiemeléseként”, s a jövőbe pillantás szükségszerű tényén túl, a modern jelzőnek a mindenkori „korszerű” értelmét, az adott jelen elvárásainak megfelelő művészi kifejezés tartalomértékelő jelentését, illetve az erre vonatkozó vágyat célszerű inkább hangsúlyozni. SZÉNÁSI Zoltán, *Néma várostrom. Népnemzeti tradícionálizmus és konzervatív kritika a magyar irodalmi modernség kontextusában 1920 előtt*. Bp., Universitas, 2018. 95-106.

és a polgári radikalizmus hangjait vélték kiolvasni. Dutka Ákos e jelenségre reagálva jegyezte meg a *Budapesti Újságírók Egyesülete éves Almanachja* számára írt rövid cikkében 1908 végén, hogy az új nemzedék tagjai olyan tehetségek, akiket „érkezésük idején egyenkint örömmel fogadott a magyar irodalom. De mikor egy gárdába tömörülve az új idők érkezését dokumentálták, fegyverbe szállott ellenük a tekintélyek egész csapatja. Ma tehát *komoly és őszinte esztétikai értékelésről szó sem lehet*”.¹³

A merev elutasítás a szárnyaikat próbáló fiatalok szemében hamar apákfiak, nemzetiek-nemzetietlenek párbeszédképtelen harcává degradálódott, s mindez a felületes vádakkal szemben kezdetben a modernebb, haladóbb irodalomeszményt igénylők amúgy egyáltalán nem egységes és nem homogén táborának valamelyes összezárását is eredményezte. Ennél egységesebb látáshoz csak az elutasítás mértéke volt. „»Holnaposoknak«, »dekadenseknek«, »nyugatiaknak«, vagy »moderneknek« nevezik magokat: lényegében egyre megy...” – írta a *Magyar Hírlap*beli cikkében Bársony István 1909 januárjában, Ignotusnak címzett nyílt levelében. A konzervatív oldalról induló, Adyt megérteni igyekvő Horváth János nem véletlenül jegyezte meg kellő kritikával évek múltán, minderről mint elszalasztott esélyről írva, hogy az akadémikus-konzervatív kritika feladata az új poétikák esetén az egyes művek „irodalmi és politikai értelmének szétkülönítése; ízlésbeli és stílusbeli újdonságának ingerültség nélküli meghatározása” lett volna, továbbá „elismerés ott, hol a tehetőség értékes újat teremt, óvás veszedelmei ellen. [...] De nem ez történt meg, hanem a legrosszabb, mi ily komplex jelenség fogadásában csak feltehető: a megismeréstől is tartózkodó kerek tagadás. A konzervatív kritika teljes tanácsstalanságban hagyta közönségét a mozgalom valódi értelme felől. Eleve az volt, hogy amit Adyék csinálnak, egyrészt hóbort, másfelől gonosz elfajultság, de az irodalomtörténetnek semmi köze hozzá.”¹⁴ A *Holnap* első antológiáját ért sajtóbeli támadások óriása száma épp ezért országszerte az Adyepigonizmust használta fel legfőbb fegyverként lejárató kampánya során. 1908-tól, vagyis az első nagyváradi antológia megjelenésétől azt hirdette, hogy itt csupán a beteges, „hóbortos zseni” Adynak a „tanítványai”-ról van szó, akikkel nem kell sokat foglalkozni. 1909-ben Lovászy Károlynak még egy kisebb paródiakötetet is megérte kiadni Budapesten *Holnapután kiskedden* címmel, mely természetesen sokkal nagyobb példányszámban fogyott, mint az eredeti antológia, s melynek borítóján egy nagy varjú s hat kisebb, őtána károgó varjú látható. Az alcím ennél is explicitebbé tette az antológiára vonatkozó címválasztás nyilvánvaló analógiáját, ugyanakkor a közvéleményben

13 DUTKA Ákos, *A Holnap*, Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-es *Almanachja*, 119–120. oldalain. [kiemelés tőlem – B.L.]

14 HORVÁTH János, *Aranytól Adyig*, Bp., Pallas, 1921.

ekkor elhintett Ady-utánzók, epigonok igaztalan, felületes vádjaira épített.¹⁵ Sokatmondó, hogy Lovász *Ugat* címen is kiadott egy, a *Nyugat* szerzőit parodizáló kötetet, csak hogy mindezt már évekkel később, 1912-ben, amikor a *Holnap*-osok mozgalma jószerével elcsendesült. 1908 őszén azonban a modern jelző elsődlegesen a *Holnap*-ban csoportosan jelentkezőkre vonatkozik még. Az Ady-epigonizmus vádja ezzel összefüggésben sajnálatosan még a *Nyugat* hasábjain is helyt kapott. A váradi antológia erőteljes korabeli fogadtatása okán ugyanis abban többen hirtelen riválist láthattak, az első antológiáját szemlélő Kemény Simon felületes kritikáját – szerencsétlenül és felelőtlenül – épp akkor közölte a fővárosi lap, amikor a háttérben modernnek és konzervatívok közt valóban „orkeszterek zendülnek”.¹⁶

A vádzuhatag mellett az országos polémiák, viták, kisebb botrányok eleinte valamelyest reklámot is szolgáltatottak a nagyváradiaknak, akik eleve a generációs szembenállásokon, a nemzeti-nemzetietlen s egyéb említett binaritásokon túl a vidék-főváros különbséget (vagy akár ellentétet) is óhatatlanul tematizálták. Hatvany Lajos első, rajongó kritikájában¹⁷ a budapesti társaságoknak odaszúrva jegyezte meg, hogy a kiadás dicsősége egy eddig ismeretlen vidéki társaságé, s nem „a fővárosi, gyáva kiadó kufárok”-é lett. Antal Sándor, az első antológia szerkesztője is kitért menderre visszaemlékezésében: „A *Holnap*nak az volt a baja, hogy túlságosan sikerült.” – írta az első antológiát szerkesztő, az egyes költők versei elé sajtatos, olykor provokatív portrékat író Antal Sándor. „Szembe találtuk magunkat – nemcsak Pesttel, hanem – az öreg Lévay Józseftől Oláh Gáborig mindenkivel. [...] Fél esztendőn keresztül a Magyar Tudományos Akadémia elnöki székéből is, a napi sajtóban is, a vicclapokban is, az iskolai önképzőkörökben is, állandóan csak velünk foglalkoztak. Háttérbe szorultak a politikusok, a primadonnák, a panamisták, a sikkasztók...”¹⁸ Mindezt az antológiát megjelentető új, vidéki tömörülés, a *Holnap* Irodalmi Társaság érte el, amely ismeretlen volt 1908 ősze előtt, olyanira, hogy az hivatalosan csak az őszi kötetbemutató után alakult meg. A mából tekintve persze jól látható, hogy a többségében elitélő hangok helyett a kötetet valós rangján értékelő, ám messze kisebbségben lévő kortárs recenzensek (így Hatvany Lajos, Lukács György, Kosztolányi Dezső vagy éppen

15 Vö. *Holnapután kiskedden: Modern poéták verses könyve, melyből a nyájas publikum megtudja mi módon pöngetik a lantot Magyarhon új dalosai*, szerk. Lovász Károly, Bp., Kertész József könyvnyomdája, 1909.

16 Lásd ezzel kapcsolatban a Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-es Almanachját, illetve erről: BOKA László, „Szellemi erupció” – és hadi készülődések... A *Holnap* és A Budapesti Újságírók Egyesületének 1909-es Almanachja. Irodalomismeret, 2016/4.

17 HATVANY Lajos, *A holnap*, Pesti Napló, 1908. szeptember 23., 3–4.

18 ANTAL Sándor, *Ady és Várad*, Gépirat, OSZK Kézirattár, Emőd-hagyaték, Fond 395; illetve nyomtatásban azonos címen, Bp., Madách Irodalmi Társaság, 2004. 110.

Schöpflin Aladár) értő sorai az antológia korszakos szerepét, a mából tekintve is megkerülhetetlen irodalomtörténeti jelentőségét hangsúlyozták már ekkoron is, többek között az irodalmi decentralizáció kérdésköre felől, valamint a korai, esztétizáló modernség és társadalomkritika érintkezési pontjai irányából. Babits Mihály felfedezésén vagy éppen Balázs Béla nevének szélesebb körben vett ismertté tevésén, Vajda János emlékének ápolásán túl az irodalom intézményes formáinak tudatos átalakítása, eközben pedig az összművészeti aspektusok erőteljes kihangsúlyozása, az ún. irodalmi matinék meghonosítása már kötet mögött megindult szellemi mozgalom hatásának is betudható. Mindez olyan érdeme az említett Társaságnak, mely rövid működése okán (tkp. 1908 februárja és 1911 nyara között) is megkerülhetetlen szerepet oszt rá, akkor is, ha mára javarészt mindez sajnálatosan feledésbe merült a hazai modernitás bevezetőben említett, leegyszerűsített narratívájában.

Maga *A Holnap* létrejötté leginkább szerencsés szinkronpillanatnak tekinthető, melyhez igen összetett tényezők vezettek. Jelentős szereppel bírtak ebben Adynak addigra elért országos sikerei – mindenekelőtt két erőteljes, 1906-os és 1907-es kötetének (Új versek, illetve *Vér és arany*) fogadtatása, de részben már 1903-as nagyváradi verskötetében, a *Még egyszerben* is tapasztalt messianisztikus költészetfelfogása és szerepkanonizációja – ugyanakkor egyéni kudarcai, tragédiái is: 1907-ben Lédával közös gyermekük elvesztése, 1908 elején pedig munka nélkül maradása, kilátástalan helyzete a *Budapesti Naplónál*. Mindezen új, fontos időszak kiütkereséseiben, vívódásaiban a tény, hogy élete egykori kedves helyszínén, az egykori barátokhoz és hívekhez továbbra is szívesen „hazajáró” költőt tárt karokkal fogadják a városban, s ugyanakkor e város a sorsszerű Léda-szerelem megfogadásának is helyszíne, az asszony szülővárosa, döntő jelentőségű. A költő-publicista Ady szívesen mond igent a helyi szervezkedőknek, akik egy „modern, havonta jelentkező irodalmi revüt” készülnek elindítani a *Nyugattal* tulajdonképpen egy időben, s vállalja el ebben a képletes vezérszerepet, melyre kezdetektől predesztináltnak érezte magát.¹⁹ Ekkorra ráadásul már meg is jelent a *Nyugat* első két lapszáma, mely a nagyváradi fiatalokra és támogatóikra is ösztönzőleg hathatott. Annak első lapszámait maguk elé elhelyezve, mintegy szellemi azonosulásként készített fotót Ady Endre két váradi fiattal, Emőd Tamással és Nagy

19 Ady költői univerzuma szintetizáló nyelvi jelleggel bír. Ady egyszerre volt ugyanis fogékony a közelmúlt haladóbb magyar poétikai hagyományaira, illetve nyitott a francia szimbolizmus felé, ugyanakkor mindvégig óvva őrizte bensőséges kapcsolatát a régmúlt magyar költészet értékeivel és nyelvével, legfőképpen a kálvinista szöveg-hagyománnyal. Ady ezek mentén is szerette volna önmagát abszolút újítónak láttatni, aki idősíkokat fog át, kellően távoli nemes poétaelődök leszármazottja, s aki többes tekintetben, nem pusztán költészetében, de alkotásában is lázadó, nemzete szószólója, fájáért aggódó és fájából kinőtt magyar.

Mihállyal, a Holnap Társaság későbbi elnökével, 1908 tavaszán. A másik döntő tényező az volt, hogy 1908. február legelején érkezett a városba Juhász Gyula, aki ismert poétaként, illetve immáron a Premontrei Főgimnázium tanáraként és helyi újságíróként lelkesen vetette bele magát a szervezkedésekbe. E szervezkedések kezdetekben egy irodalmi havilap megteremtésére irányultak, ám hamar kiderült, hogy egyelőre nem lesz meg hozzá a stabil működéshez szükséges anyagi háttér. Antal Sándor, Dutka Ákos és Juhász Gyula végül abban állapodtak meg a tervezett lap nyomtatására felkért Sonnenfeld Gusztávval, hogy egyelőre egy díszes kivitelű antológiát jelentethetnek meg, a toborzás inntől kezdve pedig elsődlegesen Juhász személyéhez kapcsolódott, aki azonnal leveleket írt egykori egyetemista társainak. Ő volt ellenben az is, aki a leginkább hangadónak számított abban a decentralizációs törekvésben, hogy a fővárosi hatalmasságokkal szemben (legyenek azok konzervatívok avagy modernek), az új magyar poézist akár vidékről is „meg lehetne indítani”,²⁰ s ehhez a korabeli Nagyvárad ideális helyszínnek bizonyult. A legfontosabb tényezőt ugyanis magának a városnak az újra nyitott, befogadó miliője jelentette.

Nagyvárad egyrészt a maga változatos, többszöri virágkorral majd pusztulással jellemezhető, viharos történelmi múltjával, de a folytonos újrakezdéshez szokott, felvilágosult polgáraival, 11. században alapított püspökségével, uradalmi nagybirtokaival, a Kiegyezést követően dinamikusan fejlődő gazdaságával, mindenkor erős katonai bázisként, vasúti csomópontként, ekkor már 60 ezer főt meghaladó lakosságával²¹ a korabeli Magyarország második legnagyobb vármegyéjének központjaként, erős hagyománytudattal rendelkező város volt, ugyanakkor mindenkor nyitott és befogadó szemléletű is. A premontrei rend itteni főgimnáziumával és egyéb egyházi tanintézeteivel, híres Jogakadémiájával, tudós főpapokkal, országosan ismert redakcióival,²² egyre növekvő számú, európai rangú nyomdáival, a századfordulóra felépült kőszínházával, a város igen nagy létszámú zsidó polgárságával, lakosságszámához képest gombamód szaporodó kávéházaival, a kultúrát támogató konzervatív Szigligeti Társasággal és az ekkorra már évtizedes múltú László király szabadkőműves páhollyal, egyáltalán, pezsgő szellemi-művészeti életével versengő, párhuzamos világok színterét adja. Ady, aki 1899 decemberében valóban falusi fiúként csodálkozik itt rá az élet lüktetésére, majd közel négy évet él itt, miköz-

20 Amint azt jó barátjának, Babits Mihálynak szóló levelezőlapjain több ízben emlegette, vagy később az őket támogató *Független Magyarország* című lapnak írt programlevelekben is kifejtette.

21 A dinamikus fejlődést, illetve részben a világháború idején a társadalmi mobilitást is mutatja, hogy 1917-ben már 110 ezer fős lakossággal rendelkeznek.

22 1900-ban öt, majd hét tekintélyes napilap működött a városban!

ben óriási hatással van rá a város, mely meghatározó lesz mind magánélete, mind poézise és publicisztikája szempontjából, e sorokkal jellemzi a helyi társadalmat: „Nagyváradon egészen sajátos és érdekes művészete fejlődött ki az életnek és együttélésnek. (...) itt egymásra találnak az emberek. Hiába rakódott össze ez a város antitézisekből, szabadgondolkodókból és papokból, keresztes templomokból és zsinagógákból (...) Az egymással rokonok itt egymásra lelnek s itt bármily szabású kiválóság szerephez jut. Ez a nagyvárad szocietás.”²³ „Az ország egyik legérdekesebb városa volt. [...] Megvolt benne minden ellentét – írta az 1908-ban az itteni főreáliskolához helyezett helyettes tanár, Szabó Dezső *Életeim* című önéletírásában –, minden szolidaritás, minden széthúzás, minden életmag és minden halálcsíra, melyek meghatározzák a jövőt. A látó szem az ország összes problémáját láthatta felkészíteni az élet vidám pezsgése mögött. Központjában könnyen hihette az ember, hogy Budapest egyik nagyon élő negyedében van. [...] Emberösszetétele méltán képviselte a magyar Noé bárkáját. Ott volt az arisztokrácia és a dzsentri. [...] Aztán volt az intellektuális lateiner középosztály.”²⁴ Juhász Gyula viszont nem megszépítő visszaemlékezésben, hanem még 1908 nyarán írta *A nagyvárad nyitány* címmel a *Szeged és vidéke* hasábjain, hogy „ez a papos, katonás és zsidós, modern és régi magyar város szinte elektromos feszültséggel egyesíti, tömöríti a magyar ellentéteket».”²⁵ A sokarcú, többlelkű város az új század hajnalán – ahogyan az említettek mellett Nagy Endre és Dutka Ákos, Schöpflin Aladár és Cs. Szabó László, Márai Sándor és Ligeti Ernő, Emőd Tamás és Antal Sándor, s még oly sokan megörökítették – „nem a múltjára büszke, hanem jövőjére hiú.” Szabó Zoltán találó sorait maga Ady is igazolta. Az 1903 őszén a várost elhagyó, Léda után Párizsba siető poéta nagyvárad kapcsolatait később sem szakította meg. A fővárosból szülőfalujába, Érmindszentre utazva (ahogyan később majd Csucsára menet is) mindig megállt hosszabb-rövidebb időre Nagyváradon. Rendre találkozott itt barátaival, híveivel, támogatóival, köztük a későbbi *A Holnap*-os társakkal is. Ady növekvő híre és a városhoz való ragaszkodása (melyről regényt is tervezett írni) is segített abban, hogy az Új versek sikere és botránya után, felmerülhetett egy irodalmi folyóirat kiadásának a terve a helyi értelmiség körében. A fiatal Emőd Tamás emlékezete szerint (aki az első antológia körüli szervezkedések, felfokozott várakozások idejétől afféle személyi titkárként is szerepelt Ady közvetlen környezetében) egy irodalmi társaság és egy lap alapításának a gondolata már 1907-ben is szóba került, ezt azonban más forrás hitelesen nem igazolja, igaz nem is cáfolja.²⁶ Valószínűbb mindazonáltal

23 ADY Endre, *A hétről*, Nagyvárad Napló, 1902. október 26.

24 SZABÓ Dezső, *Életeim*, II. Bukarest, Kriterion, 1982. 189–190.

25 Lásd JUHÁSZ Gyula, *A nagyvárad nyitány*, Szeged és Vidéke, 1908. augusztus 19.

26 ILIA Mihály, *A Holnap születése*, Irodalomtörténeti dolgozatok, Szeged, 1960. 97.

az egyértelmű akarás, óhaj mellett, hogy a fent említett tényezők mellett, Ady helyzetén túl Juhász Gyulának mint másik „országosan ismert poétának” a Nagyváradra érkezése adta meg a végső löketet ahhoz, hogy a korábbi terv ezúttal valóban életre keljen. Ő a Premontrei Főgimnáziumból már 1908. február 24-én így írt barátjának, az akkoriban épp a világtól elzárt Fogarason tanítóskodó, „száműzetésben” élő egykori egyetemista társának, az ifjú Babitsnak: „Nagyvárad eddig nagy, jelentős, gyönyörű lelki szenzációkat adott. Tulságosan intelligens, sőt zseniális város. Íme barátaim és tisztelőim csekély hányada: Antal Sándor író és szobrász (nagy tisztelőd), Manojlovits, Ady német fordítója, Hartmann János, Petőfi jövődő megírója, Kardeván, a jeles pedagógus, Udvardy Ignác Ödön, gyermekrajzos, Károly Irén etikus, Kozáry Gyula filozófus-abbé, Kollányi, aki a Huszadik Századba a költőkről ír esszayt, Léda, „akinek nevéhez nem kell jelző”, és – last but not – Dutka, Emőd Tamás poéták. És még egy sereg jeles. Kötetem erősen fogy, egyébként színházi kritikus leszek és cikkírója vagyok a Szabadságnak. Te pedig küldj a dolgaidból azonnal, mert várják, nagyon várják.”²⁷ Mindössze három nappal később, 1908. február 27-én ismét Nagyváradra érkezett Ady Endre. E sorsdöntő napokra valamilyen formában már „összeállt” a leendő társaság magja, az akkor még kiadandó irodalmi folyóiratban, „havi revü”-ben gondolkodók szerzői gárdája. A helyiek közül akorra már két verseskötettel rendelkező, országos lapokban közlő, a konzervatív orgánumban is elismert Dutka Ákossal, egy ígéretesnek mutatkozó, tizenhat évesen már a *Budapesti Napló*ban debütáló, 1908-ban épp második versgyűjteményét sajtó alá rendező költőnővel, Miklós Jutkával, az érettségi előtt álló ifjú Emőd Tamással, valamint a kezdeményezést összefogó, most már ide számító, aktív és szervezőkedvű Juhász Gyulával, illetve két egykori egyetemi társával: az akkor még ismeretlen Babits Mihállyal s a költői szárnypróbálgatásait éppen csak megélő Balázs Bélával léptek porondra. Melléjük tartozott a kezdetektől afféle „nyolcadikként” az antológia megjelenését végül a Sonnenfeld nyomda és kiadóvállalat tulajdonosánál is kijáró Antal Sándor, az antológia szerkesztője, a költőket bevezető portrék szerzője. Az ő, illetve Dutka s mások egybehangzó visszaemlékezései szerint is Juhász Kosztolányi Dezső és Oláh Gábor csatlakozására is sokáig várt, mindketten meghívót is kaptak az újonnan alakuló társaságba, illetve kötetbe, de más-más kifogásokkal (valójában Ady vezérségét elutasítva, attól tudatosan távolságot tartva) végül nem csatlakoztak. A költői hetesfogat 1908 tavaszára mindenestre konkretizálódott.

Mint ahogy a csoportosulás névadásának története s az ezt követő események (ide értve a nyári uborkaszegzon miatt végül csak 1908 szeptemberére elhalasztott megjelenést, s a bemutatás előtt már Skandináviába költöző szerkesztő kiszivárgó költőportréi kiváltotta helyi botrányokat is) javarészt ismer-

²⁷ Babits Mihály levelezése 1907–1909, s.a.r. SZŐKE Mária, Bp., Akadémiai Kiadó, 2005. 80.

tek,²⁸ a továbbiakban leginkább a csoportosulás tagjaira, a rájuk erőltetett adyzmus-vádakra és a két antológia mából tekintett évülhetetlen érdemeire emlékeztetnék. Mindemellett persze a társasági formán is túllépő mozgalom egyes sajátosságaira, jelentőségére is kitérek, hiszen a helyi Szigligeti Társaság mellett riválisként feltűnő, ráadásul dinamikusan bővülő Holnap Irodalmi Társaság hamar országos ismertségre tett szert, akkor is, ha ennek tagjai, fiatal vezetői erre nem voltak minden téren felkészülve. Maga az antológia bár május végére a beválogatott versek szintjén többnyire sajtó alá készen állott, végül csak szeptemberben, a nyári uborkaszegzon utánra időzítve jelent meg. Addig viszont több fórumon, országos orgánumban is hírt adtak róla, személyenyeket közölt belőle ad absurdum az az *Új Idők* is, amelyik pár hónappal később már épp a szellemi vezérnek kikiáltott Adyt igyekezett (részben sikerrel)²⁹ kijátszani a vele egy antológiába tömörülő, vele szövethető társai, s általában az új irányt csoportosan vallók, támogatók ellen. Az antológia ugyanis szó szerint berobbant. Az előszó jelentős része Adyval foglalkozott, a válogatás közel fele is Ady-verseket sorjázott, így az költészetét példaként, mintegy programul is állította az egész új irodalom elé. A *Holnap* os poétákhoz alig pár hónap alatt Antal Sándor, dr. Berkovics René, dr. Dénes Sándor, Franyó Zoltán, György Ernő, Hegedűs Nándor, Horváth Henrik, dr. Kolbach Bertalan, Kollányi Boldizsár, Manojlovič Theodor, Marton Manó, Mohácsi Jenő, dr. Nagy Mihály, Pálos Endre, dr. Sarkadi Lajos, Sebestyén Gyula, Szunyogh Barna, Tibor Ernő és Wertheimstein Viktor is csatlakozott. 1909. április 17-én a választmányi ülésükön vették föl Lesznai Annát, a november 14-i közgyűlésen lett tag Reinitz Béla, Böszörményi Andor és a festő Balogh István, de csatlakozott a fiatal, akkor még Kolozsváron élő publicista Ligeti Ernő is, hiszen a nagyváradi antológia megjelenésének ösztönző hatására Miskolcon és Kolozsváron is helyi mozgalmak születtek, s hasonló, szintén hét-hét fiatal poétával bemutatkozó kötetek láttak napvilágot már 1909 során. „A Holnap neve – ahogyan egykoron Ilia Mihály fogalmazott – zászló lett”.³⁰

(folytatjuk)

28 Minderről bővebben lásd BOKA László, „*Szellemi erupció*” és *hadi készülődések... A Holnap és a Budapesti Újságírók Egyesületének 1919-es Almanachja*; illetve *A Holnap* kültagjai és a karrier. Két évnvtány című tanulmányokat. In UŐ., *Peremek és közép-pontok. Tanulmányok a 20. század első felének magyar irodalmáról*. Bp., Balassi, 2018. 13-64.

29 A hírhedt *A duk-duk affér* című mindmáig talányos, fullánkos írás az *Új Idők* hasábjain jelent meg 1908 októberében, egy ideig éket is verve Ady és a Holnap Társaság tagjai, illetve Ady és a *Nyugat* prominensei közé.

30 ILIA Mihály, *A Holnap születése*, i.m. 98.

The principles of the anthropology of art and language A concise, thesis-like summary of my work *The Birth of Art and Language*

DR. BALÁZS GÉZA

Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)
Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)
Színház- és Filmművészeti Egyetem (Budapest)
balazs.geza@partium.ro

Művészet és nyelv azonos töről fakad, születésük ugyanazon pillanat: az ember absztrakciós képességének megnyilvánulása. Művészet és nyelv közös születését az Alapvetés című fejezet egy ún. szerves vagy lélekeszerű nyelvészetben alapozza meg. Az eredet kérdését a hagyományos megközelítések mellett az elemi formák, ösztönös megnyilvánulások felől is megvizsgálja. Ugyancsak ezt szolgálja a Természeti alapformák (kör, szimmetria, ikonicitás, zene) bekapcsolása. Végül pedig a Rekonstrukciók című fejezet mutatja fel a kérdés mai lehetséges megközelítéseit.

Kulcsszavak: phüszisz-theszisz (a nyelv természeti vagy mesterséges volta), a kizárt (vagy köztes) harmadik, szerves kultúrafejlődés, nyelvkeletkezés, velünk születettség, zoomorfizmus, elemi formák, ösztönös megnyilvánulások, gondolkodási formák, kör, szimmetria, ikonicitás, zene és nyelv, mítoszi küszöb

Principles

1. Art and language. From the very beginning, the history of linguistics has been accompanied by the physis-thesis debate (i.e. whether language should be seen as a natural or a consensual phenomenon). This has resulted in two opposing approaches: one considers the linguistic sign as a nature-based, metaphysical entity, the other as an artificial, arbitrary, logic-based entity. The latter forms the foundation of the two main, distinct fields in linguistics: socio-cultural, functional linguistics and the theoretical, formal-structural linguistics. The metaphysical approach is based on the philosophy of Sándor Karácsony, author of *A magyar észjárás* (The Hungarian Way of Thinking) and Béla Hamvas, author of *Scientia Sacra*, following Plato. Hamvas, by presenting prehistoric and historic man, shows a different, initial, but from our point of view “reversed” way of cognition. The metaphysical approach is reinforced by further research in the history of ideas, psycho-

analysis and mythopoetics, the essence of which can be summarised by the concept of “double coding”: that is, the *archaic* and the superimposed *arbitrary* properties of the linguistic sign are simultaneously present in verbal communication.

2. Béla Hamvas – Nándor Várkonyi – Tivadar Thass-Thienemann. The Hungarian intellectual historic and metaphysical works of the 20th century represent a new kind of philosophy (philosophy of language). They are complete works of life that build on each other, that reflect on each other, and that fell into oblivion. Tivadar Thass-Thienemann supported Nándor Várkonyi in Pécs, then emigrated to the USA after the Second World War, where he fully developed his linguistic theory. Várkonyi and Béla Hamvas were friends. An overview and a comparative summary of their thoughts is necessary to understand the anthropological relationship between art and language. The oeuvre of Nándor Várkonyi and Béla Hamvas was largely discovered only after their deaths, while the influence of Thass-Thienemann’s oeuvre only reached Hungary long after his death.

3. The excluded third and the third in-between. European and American scholarship is based on the Aristotelian principles of identity, contradiction and the excluded third. But in other parts of the world, typically Asia, the principle of the excluded third has not been adopted, and a hugely different scientific approach and way of life has emerged. In Hungarian culture, there are traces of an oriental, multivalent (co-ordinate) way of thinking. Bivalent logic thinks in pairs of opposites, whereas multivalent logic thinks in transitions and processes. Mainstream classical, European philology, literature and linguistics cannot come to terms with other approaches, say alternative or metaphysical, nor can the metaphysical approach come to terms with the scientific one. It is not fashionable today for science to speak of man as a whole, and it is almost forbidden to speak of man as a metaphysical (spiritual) being. Anthropology, however, sees man as a metaphysical being.

4. Organic and inorganic culture: past – present – future (?) Organic cultural development roughly means: the continuation of a culture (or a cultural phenomenon) from tradition without interruption or major interruption. In my view, this happens through direct transmission, whereas interrupted (inorganic) development and restarted development (reintegration) can be considered as indirect. In the birth of art and language, natural principles deriving from universal basic forms of nature prevailed. Organic phenomena are at the heart of all art-language activities. The metaphysical, organic conception of language warns of the deep layer of the meaning-making potential of creative language (children’s language, puns, poetry), and sees it as the sustaining power of our integrity. Imre Harangozó considers it as a “transcendent trampoline”.

5. The common source: art and language. Language is not only a means of communication, and therefore of art, but has always carried the essence of art: it is also mimesis; it is also a social, creative, enjoyable form of activity. Therefore, art and language are linked from the beginning.

6. The joint birth of art and language. Artistic activities, as well as language and the verbal art based on it, are the most characteristic qualities of man. We can assume a close ontological (anthropological) relationship between art and language, both from a structural, functional and metaphysical point of view. In the parallel development of art and language, the following phenomena deserve special attention: ancient, undifferentiated forms of consciousness, syncretism, archaic folklore, basic forms. Isomorphism is a key enabler of the transition. Co-occurrences and instinctive combinations (imitation + motor skills-based phenomena) occur. The “sudden leap” to abstraction is of particular importance here. With this leap, man moves away from biological functions. The most important common phenomena are: rhythm, repetition, symmetry, indexicality, iconicity (imitation of nature), language from melody/singing, language from image. This creates duplicity in the world around us: dual coding, structures within structures, secondary modelling systems.

Origins

1. The emergence of language. Hypotheses about the origin of speech (language) have not changed much since the beginning. The approaches are built on historical and contemporary data and phenomena: the bow-wow, pooh-pooh, ding-don, yo-he-ho, la-la theories (Jespersen). Marxists stress the role of labour. Ethologists emphasise the isomorphism of object-making and language. Approached from the anthropology of language, the sentence (phrase) could be the first, followed by complementary elements, and then the juxtaposition. The evolutionary theories of psychologists emphasise the role of the communicative need (Géza Révész), the hand–mouth, fire–speech relationship (Imre Hermann), and the oral, anal and urethral instincts (István Hollós). Less known or less proven ideas emphasise the role of internal-external sensations, the visual–sound representation of the material world. The key moment, the abstraction that triggered the “sudden leap”, could have come about by some kind of “coincidence”, genetic error (mutation) or contamination. “Lack of knowledge and ignorance do not justify either assertion or denial. However, knowledge and experience always entitle one to a conclusion” (Várkonyi). Metaphysical philosophers emphasise the former linguistic completeness, compared to which languages have been simplified. In their view, ancient thought was manifested in images, reflected in a rich, symbolic

image-language, which simplified to purely linguistic communication, and is further simplified today.

2. Innateness: language and childlore What is the human child born with, and how is it related to language, practice and arts (including in particular folklore)? My hypothesis is that innateness is not only exposed in our concepts, language and knowledge acquisition, but also in the collective consciousness and the preformed (predetermined), inherited structures that are constant sources of inspiration for folklore and literature. Child folklore has a prominent place in the study of “innateness”. Peirce’s idea of abduction was updated by Chomsky. The works of Freud, Jung and Chomsky are quite obviously related from a history of science perspective, also seems convincing.

3. Humans portrayed as animals and animals portrayed as humans (zoomorphism, anthropomorphism). The animal-human relationship is organic, natural, self-evident, probably very ancient, and constantly present in our everyday lives: (1) animal as a symbol, (2) zoomorphism: animal-human relationships, transitions: animal and child, animal origins of man (origin myths), hybrid (deformed) creatures, imitation of animals (movement, sound), animal-human sexuality (bestiality, sodomy), animal-human friendships, kinship, reincarnation, (3) anthropomorphism (extended zoomorphism): animals behaving like humans, talking (writing) animals. (a) Inter-animal communication: animals talk to each other, (b) interspecific communication: man speaks the language of animals, communicates with animals; imitation, communication by song, talking to animals, feral child, talking to pets; animals communicate with man, (4) ancestral communion of animal and man.

4. Elementary linguistic forms and instinctive manifestations. The basic and exclusive scientific view is that simple forms give rise to more complex ones (and only rarely is there any talk of regression). Metaphysics sees evolution and involution as a unity, and thus also simplification from complexity. We can assume elementary, primary, simple, artistic and linguistic, typological basic forms that can be related to basic forms of thinking. In the beginning there was the ancient syncretism (unity), governed by undivided, fluid ancient forms. Psychoanalysts and mythologists speak of an ancient image-language, a proto-language. Folklorists mention blessings, curses, oaths and work songs among the primary genres. Three basic genres (lullaby, wedding progression rhyme, lament), which frame life, trace back to the origins. Other instinctive manifestations, which have received little attention, point to elementary forms: slip of the tongue, shouting in anger, rudeness, humming, sighing, prayers; sex, childbirth, speech in a euphoric (intoxicated) state, aphasia, speech degenerating as a result of terminal cognitive decline. The instinctive nature is well captured in the rhythmic counting and scribbling.

5. Thought forms, thought patterns, text types. Characteristic, recurring patterns can not only be found in text types within a culture but also across different cultures. Research into narrative patterns has been linked to research into text memory, creating models of memory which have led to the question of thought forms (operations, modes) and then to the question of thought patterns. Another approach studies text types in terms of simplicity–complexity, variant–invariant, etc., along the logic “evolution–devolution”. These approaches seek basic units (simple forms, archetypes) from which more complex structures can be built.

Basic forms in nature

1. The circle. The circle or sphere is probably the most prominent symbol of humanity that carries the most meaning. The reason is that the circle (sphere) is deeply, anthropologically embedded in our consciousness, it connects our human, cultural existence with nature, and we relate to it in all aspects of our lives.

2. Symmetry. Symmetry is a natural phenomenon that man imitates in culture (folklore, literature, art) and in language, or in other words, it is a fundamental law that man unconsciously follows. Symmetry is linked to pleasure as a basic emotion. Symmetry goes hand in hand with symmetry breaking (variation) and asymmetry (the opposite of symmetry). Symmetry is order, regularity, balance, pleasantness, harmony, comfort. Asymmetry is playfulness, movement, dynamism. Symmetry has accompanied human history, coming to the fore in certain periods. Symmetry can be found at all levels of language and in communication; some instances are hidden (instinctive use), others are a means of consciously creating an effect, especially for rhetorical or stylistic purposes. There are individual, independent symmetries and there are complex ones. Symmetries form complex visual and linguistic networks, and from a network science point of view, their main characteristic is their interconnectedness.

3. Iconicity. The relationship between reality (signified) and sign (signifier) can be direct or indirect, natural or artificial, concrete or abstract. There are natural signs that correspond to an element of reality. Among linguistic signs, some directly refer to (point to) the given piece of reality. Then there are linguistic signs which, even if not directly, are still perceptibly, demonstrably related to reality. In the case of these two types of sign (index and icon), we can infer that signalling and the linguistic sign appeared at an early stage. And then there are the indirect (artificial) signs, which are distanced, detached from reality: symbols. In most cases, they also had, or may have had, a connection with reality. In addition to meaning, a symbol may also carry a previous

symbolic relationship. This is the subject of symbol decipherment. There are no “pure” types of symbols, most types of symbols can only be classified in a category in terms of their dominant, prominent features; and symbols usually overlap with each other in terms of characteristics. What is new in my approach is the distinction between primary and secondary indexicality and iconicity. A linguistic sign can be considered as a primary index or icon if it was provably or presumably created as an index or icon. It can be considered as a secondary index or icon if its indexicality or iconicity was gained subsequently. The study of sign types reinforces the idea in researchers that language is not necessarily arbitrary, but is very often, in fact fundamentally, motivated. Exploring this can bring us closer to understanding the relationship between art and language. This chapter attempts to list the indexical and iconic phenomena in the Hungarian language relevant to our topic, but it does not aim to provide a summary of iconic (diagrammatic) grammar, nor even to review the theories of iconicity that have become fashionable in the last half century.

4. Music and language. There are conflicting views about the relationship between music and language. Some say music (in the form of melody) came first, and only later, along with speech, did singing develop. Others believe that language came first, and melody (music) evolved as a result of the linguistic forms. According to my hypothesis, music and language did not separate in the syncretic prehistoric culture, their formation and development occurred simultaneously, but music (melody) preceded language. And humming evolved from natural patterns. When a child learns to speak, the melody of the sentence (intonation) precedes the sentence itself. The melody, the dynamic frame, comes first, followed by an unstructured and then a structured statement. Musical features are maintained in the relationship between verse and prose, with varying degrees of strength and saturation in the language. Following musical patterns, we can speak of verse and prose (and mixtures of them), metrics, prosody, versification, and of text that is consonant and dissonant, harmonic and disharmonic. In the relationship between music and language, we can start from one of two directions: music or language. Since, from an anthropological point of view, the imitation of nature took precedence, I consider it to be the decisive factor.

Reconstructions

1. Unknown linguistic landscapes. Cultural or anthropologically oriented linguistics (ethnolinguistics, folkloric linguistics, etymology) can basically reconstruct the origins of words and phrases with great certainty back to a few hundred, perhaps a thousand years; but the cultural content of words and

expressions suggest much more and can be detected by searching for networks and associations. Examples include Zsuzsanna Erdélyi's collection and study of archaic folk prayers, and a number of etymologies of words and phrases that lead deeper back into the past.

2. Troy exists! Heinrich Schliemann's method and success (the discovery of Troy) has been an inspiration to many. Nándor Várkonyi's vast opus on the history of civilisation, which uses surviving mythological material to address fundamental questions of humanity, needs further reflection. Over the last half century, the collection and analysis of archaic folk prayers has shed light on medieval phenomena (e.g. Gothic literary-linguistic style), and has inspired many to search for traditions encoded in language.

3. Mythical threshold, mother tongue time zone. In the 20th century, humanity reached a turning point, including in its approach to tradition. The myths on which the tradition was based are disappearing, and at best they are sending messages from the collective unconscious. In the second half of the 20th century, we crossed the native language time zone, the mythical threshold (Sándor Gál's expression). Konrad Lorenz counts the destruction of natural culture and traditions among the eight deadly sins of mankind.

4. Ecolinguistics. The linguistic ecology or ecolinguistics is concerned with the internal reflection, occurrence and influence of external (natural, environmental, more specifically ethnographic) factors in language. Ecolinguistics approaches the linguistic phenomena and problems of the present from a sociolinguistic and/or language policy perspective, and in some cases even from a cultural linguistic and prescriptivist perspective. Ultimately, most of the work on language policy and language strategy can be classified under the heading of ecolinguistics. The difference is mainly a matter of emphasis: whether the approach is more political, cultural-historical (possibly prescriptivist), social theoretical, historical or linguistic. However, the most typical field of ecolinguistics are comprised of the studies that examine the impact of the external environment (e.g. pollution) on language use. These approaches mark the ecologization of linguistics. In this spirit, we can formulate the general ecolinguistic idea that language represents nature, manifesting nature, society and individual, and the (linguistic) worldview of man. On a metaphysical level, Béla Hamvas refers to Hermes Trismegistus: "That which is above is like to that which is below, and that which is below is like to that which is above."

Literature:

Balázs Géza (2021) A művészet és a nyelv születése. Szemiotika, művészetelmélet, antropológiai nyelvészet. Inter – IKU, Budapest. (IKU-monográfiák 6.)

Highlighted works:

Hamvas Béla 1992. Patmosz II. Esszék (2. rész). Életünk Könyvek, Szombathely.

Hamvas Béla 1995. Scientia sacra. I. 1. rész, 1. kötet. Medio Kiadó, Szentendre.

Hamvas Béla 1995. Scientia sacra II. (1. rész – 2. kötet). Medio, Szentendre.

Hamvas Béla 1996. Scientia sacra III. Medio, Szentendre.

Thass-Thienemann Tivadar 2016. A nyelv interpretációja. I. A nyelv szimbolikus jelentése. (Ford.: Simoncsics Péter.) Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Thass-Thienemann Tivadar 2020. A nyelv interpretációja II. A nyelv tudat alatti jelentése. Fordította: Simoncsics Péter. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Várkonyi Nándor 1972. Szíriat oszlopai. Magvető Könyvkiadó, Budapest. (Teljes kiadás: 2002, 2017. Széphalom Könyvműhely, Budapest.)

Várkonyi Nándor 2004. Pergő évek. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

Várkonyi Nándor 2009. Az elveszett paradicsom. Második, javított, névmutatóval, szójegyzékkel ellátott kiadás. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

Hungarian Eulenspiegel and Munchhausen – Publishing Analogies and Differences

DR. BÉRES NORBERT

Debreceni Egyetem (Debrecen)

Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)

beres.norbert@arts.unideb.hu

Jelen esszé témája két világhírű szereplő, Eulenspiegel és Münchhausen báró magyar felbukkanása, akiknek népszerű képei a népi almanachokon és hagyományokon keresztül tárulnak eléink. Eulenspiegel hazai fogadtatására hosszabb idő után került sor; bár karakterét a sokféle idegen nyelvű publikáció igazoltan ismerte, magyarul csak a 19. század elején lehetett róla olvasni, míg Munchhausen megjelenése a magyar irodalomban ezzel szemben viszonylag korán, alig néhány évtizeden belül megtörtént. Hírnevük és népszerűségük országoként eltérő, így Magyarországon is más.

Kulcsszavak: Eulenspiegel, Munchhausen, a magyarországi recepció története, népszerűség, szórakozás, folklór, variancia

Concerning the relationship of Eulenspiegel and Munchhausen, there already are efforts for the comparison of the two (at first, seemingly very different) characters, and for the joint reading of the literary works dealing with their life and actions. (Michaelis-Jena 1986.) While one of them is a scoundrel, who is infamous due to his finesse and capers, the other one is a general retired to his estates, who recalls his former experiences for pleasure, in order to entertain others, while transcending these into the realms of fantasy and marvel by his imagination. This essay focuses on the early publications, which attempted to naturalize the two characters in Hungary.

The fact, whether Till Eulenspiegel was a real person (in contrast with Baron Munchhausen) was never confirmed with reliable authenticity. Eulenspiegel's character became depicted on the pages of folk almanacs from anecdotes and oral traditions. His widespread popularity can be attributed to Hermann Bote's compilation of anecdotes entitled *Ein kurzweilig lesen von Dyl Ulenspiegel* (1515); which was translated to several languages, and whose revised, extended versions were also published with remarkable popularity all over Europe (Michaelis-Jena 1986: 103.) – and whose recognition, moreover, did not even fade at the middle of the 19th Century if we consider it as

an inspiration to Charles De Coster's novel; as well as to the 21st Century opus of Daniel Kehlmann.

The subject is a character embedded in rich European context. According to Olga Nagy, the astute protagonists of jocular stories, the pranksters are late descendants of one-time mythical characters. Their characters can be considered as almost mystified symbols of finesse and smartness. However, the most significant characteristic of jocular stories that they are created by vernacular scepticism, which does not believe in miracles, let alone expecting them, thus it does not accept such elements in poetry either; it actually expresses its bitter observations about society by placing the protagonist into a confused and erratic world, in which finesse and sneaky nature is the only chance to overcome. (Nagy 1993: 63.) Concerning the nearly permanent characteristics of finesse, shrewd and cunning thinking, as well as unscrupulous target-orientation, their character is somewhat "immoral"; however, this unprincipled behaviour often blends with the segments of the "sense of abandonment", outcast attitude and low perspective, which all shape the personal characteristics, since the person itself is on the brink of society, without any wealth, social status, or authority. The motivational basis of the protagonist's actions is usually found in some kind of coercive circumstances. Most of the time, he manoeuvres to reverse the suffered injustice, to avenge the offenses committed against him, and seeks retaliation at any costs, for being humiliated into castaway life conditions (while almost creating Machiavellian allusions). Thus, his activities are also defined by deliberately taking risks, which creates reflective confrontation with the forms of trampling authority. Concerning certain characteristics, the personality and behaviour of Lúdas Matyi is not far from Eulenspiegel's prankster. (Nagy 1974: 85–99.) It is an archetype, regardless of nationality or name; the personality, actions and main characteristics of Nasreddin, Herschele of Ostropol, Till Eulenspiegel, Hitar Petar, Păcală, Suszter Lipli, Csalóka Péter are almost identical in each version; all of their stories share the function of entertainment.

There are earlier examples of their sporadic presence in Hungary. (György 1931.) The attraction towards the short stories and anecdotes about the likes of Munchhausen and Eulenspiegel is certified by the regular publication of the compilations that share both the characteristics and the intention to entertain – considering the handwritings of József Hermányi Dienes, or the compilations of János Kónyi or Sámuel Andrád, the arrival of these stories was not completely unprecedented. In the anecdote compilation of Kónyi (whose popularity is certified by six editions) both Munchhausen- and Eulenspiegel-like stories can be found and read. Concerning the latter, and especially the immoral, obscene character traits of "Eulenspiegelian" use of language, Mátyás Riethaller, a censor at Buda, expresses his disapproval, and thus does not

recommend it as a literary work that is worthy of the attention of honourable readers. (Mályuszné 1985, 60–61.) The criticism against libertine syntax later promoted the edition of more sophisticated story variations; considerably consolidating Eulenspiegel's obscenity and often obnoxious behaviour in the modern versions.

The first volume that exclusively contains the stories of Eulenspiegel was only published in Hungary in the first decade of the 19th Century, precisely in 1808, by Hartleben Konrád Adolf Publishing; it bore the title *Amaz Ország-szerte elhiresült, néhai nevezetes Suszter Liplinek élete, tettei, dévaj, és tzégéres Furtsaságai* [*The Life, The Actions, The Knave and Flagrant Oddities of the Country-wide Infamous Whilom Renowned Cobbler Lipli*], translated by Imre Holosovszky. Its source is the compilation entitled *Leben und Thaten, Schwänke und Possen des Till Eulenspiegel* (1807) that contains twenty-five stories. Concerning its contents, structure and prints it is practically identical to the German original (only the name of the protagonist was changed to a more Hungarian sounding alternative); thus the intention to entertain is already expressed *expressis verbis* on the title page, making the iconographical recognition of the character's Eulenspiegelian origin possible (the protagonist rides a mule, while an owl rests in one of his hands and he holds a mirror in the other). Its guiding principle of course is also confirmed by colloquial language, however it secludes the basic characteristics of the text from possible criticism – behold, literary readers have nothing to complain about, since the title page already drew attention that the inherent primary purpose of the book is entertainment. Formally, the German original is a collection of separate stories, anecdotes that are individually complete. The book neither followed the storyline, nor the sequence and links of the countless copies of *Eulenspiegel* printed for centuries; instead it wantonly picked different parts that seemed appropriate for the author's taste. Sometimes two story events are blended in one chapter, which required the trimming and modification of their sources. (György 1931: 378.) Presumably, the prospects of distribution of such types of texts are actually found in the practice of variability, especially because a substantial characteristic of anecdotes is the amazingly fast variation, assimilation that results in countless different forms. The stories of Eulenspiegel and Munchhausen constantly contaminated, varied, integrated other anecdotes, blended into different stories or adopted the tales about diverse other characters. In each cases, a special “text deposit” is established, thus, the smaller, freely variable individual units, the non-linear sequence, the interchangeable nature and the possibility to create new versions (in an analogous manner to the variable nature of folklore work pieces) provides a manifold, rich publication form. Thus, it is likely that Hartleben's aspirations – beyond the widespread popularity of the char-

acter – were primarily affected by the (only hypothetical) profitability of the text type, which stems from its possible structural variations.

So far, the most well-known person of these lie-stories rooted in antique and medieval traditions is Baron Munchhausen. A peculiar variation of the genre, the convoluted network of merry anecdotes, exaggerating fibbings, absurd stories, wartime tales and hunting adventures linked to the historical person of Hieronymus Karl Friedrich Freiherr von Munchhausen (1720–1797) lived through several adaptations. A part of these stories was first published between 1781 and 1783 in Berlin, as a collection of anecdotes, bearing the title *Vade Mecum für lustige Leute [Manual for joyful people]*. Two years later, Rudolf Erich Raspe – after fleeing from Germany to England – published a compilation in English, in which he supplemented the stories, and in addition, also indicated Munchhausen's name on his book. (Raspe 1785.) As a consequence of rapid success, in 1786, Gottfried August Bürger also became aware of the promising profitability of the baron's adventures, so he published an extended German edition of his work, the *Wunderbare Reisen Des Freyherrn von Munchhausen*. (Bürger 1786.) Its numerous editions gained enormous popularity among the readers, and later resulted in the emergence of several adaptations. József Turóczi-Trostler pointed out that the lie-tales and their related variations operate amongst the same limited circle of motives and typology, almost always and everywhere, just as they share the use of the same narrow set of predominant ideas. (Turóczi-Trostler 1942: 6.) This observation of Turóczi-Trostler about the motivic, typological consistency of “Munchhausenias”, is also relevant concerning the “Eulenspiegelian” stories.

Due to its freely variable structure that could be ad lib narrowed or extended, the “Munchhausenias” held a potential for rapid distribution. Baron Munchhausen's influence reached Hungary within a relatively short period of time. Concerning the popularity of its predecessor texts in Western Europe, no wonder that in 1805, Mihály Landerer choose the first Hungarian adaptation of Munchhausen's stories – *Báró de Mánx' lengyel orsz. confed. generálisnak a' tengeren, és szárazon tett Útazásai és tsudálkozásra méltó Történetei [The Journeys and Amazing Stories of Baron de Mánx...]* – as the subject of the opening volume in the series of novels published under the moniker *Téli és Nyári Könyvtár [Winter and Summer Library]*. The background of Landerer's decision was presumably a publishing “concept”, which, beyond mercantile (economic) aspects also paid attention to the selection of literary works that were worthy of translation. Vilmos Tolnai was the first to raise awareness to the correspondent elements of the stories of Baron de Mánx and Munchhausen. No doubt, that *Báró de Mánx [Baron de Mánx]*, which was published without indicating the identity of its author, is not a mere translation, but a partial naturalisation instead, which was greatly in fashion at the era; here certain

chapters take place at Árokszállás, Szolnok, Pest, Buda, while the new Hungarian theatre, the Rudas Baths and other contemporary references are also mentioned, which could also be useful for the identification of the translator of the adaptation. Since it is not a precise translation of the original German source text, the direct source of *Báró de Mánx* [*Baron de Mánx*] has not been revealed by any philological research yet; however, we cannot rule out the possibility that the Hungarian author compiled his native text according to his own typology based on his respective reading experiences, loosely selecting some parts of the baron's adventures. Concerning the name change, Tolnai highlights that every other translation or naturalisation kept the original name of Munchhausen, only the Hungarian publications use the name Baron de Mánx, which could originate from the anagram of the Latin word *mendax* – meaning “liar” – as a translational ingenuity. (Tolnai 1934: 21–24.) It is an expressive curiosity that both Eulenspiegel and Munchhausen change their names in Hungarian translations and naturalisations, to a name form that significantly deviates from the original.

The attractiveness of the book in Hungary is certified by the fact that as a first element of a novel series it qualified for three editions (1805, 1809, and 1813) within a short period of time. The forty-four chapters of the volume enumerate the classic adventures of Munchhausen adapted to Hungarian relations: the essential motives of the stories are usually kept in their original form, while the narration is embellished with sub-plots and diverse Hungarian references. This way, we receive information about actual historical events: among others, about the French Revolution, and in the course of a conversation with Admiral Nelson, about the future Egyptian conflict between England and France. Another noteworthy fact is that the protagonist finds some odd companions during his travel to China, whom he hires into his service. All of these companions have their own marvellous talent, they can either see very far, run very fast, or have extreme strength. (Berze Nagy 1957: 23–30.) The inclusion of these mythical figures, the archetypical characters of international fable traditions implies a living relationship between the hereby presented genre variation of lie-tales and the traditions of folk tales and mythology (by the way, this element of the story is also included in Burger's original version, where these subordinates are mentioned by the name of *Läufer*, *Horcher*, *Schützen*, *Starken* and *Windmacher*). The role of these travelling- or helping companions, who are manifested in our language as *Soak*, *Glutton*, *Runner*, *Shooter*, *Far-sighted*, *Freezer*, *Wind-blower* and *Load-carrier* is usually to aid the protagonist with their superhuman powers during his heavy trials, thus facilitating the successful completion of these. Therefore, it is a phenomenon, whose diverse transformations also left their mark on the traditions of Hungarian folk tales (and later, on belles-lettres), and in this endeavour, the text

variations of Baron de Mánx provided an efficient assistance. (Propp 2009: 79–83.)

However, three editions did not prove to be sufficient. Soon, the rival printer and publisher, János Tamás Trattner also realized the opportunities promised by booklet and issued Munchhausen's adventures in a new translation, under the title *Valóságos mesterség úgy hazudni hogy érdemes legyen kinyomtatni [Veritable Craft....]*. As an apparent and deliberate act, he pursued to avoid the misunderstandings that could stem from corresponding names: instead of Baron de Mánx, he named his protagonist as Baron Nyargalóci. The identity of the translator of this publication is also unknown. In contrast with the loose structure of *Báró de Mánx [Baron de Mánx]*, its translator handles the German original in a much stricter manner, with a consistent adherence to its structural lines. In comparison with the previous booklet, in this edition we can find actual self-reflective references concerning the Baron's person and the realistic value of his marvellous stories. A later adaptation even goes beyond the self-reflective characteristics of *Valóságos mesterség [Veritable Craft....]*: in *Tündértár vagy is Báró Demánx gondúzó kalandjai [Fairy Collection or the Comforting Escapades of Baron Demánx]*, the central role is attributed to ironic self-reflectivity and to the Baron's contemplative remarks, overshadowing the narrative dominance of the adventures. Baron de Mánx of *Tündértár [Fairy Collection]* is more talkative, and his gaze often wanders; he longs to bear witness to the authenticity of his words, aims to persuade his readers, and the course of his adventures is fraught with reflections, contemplation and moral advices. At certain points he only speaks in general, instead of being characterized by the lean brevity of previous text variations. He concludes every adventure, each special event by a moral synopsis, often in a social commentary tone. His adventurous life is already well-known in his synchronous time – he is treated as a real celebrity, his stories are widely recognized – thus, a countless number of absurd stories become confirmed through the narration of his related remarks. Nevertheless, he lengthily contemplates over the issue whether each of his readers recognize the truth embedded in his stories as true, realistic events, and it is often manifested through self-reflective expressions: “Not everything is true, since people maliciously lie; and the inability of many to distinguish reality from tales, just as real events from poetry, is an eternal detriment!” (40.) The German Munchhausen-story is also mentioned *expressis verbis* in this version, with an ironic doubt concerning its originality: “For the headless, it is impossible, but for those who have their heads in place, it does not require exhausting efforts to imagine how painful it is for a high-spirited gentleman, for a hero of worldwide renown, for a valiant soldier, who inaugurated himself into the Kingdom of Immortality through glorious deeds and thousand monuments, that some German writer attributes his fearful ad-

ventures to a baron by the name of Munchhausen, who, as far as one can know, never ever existed in this world under the sun. – Well, my friends, it is just like that, this enormous mutilation of reputation happened to me.” (73–74.)

Besides the adaptations, the Hungarian edition of the first individual version of the “Munchhauseniadas” soon emerges, whose connection to the Baron’s person is only referential. The foreword of the booklet, entitled *Szájas Péter Úrnak ama híres B. de Mánx Keresztfiának, hadi, vadászat és utazásbéli nevezetes és ritka tapasztalásai ’s történetei* [*The Famous and Rare Military, Hunting and Travelling Experiences and Tales of Mister Péter Szájas, the Godson of that Renowned B. de Mánx*] appeals on the knowledge of the previously published Baron de Mánx-stories that lay the foundations for the understanding the aforementioned volume; while proclaiming in its reflective (still, laced with the rhetoric formulas of traditional introductions) foreword that instead of being a close translation, the book is actually a compilation. While conferring about the harmful and beneficial effects of Romanesque reading, and making a distinction between the different Romanesque types, he mentions – thus certifying that the publication of this new type of Munchhauseniada is legitimate – that the original *Báró de Mánx* [*Baron de Mánx*] already earned three press editions. Therefore, it is evident for him that there is a great need for adventurous, incredible stories in the readers’ community. The most important question from our point of view is asked in order to justify not only himself, but also his work: why these booklets, full of lies and nonsensical stories are so popular among both publishers and readers? In his opinion, such booklets could provide good reading experience for a rural social class that lacks aesthetic judgement, and especially for women who long for festive entertainment. Although openly refers to his (counter)opinion concerning the aesthetic criteria of lie-tales, he still does not condemn the popularity of the booklets, and perceives the tales of Baron de Mánx (and his fellow adventurers) as instruments that educate a wide reading audience. In this respect, he clarifies that the reputation of the name Baron de Mánx is actually able to generate mercantile attraction: “De Mánx deserves that the deeds of his godson would also escape from oblivion, and that by his name, my booklet would gain sufficient popularity.” (13.) His allusions and references to the 1805 edition of *Báró de Mánx* [*Baron de Mánx*] illustrate such premise, that the mentioning of the famous ancestor not only facilitates the reception of the actual booklet, but also raises awareness to the complete set of writings, to the multitude of variants that are different in size and style, but univocally speak in a popular register. Also, as a relevant criterion concerning future plans, he announces the next volume containing new marvellous stories in advance, however, in a conditional manner, as its publication becomes subject to the success of the present booklet: “my sailing

companion presented me with the tales that happened to him since we parted ways; which however, will be only shared with our generous readers when they have already read the hereby published miraculous stories so many times that they almost know them by heart.” (130.) There is neither continuity, nor cause-and-effect relation between his tales; they constitute a cluster of side-by-side placed, mostly individual narratives; in the end, he practically concludes his work with one unfinished paragraph.

We can easily discover the differences concerning the reception of the two characters in Hungary. Since the Hungarian Eulenspiegel could only address domestic reading audiences in one mere edition, one can suspect that Hartleben's experiment proved to be ineffective, failing to generate such interest as the Munchhauseniadas that were published in several editions and adaptations. Nevertheless, his presence illustrates (with regards to the wider context of the Munchhauseniadas) how the characters of similar calibre, with several decades or even centuries of European popularity – as well as the texts that convey their stories – were adapted into Hungarian, thanks to the publishing practices that sought out such literary works (expecting financial profits from their naturalisation). It is worth mentioning that simultaneously with the publication of the novel series entitled *Mulatságos Könyvtár [Ludicrous Library]*, Hartleben issued several other books, however, we lack the appropriate knowledge, the orienting, positioning paratextuses and the contemporary reflections that would help to assign these to the series. *Suszter Lipli [Cobbler Lipli]* is also placed among these, quasi “outsider” volumes that constitute a “non-official” part of the series – and although due to the above mentioned lack of resources it cannot be linked to the series in a specific manner, it still fits well into the publishing schedule that created the series and operated along the same principles.

The popularity of Munchhausen in Hungary neither can be measured by the high number of sold copies, nor by the loud applause of audience or censors; its merits are rather shown in the fact that as an opening volume of the series *Téli és Nyári Könyvtár [Summer and Winter Library]*, on the one hand it found its way to the readers and created such sense of novelty amongst literary traditions that successfully revised centuries-old traditions, and on the other hand its tensile force also prospected promising results concerning the rest of the volumes in the series. By being a subject of several literary and publishing references, it successfully crossed a threshold (while also becoming trans-generational heritage), which only a few of contemporary prosaic publications could achieve. This way, the presentation of how the images of centuries-old traditions and the literary works of Western Europe that are also inseparably connected to popular tradition integrate into each other could reveal the popular interconnections of each contemporary literary

genre. On the other hand, in a receptive aspect, they could have been useful instruments that significantly shaped the conditions of popularity and successful reception.

Supported by the ÚNKP-20-4-I-DE-9 New National Excellence Program of the Ministry for Innovation and Technology from the source of the National Research, Development and Innovation Fund.

Bibliography:

- Berze Nagy János 1957. Magyar népmesetípusok. II. Pécs: Baranya Megye Tanácsának Kiadása.
- Bürger, Gottfried August 1786. Wunderbare Reisen zu Wasser und Lande, Feldzüge und lustige Abentheuer des Freyherrn von Münchhausen, wie er dieselben bey der Flasche im Cirkel seiner Freunde selbst zu erzählen pflegt. Aus dem Englischen nach der neuesten Ausgabe übersetzt, hier und da erweitert und mit noch mehr Kupfern gezieret. London [Göttingen].
- György Lajos 1931. Eulenspiegel magyar nyomai. Erdélyi Múzeum. Vol. 36, No. 10–12. 355–390.
- Mályuszné Császár Edit 1985. Megbíráltak és bírálók: A cenzúrahivatal aktáiból (1780–1867). Budapest: Gondolat Kiadó.
- Michaelis-Jena, Ruth 1986. Eulenspiegel and Münchhausen: Two German Folk Heroes. Folklore. Vol. 97, No. 1. 101–108.
- Nagy Olga 1974. Hősök, csalókák, ördögök: Esszé a népmeséről. Bukarest: Kriterion Kiadó.
- Nagy Olga 1993. Táltos és Pegazus. Budapest: Holnap Kiadó.
- Propp, Vladimir Yakovlevich 2009. Morphology of the Folktale. Translated by Laurence Scott. Austin: University of Texas Press.
- Raspe, Rudolf Erich 1785. Baron Munchausen's Narrative of his Marvellous Travels and Campaigns in Russia. Humbly dedicated and recommended to Country Gentlemen; and, if they please, to be repeated as their own, after a Hunt, at Horse Races, in Watering Places, and other such polite Assemblies, round the bottle and fireside. Oxford.
- Tolnai Vilmos 1934. *Báró de Manx és Münchhausen, Irodalomtörténet*. Vol. 23, No. 1–2. 21–24.
- Turóczi-Trostler József 1942. Fenékkal felfordult világ: Tanulmány a mesés képzetek történetéből. Budapest: Ranschburg Gusztáv.

Diszlexia és anyanyelvi nevelés

DR. N. CSÁSZI ILDIKÓ

Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)

ncsasziildiko@gmail.com

A diszlexiások, különösen a középiskolában és a felsőoktatásban tanulók, önállóan is saját módszereik szerint tanulhatnak. Ha már ismerik saját hatékony tanulási módjukat, ehhez kereshetnek segítséget. A tanulási módszerek megtanításakor tekintettel kell lennünk arra, hogy csak azok tudnak munkához jutni és megfelelő életszínvonalat elérni, akik folyamatos tanulással képesek követni a gyors változásokat. A munkaadók pedig előnyben részesítik az újabb és újabb kihívásoknak megfelelni, a továbbképzéseken fejlődni képes szakembereket. Mindenkinek alapvető érdeke, hogy képes legyen lépést tartani a fejlődéssel, és tudását folyamatosan frissítse.

Kulcsszavak: tanulási zavar, diszlexia, olvasási stratégia, gondolatterkép

1. Bevezetés

Az anyanyelvi kompetencia fejlesztése összetettségéből adódóan többféle kulcskompetencia fejlesztését segíti elő, és a szövegértés fejlesztésével kitüntetetten kapcsolódik az *ember és társadalom, ember és környezet* és a *művészetek műveltségterületekhez*. „Az anyanyelvi kommunikáció fejlettségének meghatározó szerepe van a nyelvi, a kulturális és a szociális kompetenciák alakításában, fejlesztésében, az érzelmi nevelésben, a tanulás teljes folyamatában.” (MK 2020/17: 300.) A tanulók folyamatosan fejlődő szövegértési és -alkotási tudása lehetővé teszi azt, hogy a diákok képesek legyenek önállóan és másokkal együttműködve a verbális és nem verbális kommunikáció kódjainak, kapcsolatainak, tényezőinek azonosítására, tudatos alkalmazására, a különböző szövegek megértésére, elemzésére, kritikai feldolgozására. A Nemzeti alaptanterv korábbi (2003, 2007, 2012) s a legutóbbi (2020) változatában is kiemelt fejlesztési feladatok között szerepelt az anyanyelvi kompetencia: „Az anyanyelvi készségek és képességek, kompetenciák valamennyi tanulási területen meghatározzák a tanuló későbbi előmenetelét. Ezek elégtelen szintje az egyes tantárgyakban megmutatkozó alulteljesítésben, valamint a lemorzsolódásban, a végzettség nélküli iskolaelhagyásban nyilvánulhat meg. A készségfejlesztésnek és felzárkóztatásnak ugyanakkor

összhangban kell lennie a korosztályt tipikusan jellemző kognitív fejlődési szinttel, az egyéni képességeknek megfelelő terhelhetőséggel, és a differenciálást is ennek megfelelően kell tervezni" (MK 2020/17: 302). Ennek ellenére egyre több tanulónál diagnosztizálnak tanulási zavart vagy speciális tanulási zavart (diszlexia, diszgráfia, diszortográfia, diszkalkulia, részképességszavar), lassan a gyerekek negyede valamilyen neurológiai eltérés miatt nem tudja az alapvető iskolai készségeket elsajátítani. Ugyanakkor olyan vélemények is elhangzanak, hogy diszlexia és hasonló specifikus tanulási zavarok nem is léteznek, hanem vannak gyenge képességű és lusta gyerekek (Gyarmathy 2012).

Az olvasási zavarok terminus az olvasásban és az olvasástanulás során megfigyelhető, az átlagtól, elvárttól eltérő teljesítmények egész sorát foglalja magában. A diszlexiások tipikustól eltérő olvasási mintázatát az írásrendszer, elsősorban annak összetettsége, mélysége és az olvasó megismerő funkcióinak az átlagtól statisztikailag csak ritkán jelentős eltérése egymásra hatva határozza meg. Az olvasástanulás zavaraiiban a nyelvi rendszer fejlődésének jellegzetes eltérései tetten érhetők, elsősorban a szó szintű olvasás báziskészségeinek fejlődési eltéréseit érthetjük ezalatt, s csak másodlagosan tekinthetünk a szövegértés zavarára, amely a diszlexiának nem előzménye, hanem (az olvasási folyékonyág gyengeségének) következménye. Az olvasásfejlődés és -tanulás zavarainak megközelítésében több jellegzetes megközelítés figyelhető meg, ezeket mutatta be Csépe Valéria (2014: 1325–1343).

Napjaink vizuálissá vált világában a gyermekeknek már ritkán olvasnak meséket, inkább tévén, videón vagy számítógépen nézik a történeteket, ezzel kevesebb és kevésbé változatos mozgásra és észlelési tapasztalatokat szereznek, a szenzo-motoros integráció, és az egymásutáni, szekvenciális információfeldolgozás természetes fejlesztése elmarad. Emiatt akinek hajlama van a diszlexiára, mert eleve a többségtől eltérő a gondolkodásmódja, biztosan tanulási zavarokkal küzdővé válik. A Nemzetközi Diszlexia Szövetség (<http://www.interdys.org/>) szerint a népesség 8–15 % küzd az olvasási, írási, szótagolási és betűzési nehézségekkel járó tanulási zavarral. Pontos számuk a regisztrálatlan esetek miatt ismeretlen, ugyanakkor a diszlexiások aránya kétszer nagyobb a magas intelligenciával rendelkezők között, mint az átlagos népességben. A vizsgálatok alapján a magasabb IQ-övezetekben nagyobb arányban (Sarkady – Zsoldos 1992–93. 259–270.). Néhány példa a teljesség igénye nélkül: Pablo Picasso festőművész, Anthony Hopkins, Whoopy Goldberg színészek, Ingvar Kamprad, az Ikea alapítója. Egyes esetekben a diszlexia még előnynek is számíthat, mivel a diszlexiások eltérő gondolkodása új megközelítéseket adhat a problémamegoldás során.

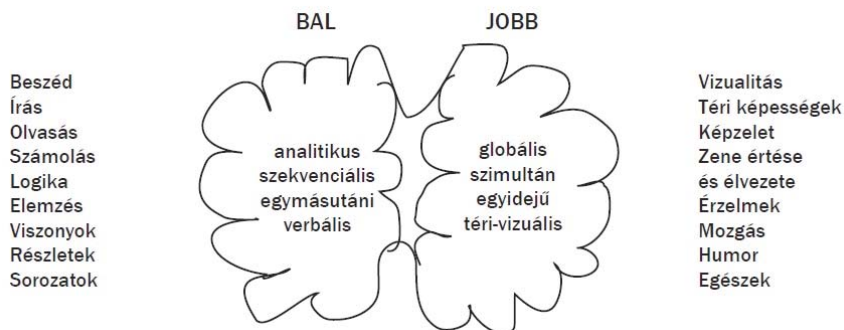
2. A tanulási zavarok

A DSM-IV (BNO-10) alapján tanulási zavarról beszélhetünk, ha az egyén teljesítménye olvasási, számolási és írásbeli készséget mérő sztenderdizált tesztekben vagy tesztek valamelyikében a korának, iskolázottságának és intelligenciájának megfelelőnél jelentősen gyengébben teljesít, és a zavar jelentősen befolyásolja az iskolai és azokat a mindennapi teljesítményeket, amelyek ezeket a készségeket megkívánják. Bár a tanulási zavarok megjelenhetnek hátrányt okozó rendellenességekkel (érzékszervi, mozgásszervi rendellenességek, értelmi fogyatékoság, társas-érzelmi zavarok) vagy környezeti hatásokkal (szocio-kulturális hátrány, nem megfelelő oktatás) is, ezeknek nem egyenes következménye a tanulási zavarok kialakulása. A legtöbb esetben a tanulási zavarokkal rendelkező diákok az információ feldolgozásának speciális módjára szorúlnak, megfelelő ingerkörnyezet és oktatás esetén a zavarok kialakulása megelőzhető, ezek alkalmazásával a fejlesztésük megoldható.

A specifikus tanulási zavar társuló tünetként megjelenhet enyhe értelmi fogyatékosoknál, érzékszervi sérülésnél, beszédhibáknál is, ugyanakkor bármely intelligenciaszinten megjelenhet. Számos tehetséges diszlexiás képességei alatt teljesít. Sokan nem is tudják, mi okozza nehézségeiket, mert kiváló értelmi képességeikkel többé-kevésbé kompenzálni tudják a zavarokat. A sajátos gondolkodásmód nem jelenti azt, hogy a diszlexiás egyén nem képes tanulni, vagy nem képes kimagasló szellemi teljesítményekre. A diszlexia annyit jelent, hogy az egyén sok tekintetben másképp tud hatékony lenni, mint a többség. Ezért vannak területek, ahol hátrányban van.

„A diszlexia a két olvasási utat kiszolgáló agyi hálózat atipikus fejlődésére, az olvasásfejlődés előfeltételeinek hiányára vezethető vissza. Ennek a teljesítményben megnyilvánuló jelei (1) a beszédhangok reprezentációjának mérhető bizonytalanságai, (2) a fonológiai és részben a morfológiai műveletek zavarai, (3) a modalitásközi integráció részlegessége, (4) a szóforma-felismerő terület kialakulásának elégtelensége” (Csépe 2014: 1359).

A specifikus tanulási zavarokhoz vezető atipikus fejlődés legjellemzőbb sajátosságát a jobb agyféltekei működés dominanciája okozza. Ez szokásostól eltérő gondolkodásmódhoz vezet, ami ugyan hátrányt jelent az iskolai készségek elsajátításában és az iskolai tanulásban, de a kreatív gondolkodásnak kiváló alapot ad. A jobb agyféltekei dominancia és a tanulási zavarok hátterében azonosított egyéb sajátosságok akkor okoznak problémákat, ha a környezet nem veszi figyelembe a gyermek másságát, a képességeiben mutatkozó különlegességeket. Az egyoldalú, a bal agyféltekei működésre építő oktatás nemcsak tanulási zavart, de tehetségvesztést is okoz (Gyarmathy 2009).

1. ábra: A két agyfélteke és a hozzájuk tartozó gondolkodás (Gyarmathy Éva 2007b)

2.1. A diszlexia megítélése Európában és Magyarországon

Európa-szerte nem említik szó szerint a diszlexiát, hanem a „fogyatékoságok” gyűjtőnév alá sorolják. Magyarországon a diszlexia az olvasási, a diszkalkulia a számolási zavart jelenti. A diszgráfiának két formáját különböztetik meg, a tartalmi és az alaki diszgráfiát. Az előbbi lényegében a helyesírás problémáit fedi le, a diszlexiához kapcsolódóan így szinte mindig megjelenik. Az alaki diszgráfia az írás motoros kivitelezésének zavara.

Csaknem fél évszázad alatt alapjaiban változott meg a diszlexia meghatározása, s az általános definíció helyét a specifikusabb, s egyben komplexebb jellemzés vette át. Ebben az olvasástanulást és olvasásfejlődést a nyelvi rendszer specifikusan, más kognitív funkciók általános rendszerként befolyásolják. Míg a 20. század második felében megalkotott definícióban kognitív zavarokra épülő rendellenességként határozták meg, 1994-ben biológiai eredetű, specifikus nyelvi alapokon nyugvó rendellenesség tekintettek rá, az ezredforduló után pedig a kutatók szerint a zavar kialakulásához a nyelv fonológiai komponensének olyan jellegzetes deficitje vezet, amely a többi kognitív képesség és a hatékony iskolai tanítási módszerek alapján gyakran váratlan (Csépe 2014: 1360).

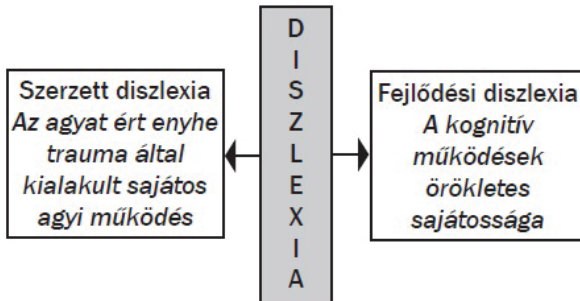
A fogyatékosággal kapcsolatos törvények gondoskodnak a fizikai és az érzékszervi hátránnyal élőkéről, sőt, a mérsékelt vagy súlyos tanulási zavarokról is, azonban nem feltétlenül támogatják a specifikus tanulási zavaros egyéneket. A közoktatásban tanuló diszlexiás nyelvtanulók jogi lehetőségei (1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról 30. paragrafusa)

- teljes felmentés az értékelés alól
 - írásbeli teljesítmény értékelése alóli felmentés
 - helyesírás értékelése alóli felmentés
- többletidő írásbeli feladatoknál

2.2. A diszlexia jellemzői

A diszlexia és az egyéb specifikus tanulási zavarok egész életre szóló hátrányt jelenthetnek. A lassú tempójú olvasás, a szövegértési nehézségek, a csaknem olvashatatlan írás és gyenge helyesírás, számolási problémák mellett a tanulási készség hiánya okozza a legnagyobb gondot. A specifikus tanulási zavar olyan gyűjtőfogalom, amely a beszéd, írás, olvasás és/vagy számolás terén megkésett vagy rendellenes fejlődés. Tüneti meghatározása aszerint, hogy mely készségterület(ke)t érinti: diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia, illetve vegyes tanulási zavar lehet. A specifikus tanulási zavar intelligenciától független, neurológiai alapú tünetegyüttes, amelynek kialakulása kultúrafüggetlen, ugyanis írásbeliséggel nem vagy kevésbé rendelkező természeti kultúrák esetében nem jelentkezik. Háttérben az agy szerzett vagy öröklött atipikus fejlődése azonosítható (Gyarmathy 2007a).

A szerzett diszlexia valamilyen, a születés előtt, alatt vagy után történt enyhe agyi trauma eredményeképpen alakulhat ki. Az agy plaszticitása azonban segít a traumák következményeinek korrigálásában. Az életkor előrehaladtával a tünetek egyre kevésbé okoznak problémákat, sőt akár teljesen el is tűnhetnek. Ez különösen igaz ez akkor, ha a gyermek szenzo-motoros fejlődését a környezet tudatosan felépített egyéni terápiával támogatja. Tizenéves korra már csak a maradványtünetek okozta eltérő gondolkodásmódnak megfelelő tanulási és életvezetési sajátosságok jelenthetnek nehézséget. Szemben a szocio-kulturális hátrány okozta lemaradással, amelynek hatása az életkorral egyre nő, addig a szerzett idegrendszeri működésbeli zavarok hatása az életkorral egyre csökken. A szerzett diszlexiások számának növekedését valószínűleg azok a változások is okozzák, hogy az orvostudomány fejlődésével egyre több kissúlyú és koraszülött gyermeket tudnak az orvosok megmenteni.

2. ábra: A diszlexia két formája (Gyarmathy Éva 2007b)

Nagyon lényeges, hogy a diszlexiának több típusát különböztethetjük meg, s nem minden formája vált gyakorivá. A mély diszlexia minden esetben egyéni kezelést kíván, nem lett gyakoribb. A felszíni diszlexia az a környezeti tényezők által nagy mértékben befolyásolt szindróma, amely befolyásolható, így könnyen megszüntethető. A diszlexiások ugyanolyan hatékonyak tudnak lenni, mint bárki más, amennyiben a tanulási környezet megfelel néhány alapvető szabálynak, amelyek segítségével mindenki könnyen és gyorsan juthat információhoz. Általában mindenki jól megszerkesztett, strukturált információból, megfelelően prezentált anyagból tanul a legjobban, és ezalól a diszlexiások sem jelentenek kivételt. Ugyanakkor az is igaz, hogy ha ezek a szabályok nem teljesülnek, a diszlexiásokra ez nagyobb hátrányt jelent.

2.3. A növekvő diszlexiások számának okai

Az életmódbeli változások a természetes fejlesztések kimaradását eredményezte. Egyre rövidebb pelenkázás, öltöztetés testséma-, egyensúlyzavarhoz; a mozgás, a mozgatás hiánya szenzomotoros integrációs zavarhoz vezet. A háztartási munkákból kimaradnak a gyerekek, a háztartási gépek, műanyag evőeszközök, barkácsolás, díszítés hiánya miatt kialakul a szenzomotoros, nagy- és finommozgás zavara, téri orientációs zavar. A felolvasás hiánya miatt csökken a szókincs, a sorrendiség-, képzetalkotás nem megfelelő, ennek következtében szeriális gyengeséget, szövegértési nehézségeket diagnosztizálhatunk. Az aktív zenélés, a hangszeres játék hiánya a finommozgás, szerialitás, szem-kéz koordinációs zavarához vezet. Az audio-vizuális élményülterheltséggel a gyerek mindent készen kap, nincs szükség egyéni feldolgozásra, a televízió, a képi hullámok hozzászokáshoz is vezetnek, túlingerelnek, így a lényeges, lényegtelen nem válik szét. Ezenkívül a modern világunkban egyre több toxikus anyag kerül a szervezetünkbe, fejlődik az orvostudomány, amely által egyre több koraszülöttet tudnak megmenteni. Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tanítási zavart sem, vagyis az iskolai tanításban jórészt a bal agyfélteke működésére építünk. Az oktatás majdnem kizárólag azzal foglalkozik, hogy mit kell megtanulni. A hagyományos tanulási módszerek a diszlexiásoknak éppen a gyenge pontjaira építenek, ezért érthető a kudarc.

2.4. A diszlexiások képlátása olvasás közben

A szöveg olvashatósága nagymértékben függ a szövegtükörtől. A nyomdabetű első és tényleges feladata, hogy a szöveget olvashatóvá tegye. De a szövegközlésen kívül optikai és érzelmi hazást keltő szerepe is jelentős. Úgy olvasunk, hogy látunk, de a tudatunkkal nem a látottat, a betű figurális képét

vesszük tudomásul, hanem az általuk hordozott és tükrözött nyelvi értelmet, a szöveg tartalmát. Az olvashatóság egyik alapfeltétele a háttér és a betű kontrasztja. A túlságosan éles kontraszt azonban a diszlexiásoknál hátrányt is jelenthet. Amikor az éles kontrasztok miatt a betűk halványabban, elmosódottabban látszódnak ún. Wash-out effect jelenségről beszélünk.

of design, font, type size, contrast and layout, are the focus. The colour of a font, such as light, regular, medium and bold create a certain contrast with the background. The challenge is to find the right contrast (character colour and paper colour) that complements the characters. This can be accomplished with the right weight of a typeface in combination with the right colour paper, avoiding the washout-effect.

3. ábra: Wash-out effect*¹

A betűk belső térközei és a betűk közötti térközök is harmonikus kialakításúak, ettől lesz a betű nyugodt, ritmikus olvashatóságú. A sorok első betűjét balra, utolsó betűjét pedig jobbra igazítjuk, ezáltal hozzák létre a legesztétikusabbnak tartott sorkizárt formát. Ennek következtében előfordulhat, hogy a betűk közötti szóközök a megszokottól távolabb érzékelhetők, emiatt a vízszintes olvasási irányt akadályozza a diszlexiásoknál, elcsúszhatnak a sorok között. Ez az ún. River-effect.

preferences regarding all readers, dyslexics in particular, centred can be used for headings or titles. Aligned right and justified causes problems, aligned right causes confusion with flowing to the next line. Justified text creates non-consistency of word spacing, and this can lead to the river-effect distortion. Very important is the strong advice against hyphenation, the words are split and there fore causes difficulty in comprehension. As an overall remark I'd like to emphasise not to provide a 'learning-how-to-read' visual, but to focus on clarity, consistency and space, used in its

4. ábra: River-effect*

A betűk olvashatósága optikai jellemzőjük és az emberi szemre gyakorolt hatásukkal mérhető. Az olvasás folyamata a gyakorlatban: az emberi tekintet nem siklik folyamatosan a sorok fölött, hanem kis ugrásokat végez az egyik

¹ Képek forrása: <http://www.readregular.com/english/dyslexia.html>

rögzítési ponttól a másikig, miközben minden egyes ponton egy negyed vagy harmad másodpercig megnyugszik. Mozgás közben a szem semmit nem képes tudomásul venni. Egy szöveg olvashatósága úgy határozható meg, hogy olvasás közben mennyire könnyedén és gyorsan siklik a szemünk, milyen gyorsan értjük meg az olvasottakat. Olvasás közben, a hiedelemmel ellentétben nem betűket, hanem betűképeket (általában 8-10 betűt) fogunk fel, vagyis nem az egyes betűk önálló képe számít, hanem a betűsorok kialakult képe lesz a döntő. A diszlexiások esetében az is előfordulhat, hogy az élesen egyszerre látott betűk száma csak 3-4. Az ezeket körülvevő betűket és szavakat többé-kevésbé perifériáskan és erősen elmosódottan érzékeli a szem. Ezt nevezzük Swirl-effectnek, azaz örvényhatásnak.

Read Regular is created without copying or mirroring shapes. Therefore the frequency of repeated shapes in a text is decreased. This results in a minimum chance of visual distortions (swirl-effect). The aim is to create interesting typography that will maintain the readers' interest and will prevent them from getting bored or frustrated. Diversity in text knows many variations. We must understand the fact that typography for a novel is different from a magazine or a publication for education. Even so a novel has the potential to be clear and interesting. This can be achieved in any level of creativity, thinking on type size, leading, the amount of words on a sentence and the character/paper combination.

5. ábra: Swirl-effect*

3. Olvasási stratégiák

Az olvasás fontos részét képezi az emberi kultúrának. Különböző céllal olvasunk: információszerezés, instrukciók megértése, tanulás, szórakozás vagy személyes kommunikáció. Az olvasást nem lehet elkerülni. Ha a diszlexiást nem tanulási stílusának, sajátos információ feldolgozásának megfelelően tanították olvasni, akkor felnőtt korban a lassú olvasás, sok hibázás és szövegértési nehézségek fogják nehezíteni életét. Az olvasási zavarokat azonban lehet kompenzálni. Kevesebb, de hatékonyabb olvasással például jelentősen csökkenthető a diszlexiások hátránya. Az olvasás nemcsak a pontos, szóról szóra történő olvasásból áll, ahogy azt az iskolában tanítják. Az olvasás módja az olvasás céljától függően változik. A mindennapi életben legtöbbször csak információt szerzünk, amihez elég megtalálni a számunkra fontos részeket, és ezeket elemezni alaposabban.

Az olvasásnak többféle típusa van, ezek közül a három leggyakrabban alkalmazott olvasási stratégiát tekintjük át (Smythe 2010).

3.1. Átfutó olvasáskor főként a vizuálisan kiemelkedő elemekkel érdemes foglalkozni. Ebben az ábrák, grafikonok, képek, alcímek, vastagon szedett szövegek, egyes szavak azok, amelyek segítenek. Ezek alapján átfogó képet alakíthat ki az olvasó az anyagról. Így vagyunk képesek befogadni a szöveget anélkül, hogy elolvasnánk azt. Rövidebb, vizuális kiemelést nem alkalmazó szövegeknél csak szavakra lehet építeni. Ennél a típusú olvasásnál a cél a szövegek, írott anyagok lényegének kiemelése. Szükség esetén szerkezetet, keretet lehet adni a szövegnek így, mert átlátásunk lesz róla és megtaláljuk a főbb pontokat, a fontosabb részeket. Ez a pókára készítésének az alapja, a tanulás legfontosabb része. Átfutó olvasást alkalmazunk a napilapok, szórólapok, levelek olvasásakor.

3.2. Pásztázó olvasás közben a szövegben információt keresünk egy konkrét célból. Ekkor sem kell minden szót elolvasni, csak azokat a részeket kell megtalálni, amelyek a keresett tárgyhoz tartoznak. A szem pásztáz, az agy pedig válogat. Csak szavakat kell elolvasni. Amikor az agy releváns elemet talál, azt a részt kiemeli, és alaposabban feldolgozza. Ezzel az olvasási móddal gyorsan meg lehet találni a szükséges információkat, és nincs szükség arra, hogy hosszan és keservesen küzdjünk nagy mennyiségű írott szöveggel. Pásztázó olvasással olvassuk az étlapot, internetes oldalakat, tartalomjegyzéket, így keressük a filmeket, így tájékozódunk a menürendekben.

3.3. A szóról szóra történő olvasás a szöveg hagyományos módon történő végigolvasása. Ezen olvasás alatt sorban haladunk, és összerakjuk az információkat, a részleteket. Ehhez az olvasási módhoz a legnagyobb figyelem, illetve a részletek pontos kezelése szükséges, és hatékony szekvenciális gondolkodást igényel. A hagyományos olvasás során kisebb egymás utáni részletekből, nyelvi anyagból kell teljes képeket, képzeteket felépíteni. A szövegértési problémák leginkább ebben a folyamatban keresendők. Szóról szóra olvasás szükséges instrukciók, magazinok, regények, versek, fontos levelek olvasásakor.

Szövegértési problémák esetében érdemes többféle olvasási stratégiát használni. Segít a megértésben, ha először az átfutó olvasással kialakítunk egy átfogó képet, ezáltal kiderül, miről szól a szöveg. Ezután pásztázó olvasással összegyűjthetjük a kapcsolódó fontosabb információkat. Szükség esetén ezután szóról szóra is végig lehet olvasni a szöveget, de mindenképpen csak kisebb darabokban, és csak azokat a részeket, amelyeket már előtte feltérképeztünk. Az átfutó és pásztázó olvasás megkönnyíti az írott szövegek feldolgozását, emellett fejleszti a hagyományos olvasási készséget is. A rendszeres olvasás, a szavak, mondatok feldolgozása jártasságot alakít ki az írott szövegek használatában.

4. A diszlexiaproblémával küszködő tanulók segítése

Hosszabb szövegek feldolgozása nehezőkre esik. A magyarázatok lehetőleg rövidek legyenek. Hosszú írott anyagok kevésbé segítik a tanulást. Gyakran nehezőkre esik a figyelem fenntartása, ezért ha tevékenykedhetnek, könnyebben tanulnak.

Az erősségekre építő módszerek könnyebbé és hatékonyabbá teszik a tanulást a diszlexiások számára is. A diszlexiások vezető információ feldolgozási módja globális, egyidejű, vizuális, erre épül a hatékony tanulás is. A diszlexiásokat segítő tanulási stílus fiziológiai jellemzői, hogy többcsatornás tanulásra van szükségük, a látás, hallás, tapintás és mozgás egyaránt szerepet kapjon a tanulásban, ugyanakkor ezek a folyamatok rövidebb szakaszokból álljanak. A globális, szimultán tanulás pszichológiailag segítő tényező. A környezeti jellemzők közül a gyengébb fény, instrumentális zene, laza elrendezés segíti a diszlexiásokat. Érzelmileg kevésbé kitartó, sajátos ritmusban tanul, ha motivált, elmerül a feladatban. Éppen ezért a társas helyzetek segítik a tanulásban.

A globális ezáltal egészes és vizuális feldolgozás miatt lehetőleg egy oldalon legyen minden információ, kevesebb olvasás, kevesebb írás szükséges ennek befogadásához. Több időre van szükségük írásos anyagok elkészítéséhez.

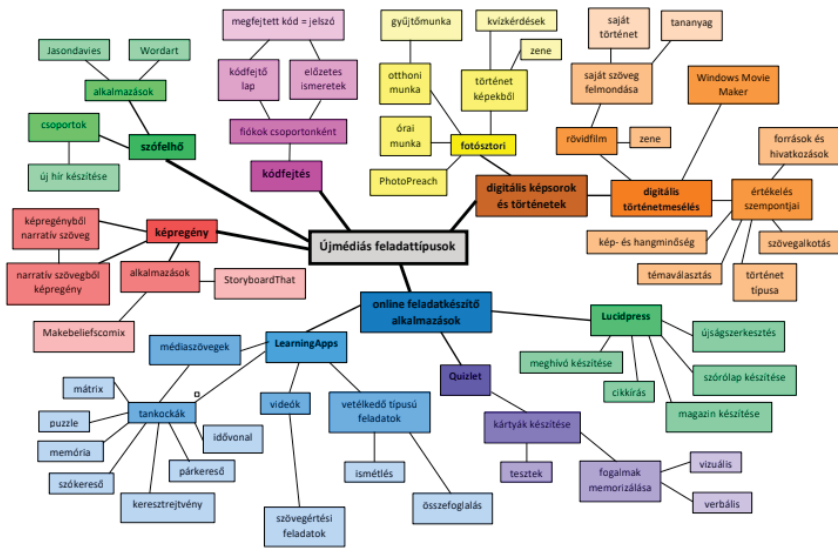
Az új fogalmak megbeszélése nagyon fontos, így azok nem lesznek ködösök, összemosódóak. A konkrét példákon keresztül jussanak el az általános fogalmakhoz, majd a fogalmakat konkrét példákkal értelmezzék. Az összefoglaláshoz átlátásra van szüksége: összefoglalás. Az egész agyat használó módszerek segítenek: pókára, gondolattérkép stb. A képek, ábrák, grafikonok és egyéb vizuális eszközök kapjanak helyet a tanulásban. Az egy témakörhöz kapcsolódó ismereteket nemcsak egymás alá listázva lehet összegyűjteni, hanem térben elosztva is. A vizuális megjelenítés segít a megjegyzésben. A fő ágak megrajzolásához a téma lényeges elemei kiemelésre kerülnek, szerkezetet, keretet kap.

4.1 A gondolattérképek felhasználása

- problémamegoldás,
- összegzés készítése,
- ötletvihar (brainstorming),
- jegyzetelés,
- tananyag, szövegrész feldolgozása,
- előadásra való felkészülés,
- tervezés, szervezés,
- kreatív gondolkodás

4.2. A gondolatérkép készítésének szabályai

A papírt fektetve tartjuk, mert ez a pozíció felel meg a vizuális mezőnk formájának. Nagy nyomtatott betűket használunk, mert ezek könnyebben megjegyezhetőek, képszerűen tárolódnak. A szabályos pókára a téma egy központi képével indul. Ebből ágaznak el a fő témák vonalai, majd ezek altémákra oszthatók. A központból induló vonalakra írunk, mert ezek rendezetté, követhetővé teszik a képet. Nem írunk dőlve, mert a 45 foknál erősebben dőlő szöveg nem olvasható jól, és nehezíti a megjegyzést. A színek segítik a megjegyzést, kiemelnek, hangsúlyt adnak. A képek, rajzok sok információt hordoznak: egy kép száz szóval is felér. Kevesebbet kell írni, könnyebb megjegyezni. A jelek, kódok segítik az eligazodást, az információkat értelmezhetik. Tanárképzős hallgatókkal minden félévben gyakoroljuk a gondolatérkép-készítést, szakcikket kell feldolgozniuk és prezentálniuk. Egy ilyen példát láthatunk a következő ábrán.

6. ábra: Boronkai Dóra: „Média-szöveg-értés”. Újmedia az anyanyelvtanításban. Anyanyelv-pedagógia 2017/2. Készítette: Cseh Szabina, KRE, III. éves hallgató, 2020

4.3. Írásbeli segédanyagok, tesztek összeállításának szabályai

A középiskolai oktatásban gyakran alkalmazott tesztek elkészítésekor mindenképpen figyelniük kell az írásbeli anyagok elkészítésénél. A tanulóknak a kérdéseket nagyon pontosan kell tudni elolvasni és értelmezni. Komoly problémái lehetnek a feleletválasztós kérdésekkel a vizuális elrendezés miatt. Különösen az okoz nehézséget, ha a kérdések másik lapon vannak, és egy külön nyomtatványba kell átvezetni a válaszokat, a diszlexiás újabb bonyodalmaikba keveredik a vizuális gondok és memóriaterhelés miatt.

Az írásbeli segédanyagok elkészítésében az érzékszervi preferenciára figyelniük kell. A írásbeli anyag háttérszíneit tekintve nagyon jók a halvány színek, a legjobb a krémsárga, majd a halványkék. A dokumentum kinyomtatásánál érdemes lehet viszont inkább színes papírt használni, mint nagy mennyiségű tintát erre a célra. Nagy öröm, hogy ma már több tankönyv előállításánál is figyelnek a lapok háttérszínére, s nemcsak a tanulnivalót szedik színes mezőbe, hanem az egész tankönyvi szöveget pasztellárnyalatú lapra nyomtatták. A diszlexiásoknak nem mindegy, milyen betűtípussal olvashatják a szöveget. A kerekesebbnek ható betűket sokkal könnyebben tudják olvasni (pl. Verdana, Arial, Comic Sans), sok diszlexiás szerint ez utóbbi a legolvashatóbb betűtípus számukra. Amit feltétlen kerülni kell, az a dőlt betű, mert számukra az a legnehezebben olvasható. A tapasztalatok szerint sok diszlexiás legalább 12 pt-os méretet igényel.

Sortávolságnál az alapbeállítás általában az egyszeres sorköz. Ez sok diszlexiásnak túl szűknek bizonyul. A kissé nagyobb sortávolság könnyebben követhetővé teheti a szöveget. Általában jobb, ha a szöveg balra zárt, így a diszlexiás felhasználó jobb oldalt fogazott mintát láthat, ami segíthet azonosítani azokat a részeket később, amit újra kell olvasnia. A változó szököz, ami a sorkizárt szöveg velejárója, szintén nagyon zavaró lehet.

A holland Studiostudio (<http://www.studiostudio.nl/lettertype-dyslexie/>) kifejlesztett egy diszlexia betűtípust kifejezetten azzal a céllal, hogy kedvezőbbre alakítsák a betűknek a diszlexiásokat leginkább összezavaró tulajdonságait. A betűk alján megvastagították a vonalat, a nyílásaikat megnagyobbították, enyhe dőléseket vittek a vonalakba, az alsó- és felső szárakat meghosszabbították, és hasonló változtatásokkal elérték, hogy a betűk a lehető legjobban különbözzenek egymástól. A szavak között nagyobb szóközöket hagynak és a mondatok kezdőbetűit valamint a központozást megnagyobbították, hogy a tagolás könnyebben követhető legyen.

Felhasznált irodalom:

- Nat (2020): A Kormány 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/letoltes> (letöltés ideje: 2021. 05. 24.)
- Csépe Valéria 2014. Az olvasás zavarai és a diszlexia. In: Pléh Csaba, Lukács Ágnes (szerk.) *Pszicholingvisztika 1–2: Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1325–1343.
- BNO-10 (2004) DSM-IV-TR™ meghatározásokkal. Animula Kiadó, Budapest
- Gyarmathy Éva (2007a) A tehetség – Hátttere és gondozásának gyakorlata. ELTE Kiadó, Budapest.
- Gyarmathy Éva (2007b) *Diszlexia. Specifikus tanítási zavar*. (Dyslexia. Specific Teaching Difficulties) Lélekben Otthon Kiadó, Budapest.
- Gyarmathy Éva (2009) Atipikus agy és a tehetség I. - Tehetség és a neurológia hátterű teljesítményzavarok valamint az Asperger szindróma. *Pszichológia*. Vol. 29, 4. 377–390.
- Gyarmathy Éva (2012) A digitális bennszülöttek és a diszlexia. Műszaki Könyvkiadó.
- Sarkady Kamilla – Zsoldos Márta (1992–93) Konceptcionális kérdések a tanulási zavar körül. *Magyar Pszichológiai Szemle* 3–4. 259–270.
- Smythe, Ian (szerk.) (2010) *Diszlexia útmutató felnőtteknek*. EMBED Projekt <http://www.embeddyslexia.eu/ebook/reader?id=e0c1e27ffd9d2023ae7a18d64a0db746> (Utolsó letöltés ideje: 2012. 12. 12.)

Fenn a magasban

DR. ANISZI KÁLMÁN

Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Kolozsvár, Budapest)
aniszi.kalman4@upcmail.hu

Árkossy István grafikus, festőművész, író *Világsíkok* című kötetének ismertetése.

Kulcsszavak: Árkossy István, kétdimenziós síkszerű formabontás

Árkossy István grafikus és festőművész pazar kivitelű, gondolatgazdag és lenyűgöző képanyaggal teljessé tett albumát lapozgatva elcsodálkozunk a művész teljesítményén, és fölöttébb sajnáljuk, hogy helyszűke miatt csak ízelítőt adhatunk egy lassan őszbehajló kivételes alkotóegyéniség nyitott életművéből. Abban viszont már most bizonyosak lehetünk, hogy maradandó nyomot fog hagyni maga után, és mindegyre felfelé ívelő alkotói életútja európai rangot ígér. Visszapillantva a gazdag tárházra, önkéntelenül felmerül bennünk a kérdés: hányféle képesség szorulhat egy emberbe? Mert egy személyben: grafikus, festőművész, könyvtervező, illusztrátor, színházak nagyra becsült díszlettervezője és író. Nem lesz könnyű dolgunk, ha csak egy röpke pillantást vetünk is a jelzett területekre.

Egyetemes érvényű és találó Jánosi Zoltán irodalomtörténész gondolata, amely szerint Árkossy István „mintha a világ legmagasabb hegyormain állna, amikor alkotómunkába fog. Ami őseinek ... a maga teljességében sohasem adott meg, ő a 'primitív' művészeti tárgyaktól a reneszánszon, a barokkon és a többi korstíluson vagy irányzaton át a nonfiguratív művészetig és még tovább lát.” „Árkossy világteremtő művész... Egy teljes, újragondolt, mélyen elvont univerzum tárul fel képeinken...” (Horváth Hilda művészettörténész)

Munkáival ismerkedve az a meggyőződés alakul ki bennünk, hogy az elvontságok iránti fogékony, filozofikus alkatú művész nem reked meg a napi élet szokványos jelenségeinél, figyelmét sokkal inkább a történelmi időre, az emberek személyközi kapcsolataiban és belső világukban észlelhető lényegi összefüggésekre, a múlandóban és a múlhatatlanban rejlő tartalmakra, áttűnésekre összpontosítja. Árkossy István nem ábrázoló művész. Nem az nyugtalanítja, foglalkoztatja (mint annyi más!), ami a felszínen villog, irizál, hanem a konkrétumok mögötti lényeges összefüggések leendő vagy lehetséges következményeinek képi felmutatása, illetve azok mibenlé-

te. Éppen ezért, ha valamit meg szeretnénk érteni a művész sejtéseiből, sugallataiból, képei előtt állva nem mélázhatunk, képzeleghetünk ábrándozva, a katartikus élményekért nekünk magunknak is szellemi erőfeszítéseket kell tenni. Mert nem olyan művészet az övé, hogy no, tessék, elétek teszem a tálcát, és ezzel kész is van minden... Művészete meghívás egy élményeket rejtegető olyan sejtelmes képi világba, ahol „a képzőművészet, az irodalom és a filozófia egységében értelmiségi kötelezettségvállalás is jelen van.” (Fekete György)

Rápillantva a kötetre, meglepődünk, hogy a művész „életmű-albumát” Kolozsvárnak ajánlta. Mi oka lehetett ennek a szép, de szokatlan gesztusnak? Nem azért tette-e, mert azt kívánta jelezni ezzel, hogy ő kiröppent, távozott ugyan az ősi fészekből, évtizedek óta Budapesten él és alkot, de Erdély szellemi fővárosában eszmélt a világra és ott érett művésszé? De jelentheti azt is, hogy az a hely, ahol a világra jöttünk-eszméltünk, eldöntheti/meghatározhatja gondolkodásunkat, érzésvilágunkat, egész emberi habitusunkat. Aki Kolozsváron végigsétál a Farkas utcán, és megáll a Mátyás király építette hatalmas kálvinista templom bejárata előtt, mellette Apáczai Csere János scholája falainak romjaival, vagy belép a Református Főgimnázium kapuján, az kétségkívül a magyar történelem és kultúra kellős közepén találja magát, ami óhatatlanul eszébe juttatja, hogy ebből a patinás intézetből kerültek ki olyan nagyságok, mint Bolyai Farkas, Kótsi Patkó János, Gyulai Pál, Áprily Lajos, Szabó Dezső, Kós Károly, Cs. Szabó László, Sütő András, Reményik Sándor, Wass Albert... Ennek a szellemi szentélynek volt tanára és igazgatója édesapja, Árkossy Sándor is. Művészünk is ebben a magyar történelmi miliőben nevelkedett.

És alig száz méterrel odább, Mátyás király szülőházában szívta magába kiváló tanáraitól azt a szakmai tudást, szellemiséget és műveltséget, amit, kamatoztatva, grafikusként és festőművészként a mai rangra emelt. Árkossy a „Ion Andreescu” Képzőművészeti Egyetem festészeti szakán kezdte el tanulmányait, de másodévesen átiratkozott a grafikára, ahol professzora, Feszt László grafikusművész tudása, kísérletező kedve, leleménye szerencsés irányba terelte a tehetséges ifjút. Diplomázás után pedig az erdélyi magyar irodalmi, művészeti és kritikai hetilap, az Utunk szerkesztőségében grafikai, szerkesztői, illusztrátori, művészeti tervezői feladatokat látott el kerek húsz évig – kiválóan. Intellektuális környezetben: írók, költők, művészek között élt. Kiadók, szerkesztőségek, nyomdák, színházak, műtermek világában mozgott. Az egész erdélyi magyar kulturális sajtó hasznosította egyre gyarapodó tudását, ismereteit. Költőkollégái közül többen – Lászlóffy Aladár, Király László, Bágyoni Szabó István, Kádár János, Kenéz Ferenc – jeles napjain egy-egy lélekemelő verssel köszöntötték fel, és méltányolták szerkesztőkollégájuk grafikusai teljesítményét. Banner Zoltán művészettör-

ténész úgy érzi, hogy Árkossy munkáiban a szépség, a groteszk, az abszurd, a szurreális... megannyi megnyilvánulása ölt testet. Művésszé éréseben az sem elhanyagolható tényező, hogy az idő tájt a kolozsvári grafikai iskola virágzó szakaszában volt: Deák Ferenc, Cseh Gusztáv, Bardócz Lajos, Plugor Sándor neve kívánkozik ide mindenekelőtt.

Tisztelőinek növekvő táborát már akkor lenyűgözte alkotói fantáziája, az a képi univerzum – ceruza- és tusrajz, kollázs, linómetszet, fametszet, monotípa ex libris, könyvborító, illusztráció, folyóirat arculat, táblaképgrafika –, amik szinte naponta kerültek ki kezei közül. Lapszerkesztői húsz éve alatt „körülbelül annyi könyvet tervezett és illusztrált a romániai magyar kiadóknak, az erdélyi magyar íróknak és a világirodalom legnagyobbjainak, mint ahány nap alatt elforog egy esztendő” (Banner Zoltán). A költő Lászlóffy Aladár örömteli igazságot mond ki: „A gyermekklaptól a könyvkiadóig... az alkalmazott grafika élvonalában látjuk, jellegzetes látásmódja az illusztrációban s az önálló opusban egyaránt a korszerűség s a klasszikum szerencsés egységét, összebékítését sugározza, az alkotó, a gondolatébresztő képszerűségét.” Legfőbb mondanivalója: „az Idő időtlensége, amelyet az a történelmi környezet sugallt, amelybe beleszületett.” (Banner Zoltán) Előbb már jeleztük: Árkossy nem ábrázolóművész, különösen nem a grafikusként. De festői szurrealizmusa sem közvetlenül a valóságból fakad. Grafikai nyelve agglutináló – állapítja meg egyik méltatója –, ragozó, toldalékoló nyelv, amely az értelmezés színéváltozásait tekintve nem ismeri a lehetetlent. Ebben a fejlesztési kompozíciós rendszerben grafikáin, a hetvenes évek végén, megszorodtak az abszurditást szimbolikusan megelevenítő emberállatai, a szembenállás vagy az alku-helyzetek, s azok a képzeletszülte ijesztő alakzatok, szörnyek, ősszállatok, amelyek néhány évvel később átvezetnek a festői műfajok (olajgrafika, pasztell, olajfestmények) expresszív szurrealizmusába. Nem lehet nem összefüggést látni a korabeli abszurd román valóság és az ilyen képi megjelenítések között. „Kínálta azt néki – mint egy királynak Keresztelő Szent János fejét tálcán – az erdélyi Salomé-létezés. (...) A vízben egy hínárhalmaz is éppoly 'kibogozhatatlan', mint ahogy néha annak tűnik egy-egy Árkossy rajz, de amelyben mindig lelünk valahol egy, a tudat küszöbének lábtörlője alá rejtett kulcscsomót.” (Páskándi Géza) „Szűkebb pátriájában, a jelen és a félmúlt félmúlt lélekölő idején különös utat tett meg az infantiloid játékosztól az ijesztően groteszk birodalmáig, s e vándorlás egyben a felelősség nemzetközi országútja is volt.” (Banner Zoltán) Árkossy nem közvetlenül politizált, hanem erkölcsi csapdákat állított a Gonoszra. Mesterien játszik az emberek érzelmvilágának klaviatúráján a legkellemesebbektől a legsötétebb, legijesztőbb hangzatokat is leütve, képi világba öntve, már-már varázsolva.

Képein soha nem látni valódi tájat, természetes ég- vagy földdarabot.

Mindent valami azonosíthatatlan történelmi köd borít be. De ez nem a múlt, hanem a jövő történelmi köde. Talán nem tévedünk, ha azt mondjuk: Erdélyben a művészt a félmúltban a kényszer terelte a szürreális nyelvezet felé. Szorongásainkat el kellett mondanunk, le kellett rajzolnunk, hogy enyhüljenek valamelyest szenvedéseink tünetei. Elfojtott indulatok, szorongások, megrázkódtatások öltének képi formát. „Látnoki erővel megáldott időutazó.” (Feledy Balázs)

Az átmenet műfajaiban – az olajrajzban és a pasztellekben – még benne vannak, bele fészkelték magukat az erdélyi nosztalgikus és keserű élmények, a „Nyárad-völgyi hajnalok, Déva várának mohás kőlapjai, a Házsongárd, Apáczai Csere János lépteit őrző rozsdás falevelek neszezése a kálvinista templom előtt, Kós Károly barázdált mosolya a léghajóként magasba emelkedő sztánai Varjúvár ablakából – lélekben és gondolatban nagyjainkhoz menekülve így emlékezik a művész az embertelen időkre. Az sem véletlen, hogy „időnként visszatér szülővárosába, gróf Bánffy György gubernátor kolozsvári palotájába (ma Szépművészeti Múzeum – a.k.), ahol ma már fehérholló a magyar szó. Azért fontos ez az esemény, mert hazatérő képeivel Árkossy hozzájárult a feltámadás misztériumához. A Bánffy-palota termeit... újra a magyar szó, a magyar kultúra szelleme járta be.” (Hegedűs Imre János) És ne feledjük a művész ex libriseit se, melyeket a neves bibliofil Gábor Dénes méltatott.

Grafikáin, rajzain dominál a kétdimenziós, síkszerű formabontás; ugyanis az elvont jelenségek leképzéséhez több lehetőséget biztosít a kétdimenziós megjelenítés.

A grafikai szakasz mellett, bekövetkezik a váltás a festészet világa felé. 1982-ben grafikai munkák mellett már romantikus-szürreális festményeket is kiállított. A művész kompozíciós módszere ugyan nem változik, de a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején tagoltabbá válik a felület: nyílnak a horizontok, nagyobb szerephez jut festészetében a színek világa, a fény jelenléte.

A mérhetetlen időben történő barangolásai közben rácsodálkozik a reneszánsz, a barokk, a holland, flamand festészet világnagyságaira, teljesítményeik értékvilága lenyűgözi, és - példaképpé állítva maga elé – újrateremti őket. Ötven festményén szerepelnek a halhatatlanok arcképei, mindegyik a maga egyéni lelki sajátosságaival, de úgy, hogy saját képszerkesztésben sugallják azt a kort, annak jellegzetességeit, amelyben éltek és alkottak. Teremtés és újrateremtés jellemzi ezt a sajátos értékrendszerű arcképcsarnokot. Összképi panorámájával a művész sejtetni kívánta morális álláspontját is: mai összekuszált világunkban rossz irányba tartunk.

A kolozsvári művészeti író, Németh Júlia megítélésében „Egy műalkotás akkor jó, ha valami újat, valami sajátosat, valami egyénit, s ezáltal megkapót tud nyújtani. Árkossy István jelenlegi festői és írói teljesítménye ilyen.” Kiragadva kombinálja a részleteket, egyedi kompozícióvá alakítja a megidé-

zett nagymesterek arcképéből és műveiből egybeszerkesztett festői üzeneteket. A művész sokoldalúságára jellemző, hogy a képi megjelenítés valamennyi formájában járatos, a szín és a vonal lehetőségeinek kiaknázásával színvonalas grafikai-festői világot teremt. Ugyanolyan járatos a nyelvi fordulatokban. „A reneszánsz és barokk festők arcképcsarnokában az életműveket szinte teljes egészében behálózó esszéportrék a hangulati tökélyt visszaadó kanyargó mondataikkal igazi alkotások. (...) A csodált életműbe belefeledkező író önnön szíve líráját bújtatja a mondatokba. Láttató erővel.” (Szokolczay)

Nem véletlen, hogy a legnagyobbak: Leonardo, Raffaello, Tiziano életművében – Michelangelót leszámítva – kivételes szerepet játszik az arckép. A reneszánsz és a barokk szépségben arcunk nyugtot talál a jelenkor zűrzavarában is.

„A múlt és a jelen egyidejű tükröztetése egy-egy műben is lehetséges.” (Fekete György) Árkossy István festészete erre bizonyító erejű példa. A képeket kísérő szövegekben a jövőre is vizionál, értelmiségi kötelezettség sejlík fel esszéiből. A reneszánsz és barokk kor nagymestereinek tökéletes technikája csak „idézet”, hogy annál érzékletesebbé váljon korunk megbomlott, abszurd, értékvesztő süllyedése. A kor nagymestereiről kitűnő parafrázisokat festett, és mély gondolatokkal telített esszéket is fogalmazott róluk.

Árkossy nemcsak az ecset nyelvén beszél a világgal és önmagával, hanem esszéiben irodalmi szinten szól hozzánk. Grafikus, festőművész és író egyszerre. Miért ír, kérdezzük, ha ecsettel, tussal, ceruzával, tollhegygel, színekkel és vonalakkal remekül el tudja mondani azt, ami kikívánkozik belőle? Az írás a közlésnek, az önkifejezésnek egy másik szegmense, módja. Nem ritka jelenség ez. Leonardo, Vasari, Kandinszkij, Klee, Vasarely, Moholy Nagy László, Réti, Szőnyi..., mind tollat fogtak, amikor szükségét érezték az írásbeli közlésmódnak. Árkossy is egyre gyakrabban veti papírra gondolatait. Feledy Balázs művészeti íróval egyet értve mondjuk: „sokat tanulhatunk tőle.”

Ha Jánosi Zoltán igaz-szép gondolatával indítottuk ismertetőnket, zárjuk is be egy másik kedves megállapításával: „Árkossy életműve nagy értéke az erdélyi és a magyarországi képzőművészetnek.”

(Árkossy István: Világsíkok, Magyar Napló, 2020.)

Magyari Sára – Bartha Krisztina (szerk.): Nyelvi közösségek – közösségi perspektívák

CRISAN GRETA

Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)
greta.crisan117@gmail.com

A *Nyelvi közösségek – közösségi perspektívák* című tanulmánykötet ismertetése.

Kulcsszavak: A nyelv közösségi perspektívái

A *Nyelvi közösségek – közösségi perspektívák* című tanulmánykötet egy 2013-ban induló konferenciasorozat negyedik kiadványa, mely a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszéki Csoportja által szervezett *A nyelv közösségi perspektívái* című konferencia 2019-ben szervezett előadásainak kiadványa.

A kötet tartalmilag változatos témákat mutat be a kisebbségi nyelvhasználaton belül, alkalmazott nyelvészeti problémákra megoldási lehetőségeket kutatva, amelyeknek vizsgálata a régióban ritka vagy egyáltalán nem érintett terület. Felépítése könnyen átlátható, mely az *Előszót* követően 21 tanulmányt tartalmaz, amelyek közül három angol nyelvű. A tanulmányok olyan témákat érintenek, mint az irányított szótanulás, etnikus identitás, nyelvi tájkép, társalgások szünetezése, kontaktusjelenségek, kétnyelvűség, nyelvi rítusok.

Bácsi János és Pap Anita *Irányított szótanulás* című kutatásukban azt tűzték ki célul, hogy bizonyítsák, a szótanulás eredményességére nemcsak a lexikális szemantika, hanem a különböző szótanulási elméletek beiktatása is hatással van. A különböző típusú és időpontú mérések eredményeként a felállított hipotézisük beigazolódni látszott, hiszen a felmért alanyok a különböző szemantikaelméletek alkalmazásának segítségével hatékonyabb szótanulást értek el.

Lőrincz Julianna *A szemantika tananyag és terminológia a tankönyvekben* című írásában a hangsúly a különböző szemantikaelméletekre tevődik. Több, pontosabban négy tankönyvet vizsgál meg, amelyekben az anyanyelv-oktatás követelményrendszeréhez méri a tankönyvek és munkafüzetek felépítését és korszerűségét. Végül arra a következtetésre jutott, hogy az általa megvizsgált tankönyvekről és munkafüzetekről nem jelenthető ki, hogy telje-

sen megfelelnek a vizsgált követelményeknek, így reméli, hogy az elkövetkezendőkben elkészülő új tankönyvek már meg fognak felelni a korszerű anyanyelvoktatás követelményeinek.

Bartha Krisztina a *Kétnyelvű környezetben élő szülők nyelvhasználati szokásai óvodáskorú gyermekekkel* című kutatása rávilágít arra, hogy hogyan is működik a kétnyelvű óvodáskorú gyermekekkel történő kommunikáció és a nyelvi fejlődésük, fontos szempontként beemelve az egy szülő-egy nyelv stratégiát, melynek betartásával jelentős eredményeket lehet elérni a balansz kétnyelvűség kialakításában. A szülők válaszai alapján megtudjuk, hogy az egynyelvű szülők is különösen odafigyelnek a második nyelv, a román beemelésére a gyermek környezetébe.

Várnai Zsuzsa *Az etnikus identitás összetevőinek vizsgálata arktikus népeknél* című kutatásában az arktikus népek és az etnikus identitás összefüggéseivel foglalkozik. A szó szoros értelmében találunk egy identitásjátékot, hiszen nem csupán egy fogalommagyarázattal találkozunk, hanem egy bővebb magyarázattal, amely összefüggést mutat a társadalommal, a kultúrával, a csoporttagsággal és még az anyanyelvvel is. Az anyanyelv különösen fontos szerepet tölt be az etnikai identitás kiépítésében és megtartásában, hiszen az etnikai hovatartozás egyik fontos tényezője maga az anyanyelv. Felsorol minden olyan elemet, amely fontos lehet az identitásképzés során, mégis úgy gondolja, hogy ezek eltérők lehetnek, melyre hatással van a nem vagy a korosztály is. A kutatás során egy identitásjátékot alkottak meg, ahol különböző fogalmakat fontossági sorrendbe kellett állítani, mint például nyelv, származás, vallás, rokonság, szülők. A kutatás eredménye megegyezett az elvártakkal, hiszen a származás került az első helyre az identitásjáték fontossági sorrendbe helyezési feladata során.

Sipos Márta *A többségi nyelv mint az értékelés, pontosítás, javítás nyelve* című tanulmányában egy a hanti nyelv és a színjai nyelvjárásról szóló rövid, ám tartalmas és minden bizonnyal rengeteg kutatómunkát igénylő bevezető után az orosz diskurzusjelölők részletezése következik. A kutatásban résztvevő személyeknek a hanti etimológiai szótár egyes szócikkeinek címszavához adott magyarázatot mutatta be, amelyek közül néhány példát saját magunk is megtekinthetünk. A felmérés során arra derült fény, hogy abban az esetben, amikor a beszélők szakszerű és pontos választ szerettek volna adni, gyakran folyamodtak az orosz nyelven történő magyarázatokhoz.

Lőrincz Gábor két határmenti város nyelvi tájképét ismerteti kétnyelvű vonatkozásban. Komárom szlovák és magyar feliratait vizsgálja. A tanulmány megjelenése előtt a szerző alapos terepkutatást végzett, melyben feltérképezte a települések előtti táblákat és számos hirdetőtáblát is. A táblák és feliratok felkutatása során különös figyelmet fordított arra, hogy megvizsgálja az esetleges egynyelvű feliratokat, a többnyelvű táblák hiányát és a nyelvi prob-

lémákat is. A tanulmányban szemléltetesként szolgáló képek alapján megtudhatjuk, hogy Komáromban a szlovák nyelvű táblák válnak dominánssá, a csak magyar nyelvű feliratok döntő többsége eltűnt.

Gréczi–Zsoldos Enikő *Az egykori élőbeszéd és a szociális interakciók feltárásának módszertani lehetőségei erdélyi boszorkányper-szövegek narrációiban* című írásában egy olyan izgalmas és új témáról olvashatunk, amely rendkívül egyedinek számít. Erdélyi boszorkányperek élőbeszédszerű rekonstruálására törekszik, kiemelve, hogy a tanúk arculatalakító szerepével hozzájárulnak a vádlott megítéléséhez. A tanulmány több perből származó részletet tartalmaz, logikailag jól felépített nyelvi elemzéssel. A bemutatott szövegek jól tükrözik a 17. századi emberek világról alkotott képét és nyelvhasználatát.

Rosenberg Mátyás egy többéves kutatás eredményeit közli a közép- és kelet-magyarországi beások nyelvváltozatairól. *A közép- és kelet-magyarországi beások nyelvváltozatának néhány jellemzője* című tanulmánya jól felépített, ahol a vizsgált közösségek bemutatása után áttér a nyelvi jellemzőikre, amelyet a hangtántól kezdve, a morfológián, a szintaxison, a lexémákon át elemez. A kutatás végén megtaláljuk a különböző nyelvjáráásokat beszélő beások területi leosztását.

A végzős tanulónak szükségük van arra, hogy útmutatást kapjanak, hogy hogyan tovább, mihez kezdjenek azután, miután belépnek a nagybetűs életbe. Ebben segít a Nyelvmentor-program, amely a temesvári Start Tanácsadó és Továbbképző Iroda szervez meg a Partiumi Keresztény Egyetem magyar nyelv és irodalom szakkal és a Tanárképző Intézettel karöltve. Magyari Sára a *Nyelvmentor program a magyar szak szolgálatában* című írásban válaszokat kaphatunk a programmal kapcsolatos kérdéseinkre. A projekt keretén belül az egyetemisták számos középiskolába ellátogatnak, egy interaktív óra keretén belül a magyar nyelv és kultúra helyzetével foglalkoznak. Mindemellett a program lehetővé teszi romániai és magyarországi nyelvészek előadásainak megszervezését is, további együttműködések, kutatóprogramok megalapozását.

Horváth Viktória – Gyarmathy Dorottya – Krepsz Valéria – Hámori Ágnes által írt írásban egy eddig a magyar nyelv vonatkozásában újnak számító kutatással foglalkoztak, amit a tanulmány címe is sejtet: a társalgások szünetezése, pontosabban *A társalgások szünetezése – különböző funkciók és realizációk*. A kutatás során három fős társalgások kerültek elemzésre, amelyeket a BEA társalgási alkerpuszból merítettek. Minden beszélgetés során az interjú készítője és a társalgó partner ugyanazok a személyek voltak. Felvázolják a kutatás során vizsgált elemeket, például a néma szünetek időtartamát. Kiemelik, hogy a felmért személyek általában figyeltek arra, hogy ne törjék meg a közlés egységét a szünetekkel, a társalgás elején és a vége felé közeledve nagyobb szüneteket tartottak.

A zöngje jellemzőinek alakulása az életkor függvényében 16–17 évesek és felnőttek beszédében című tanulmány során a szerzők, Krepsz Valéria – Markó Alexandra – Gráci Tekla azt tűzték ki célul, hogy összehasonlítsák a 16–17 éves fiúk és lányok zöngje jellemzőit felnőtt 20–45 éves nők és férfiak zöngéinek jellemzőivel. A kutatás bemutatása előtt egy rövid betekintést kapunk a mutálásról, a különböző tényezők hatásáról a zöngje jellemzőire, a beszédre, a nemek közötti különbségekről és a kor előrehaladtával járó változásokról. A kapott eredmények elemzése után arra a következtetésre jutnak, hogy a lányok és a felnőtt nők esetében a felnőtteknél alacsonyabb alapfrekvencia-értékeket kapunk, míg a fiúk és a felnőtt férfiak esetében a különbség nem számottevő.

Huszár Anna írásában, a *Szóidőtartamok variabilitása a szó pozíciója, funkciója és a beszédműfaj függvényében az azért* lexémát vizsgálta meg különböző spontán beszédekben feltételezve azt, hogy a funkció, szerep, a szakaszban elfoglalt pozíció és beszédműfajok típusai befolyásolják a szó időtartamát. A BEA adatbázisból választott kísérleti személyeknél három beszédműfaj esetén, azaz az interjú, a véleménykifejtés és a társalgás, vizsgálódott. A szerző végül megállapította, hogy a szakaszban elfoglalt pozíció, a szó funkciója legtöbb esetben hatással voltak az *azért* időtartamára, a beszédműfajról alkotott hipotézis nem bizonyult igaznak az adatok alapján.

Már Orsolya *A kontaktusjelenségekből származó erdélyi és felvidéki igék és melléknevek sajátosságai* című írásában arról olvashatunk, hogy milyen hangalaki és jelentésbeli sajátosságai vannak a felvidéki és az erdélyi kölcsönszavaknak. Vizsgálata során főleg az igék és a melléknevek kerültek megfigyelésre. Részletesen bemutatja a vizsgált igék és melléknevek sajátosságait, kiemeli, hogy a köznyelvhez képest vannak közvetlen és közvetett kölcsönszavak mind az igék, mind a melléknevek esetében.

Vraukó Tamás a *Nyelvi kódváltás az önazonosság megőrzése és az asszimiláció elleni harc érdekében a hispán – amerikai irodalomban* című írásában egy izgalmas tanulmányt tár elénk a hispán-amerikai irodalom műveiből vizsgálva az integráció megjelenését.

Martyin- Szőke Tünde Ilona a *Kétnyelvűségi vizsgálatok Méhkeréken* című írásában a kétnyelvűség helyzetét méri fel Méhkeréken egy kérdőíves és egy interjú kutatás segítségével. Feltételezi, hogy a Méhkeréken élő 14 és 35 év közöttiek kétnyelvűek, akik informális helyzetekben használják a román nyelvet, aminek kiderítésére a kérdőíves kutatást használja, az interjú kutatás során a nyelvcsereéről feltett kérdéseire szeretne választ kapni. A kérdőíves kutatás eredményei azt mutatják, hogy a felmért személyek több, mint fele kétnyelvűnek vallja magát, akik informális helyzetben használják a románt, az interjú kutatás eredményei alapján arra a következtetésre jutott, hogy az öregebb korosztály nyelvi kompetenciái közül a román az erősebb, kiemelve azt, hogy a nyelvcsere folyamata elkezdődött.

Fechete Kitty *A magyar nyelv presztízse magyar anyanyelvű külföldi munkavállalók körében* címmel ellátott írásában a magyar nyelv presztízst vizsgálta olyan magyar anyanyelvű személyeknél, akik külföldön vállaltak munkát. Arra volt kíváncsi, hogy mi történik a külföldi munkavállalók anyanyelvi presztízisével, mennyire befolyásolja a befogadó ország hivatalos nyelve a saját anyanyelvüket. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a külföldön dolgozók nem várt magas aránya középszinten beszél a befogadó ország nyelvét. A szerző szerint fontos, hogy foglalkozzunk ezzel a kérdéssel, hiszen a legtöbb ember életével kapcsolatba hozható ez a téma, mégis csekély számú ehhez hasonló tanulmány íródott.

H. Tomesz Tímea két futballmérkőzésből hoz példákat nyelvi rítusokra, amelyek az identitásra is hatással vannak. Felvázolja a sport jelentőségét az identitásra, az értékekre nézve, a sportban megjelenő szimbólumokat, szót ejt a himnuszok, feliratok, mezek identitásképző jellegéről is. Mindezek után a saját kutatásának bemutatásával folytatja a sort, amelyek azt hivatottak szemléltetni, hogy a sportesemények nyelvi rítusai közösségteremtők és identitás erősítők is egyben.

Nagy Tamás a zenei műfajok és almműfajok különböző online fórumokon történő használatának bemutatásával foglalkozik a *Metal, rock és közösség. A zenei műfajokat és almműfajokat jelölő terminusok gyakoriságának vizsgálata magyar rock/metal zenei diskurzusközösség online fórumain* című írásában. Feltételezi, hogy a rock és a metal zenéhez köthető almműfajok terminusai fognak a legtöbbször előfordulni a vizsgált korpuszban. A feltételezését alátámasztja a kutatás eredményeinek bemutatásával, miszerint a leggyakoribb szóalakok a rock és a metal zenei műfajához köthetők. A szerző szerint az eredményeket az is befolyásolta, hogy melyik zenei műfajnak mekkora a közösségformáló ereje.

Lukács Bea *The Cognitive Approach in Vocabulary Teaching and Retention* című írásában abból a kognitív nyelvészeti felfogásból indul ki, miszerint összefüggés mutatható ki a forma, a jelentés és a használat hármasánál. A tanulmányban egy összehasonlítást találunk a kognitív szerkezetek alkalmazásának esetében.

Bartha Krisztina *Theories of mind and mindreading at bilingual preschoolers* angol nyelvű írásában bemutat egy kutatást, ahol óvodáskorú gyermekeket mér fel, feltételezi, hogy kétnyelvűek legyenek, akiknél a kiváltságos hozzáférés képességét vizsgálja. A szerző feltételezései szerint az említett képesség a korai, szimultán kétnyelvűeknél korábban kialakul, mint szukcesszív kétnyelvű társaiknál. A feltételezés beigazolódott, emellett a szerző kiemeli azt is, hogy a kutatás során az elmeolvasás vizsgált területén a kétnyelvű gyermekek fejlődése hamarabb végbemegy, mint az egy nyelvűeknél.

Weghoffer–Vad Erna és Török Ferenc *Language ideologies of multilingualism in Austrian and Partium discourses* írásának középpontjában a Partium nyelvi ideológiájának tanulmányozása áll. A vizsgálat alapja egy összehasonlító kutatás a régiók nyelvi ideológiáit mutatja be, emellett megoldásokat kínál a régiók nyelvpolitikai vitáit illetően.

A kötetet nemcsak azoknak érdemes és ajánlott elolvasni, akik érdekeltek a témában, hanem azoknak is jól jöhet, akik hasonló kutatásokra szánják el magukat, esetleg kíváncsiak arra, hogy mi az a Nyelvmentor program, hogyan fejlődnek a kétnyelvű óvodások, hogyan zajlódtott egy régi, 17. századbeli boszorkányper.

Az írások különböző témaköröket járnak körül, nem csak egyetemistáknak, nyelvészeknek, tanároknak érdemes elolvasni ezt a kötetet, hiszen bárki-nek fontos lehet, aki nyelvvvel, kultúrával foglalkozik vagy szeretné megismerni a kisebbségi nyelvhasználattal kapcsolatos eredményeket, problémákat, a problémákra megoldásokat találó kutatásokat és a jelenlegi helyzetet. (Magyari Sára – Bartha Krisztina szerk. *Nyelvi közösségek – közösségi perspektívák*. Partium Kiadó, Nagyvárad, 2019. 234 oldal.)

Beszámoló egy sajtónyelvi kutatásról

DR. MAGYARI SÁRA

Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)

saramagyary@yahoo.com

A romániai magyar sajtónyelv kutatása

Kulcsszavak: Magyar Újságírók Romániai Egyesülete, sajtónyelv, korrektor

Bevezető

A Magyar Újságírók Romániai Egyesülete 2019 őszén csoportos kutatást indított az írott sajtónyelv állapotának felmérésére. A munkálatokban Bartha Krisztina (PKE), Rácz Éva (BBTE), Szűcs László (MÚRE) és jómagam vettünk részt, a pályázatot a Communitás Alapítvány finanszírozta.

Az elmúlt 15–20 esztendőben történtek ugyan kísérletek a romániai magyar sajtónyelv állapotának felmérésére (l. Kádár 2015; Magyar T. 2000), de olyan munkáról, amely egy konstans időszámban – egy mintahét alatt – az írott sajtó nyelvi elemzésével foglalkozott volna újságírók és nyelvészek bevonásával, nincsen tudomásunk. Kutatásunk hiánypótló volta mellett szeretné felhívni a figyelmet az írott sajtó nyelv- és identitásmegeőrtő szerepére is, miközben eredményeink egy olyan továbbképzési programhoz nyújtanak alapot, amelyet az újságírók, magyar szakos hallgatók médiaképzésében azonnal kamatoztatni is tudunk, megoldási javaslatokat eredményezve a korszerű sajtó, a média nyelvi és tartalmi mutatóinak növeléséhez.

A kutatási téma előzményei

A kutatócsoport tagjai külön-külön már évek óta foglalkoztak a kisebbségi média tartalmi, nyelvi vizsgálatával, a kétnyelvűségi helyzetek különös produktumaival. Vizsgáltuk már (Magyar S. 2009) a nyelvi kontaktusjelenségeket, melyek regionális lapjaink kapcsán fordulnak elő, különös tekintettel a bánási szórvány vidékre, ahol nagyon erős a román nyelvi környezet hatása. Mindez nyomot hagy a lapokban megjelenő írások nyelvezetében is. A megfigyelt kontaktusjelenségek három szinten mutatkoztak meg: leggyakoribb a *lexikai szinten* mutatkozó román nyelvi hatás, ezt követi a *morfológiai*, majd

a *szintaxis szintjén* előforduló jelenségek jegyzéke.

A romániai magyar sajtó, különösen a rádió műsorainak elemzésével a kolozsvári Rácz Éva több éve foglalkozik (Rácz 2015; 2016), vizsgálta a jelenkori sajtójelenségeket, magát a sajtó- és médianyelvet, a szórvány és a média kapcsolatát, valamint a kisebbségi magyar adások híreinek nyelvi vizsgálatát is elvégezte, a közszolgálati Román Rádiótársaság két területi stúdiójának hírein keresztül (Rácz é.n.).

A Magyar Újságírók Romániai Egyesülete 2015-ben indította el *NyelvVész* című rovatát Rácz Éva kezdeményezésére, ahol nyelvi tanácsokat olvashatunk aktuális sajtó- és média-nyelvhasználati kérdésekkel kapcsolatosan.

Bartha Krisztina a magyar–román kétnyelvűségi jelenségeket vizsgálja, a második, környezeti nyelv tanulásának előnyeit és buktatóit főként pszicholingvisztikai megközelítésben (Bartha 2016). A kétnyelvűségi jelenségek meghatározóak a nyelvhasználatban, így alap kutatásnak számítanak ebben a témában is.

A csoport munkájához igazodva az egyéni kutatásom **vizsgálati szempontjai** a következők voltak:

(a) nyelvhasználat milyensége: mondatszerkezetek (többszörösen összetett, olvasógyilkos mondatok); stilisztikai típushibák (pl. *vaj van a füle mögött*); nyelvi kontaktusjelenségek, a többségi nyelv (román) hatása a kisebbségi sajtóra;

(b) lexikológiai vizsgálat különös tekintettel a nyelvjárási elemek megjelenésére, nyelvhasználati funkcióira.

A kutatás módszertana

Hat romániai magyar napilapot vizsgáltunk 2019. október 21–27. közötti időszakban, lefedve a romániai magyar közösség területi megoszlását, szociolingvisztikai szempontok alapján: azaz a tömbmagyarsággal (50% feletti arány) rendelkező Székelyföldről választottuk a Csíkszeredában megjelenő *Hargita Népe* c. napilapot, átmeneti magyarságot (20 és 50% közötti arány) tömörítő vidékekről a marosvásárhelyi *Népújságot* és a Kolozsváron kiadott *Szabadságot*, valamint a kolozsvári főszerkesztőségű *Krónikát*, melyet főként a Székelyföldön terjesztenek, illetve a partiumi, Nagyváradon kiadott *Bihari Naplót*, szórványvidékről (20% alatti arány) az Aradon megjelenő *Nyugati Jelent*.

Az előre megadott nyelvi vizsgálati szempontok mellett arra a kérdésre is kerestem a választ, hogy mely napilapoknak van nyelvi lektora és annak jelenléte tükröződik-e az újság nyelvhasználatában, illetve azt feltételeztem, hogy azon a vidéken, ahol nagyobb a magyarok aránya, jobb a napilap nyelvi állapota is, míg a szórványvidéken inkább jellemzők a kontaktusjelenségek, a

tükörfordítások. A szövegvizsgálat korpusz-központú megközelítését is alkalmaztam, illetve komparatív elemzést végeztem a korpuszon.

A korpusz általános jellemzői

Amikor a nyelvhasználat milyenségét vizsgáltam, a nyelv mint konvencionális jelrendszer definíciójából indultam ki, mely rendszer szintezése a következőkből áll: fonémák szintje (hangzás), morféimák (ragozás), lexémák (szóhasználat), szintagmák (szószerkezetek: összetételek, kifejezések, szólások, közmondások, kollokációk stb.), mondatszint (szórend, modalitás, szerkezet stb.) és szövegszint (előre-hátra utalások, téma-réma, rendszermondat stb.). Mivel írott sajtóról van szó, a fonémák szintjén nem vizsgáltam, csak az írott nyelven érzékelhető szinteket vettem górcső alá.

A hat sajtótermékről általánosságban elmondható, hogy a nyelvhasználatuk meglepően jó. Tudatos, inkább helyénvaló, változatos és a témához, műfajhoz illeszkedő nyelvi formákkal élnek. Feltűnt, hogy a legtöbb esetben a normatív nyelvváltozatnak megfelelően használják a főnévi igenév ragozását modális ige mellett (*a brit miniszterelnöknek azért kellett megírnia; sikerült itthon tartaniuk*). Várakozáson felüli jó, sőt magas színvonalú a sportoldalak nyelvhasználat: a szakszavakat megfelelően érvényesítik, jók a humoros, metaforikus elemek (*fehér sport hírei; háromból kettőt kipipáltak*). A hosszú és rövid kötőjelezés is meglepően helyénvalónak bizonyult, bár a legtöbb esetben evvel az írásjellel van a legtöbb gond.

A hat napilap közül 3 névlegesen is feltünteti, hogy korrektorokkal dolgozik (Nyugati Jelen, Hargita Népe, Népújság), 1 olvasószerkesztőt foglalkoztat (Krónika) és 2 nem tünteti fel, hogy van-e nyelvi lektora (Szabadság, Bihari Napló). Azért fontos a kutatás szempontjából a korrektorok megnevezése, jelenléte, mert árulkodhat a nyelvhasználat milyenségéről, hiszen alapvető feladata a helyesírási bakik és a nyelvhelyességi, nyelvhasználati normaszegések javítása.

A nyelvi anyag elemzése

a. Morféimák szintje

Ebben a részben a ragozással, morféimahasználattal kapcsolatos eredményeket mutatom be.

- Gyakori hibának minősül, hogy – valószínűleg a román nyelv hatására – a többes szám feleslegesen használatos (pl. *az először 1214-ben említett Borosjenő település 1387-ben került a Losonczy család birtokába mint Dézna és Pankota várainak a tartozéka*). Ajánlott: Dézna és Pankota várainak tartozéka, mert településenként csak egy-egy vár volt). Ennek a jelenségnek az ellenpél-

dája, amikor egyes számot használ a szerző, pedig az alany többes számú (pl. *Adásaink szerdán 12 órától a TVR3-as csatornán, kedden és csütörtökön 15.30-tól a Temesvári RTV csatornán látható.* Ajánlott: adásaink láthatók).

- Gyakori normaszegés a nem megfelelő toldalék használata a vonzatok esetében (pl. *két kategóriában csíkszeredai páros lett az első a hazai ralibajnokságban.* Ajánlott: bajnokságon. Másik pl. *nem adja jóváhagyását a megállapodásra.* Inkább a megállapodáshoz).

- A hangzóvesztő szerkezetek esetében is előfordulnak helytelenségek (pl. *s abból még elvégezendő, illetve befejezendő összesen 341 kilométernyi.* Ajánlott: elvégzendő; melyek 1942-ben *hangoztak el.* Inkább: hangzottak el).

- Az igeikötők használatában is találkozunk olyan összetételekkel, amelyek vagy feleslegesek (*a megvalósíthatóság részleteiről lefolytassa a tárgyalásokat.* Ajánlott: folytassa a tárgyalásokat) vagy a normatív nyelvváltozattól eltérően használják, regionális előfordulással (*amelyet az 1950-es években bontottak el.* Inkább: bontottak le).

b. *Lexémák szintje*

A szóhasználat terén van a legtöbb tévesztés, általában a szó jelentése nem illik a szöveggörnyezetbe, de az is előfordul, hogy stilisztikailag nem illeszkedik a szöveg műfajához, stílusához.

- Gyakori az archaizmusok, esetleg nyelvjárási elemek használata: pl. *Igen ám, de a 416 kilométeres autópályának eddigelé még a fele sem finalizálódott.* Ma inkább: eddig. Vagy: *ama 2019/739-es kormányhatározatról van szó.* Inkább: arról a 2019/739-es kormányhatározatról.

- A felesleges szószaporítás is sokszor feordult elő: pl. *Még abban az évben megtörtént a telekvásárlás, a tervezés és az engedélyeztetés folyamata.* Nem szükséges a folyamat szó, nélküle is teljesértékű a kijelentés.

- Előfordulnak olyan írások is, amelyekben gyakori a szakszavak használata, talán túlzóak is a publicisztikai stílusrétegben, hiszen inkább a tudományos szövegekre jellemző a terminusok előfordulása (pl. *Kiemelkedik közülük egy palmettás valamint egy akantuszlevelekkel díszített oszlopfejezet. Ezek mellett előkerült egy másik palmettás díszű és két kocka-oszlopfejezet, egy sarokleveles lábazat meg néhány oszloptörzstöröredék, némelyiküket fehér travertinből faragták).*

- Gyakori hibaforrás, ha nem megfelelő szó kerül be a szövegbe: pl. *Hangsúlyozta: karrierje folyamán soha egyetlen olyan intézkedést sem rendelt el, amely a román állampolgárok biztonságát vagy érdekeit veszélyeztetete volna.* Inkább megbízatása. A karrier szó más kontextusban használható. Vagy egy másik példa: *Az ügyvivő kormányfő kijelentette: biztosíthat mindenkiféle, hogy Răzvan Cuc nem kérte hozzájárulását ehhez a kalandhoz.* Ez a szóválasztás sem szerencsés, mert a kaland szavunk más jelentéseket hordoz.

- Gyakori hiba, hogy a hasonló alakú szavakat keveri a szerző: pl. A

Csató–Csikós páros nem sokat autózott az idényt záró Brassó Ralin: az első szelektíven – amely a másodosztály számára a szuperspeciál volt – meghibásodott versenygépük. Inkább *szelekcion-t* kellett volna írni. Ebben a mondatban a *szuperspeciál* szó sincs mit keresen, hiszen ez román átvétel, a kevert-nyelvűség látszatát kelti így a szöveg. Magyarosabb let volna a *legspeciálisabb* esetleg *szuperspeciális* változat.

- Nem szerencsés az sem, ha a *versenyt* összemossuk a *harccal*. Az alábbi mondatban viszont előfordul: *a csíkiak ugyanis az elsőkerék-meghajtású autók kategóriájában is harcban voltak a bajnoki címért.* Szerencsésebb választás lett volna a versenyben voltak szerkezet.

- Gyakori a szóismétlések előfordulása. Ezeket könnyen kiküszöbölhetjük a szinonimák használatával, nyelvünk elég gazdag a rokonértelmű változatokban, s így nemcsak változatosabb a nyelvhasználatunk, de élvezetesebb az olvasó számára is a szöveg: pl. *A programban oktatási, személyiség- és közösségfejlesztő programokat szerveznek.* Inkább: a programban ...tevékenységeket szerveznek.

c. Szintagmák szintje

A szó szerkezetek, kifejezések terén is akadnak helytelen megfogalmazások, amelyek zavarják a megértést, esetleg megmosolyogtatják vagy feldühítik az olvasót.

- Gyakorik a felesleges jelzős szerkezetek, például a tautológiák: *aktív* élményben *részesíteni a fiatalokat*. Az élmény szavunk eleve aktív részvételt feltételez, tehát felesleges jelzőként is beemelni.

- Felkapjuk a fejünket, amikor szitokszónak minősülő kifejezéseket olvasunk egy napilap oldalán: pl. *Mintha a medve – vagy mi a fene – előrébb való lenne mindennél, mindenkinél. Még a legfelső érdeknél is.* És az emberi tényező meg a legutolsó. Műfajilag a szöveg tudósítás, riport lenne, nem publicisztika. Ez utóbbiban még helye is lehetne egy ilyen kifejezésnek, de amúgy inkább nem illeszkedik a szövegkörnyezethez.

- A szólások helyes használatával is gondok vannak. Erről árulkodik az alábbi szerkezet is: *Lehet ugyan a káka tövéen csomót keresni.* Csak kákán keressük a csomót, nem szükséges odatenni a töve szót. A következő példa is arról tanúskodik, hogy a szerző szólásokat kever össze: *a nagy mellény mindig megbosszulja magát.* Helyesen: *nagy mellénye van* valakinek, esetleg itt jobb lett volna a *mellényeskedés* szó.

- A kollokációk esetében is megfigyelhető a nem helyénvaló szópárosítás, mint ahogyan ezt az alábbi példa is jelzi: *kiszámítható és unalmas államelnök-választási kampányt a múlt héten kissé megpezsdítette egy oknyomozó újságírói cikk, amelyet a Riseproject.ro dobott piacra.* Cikket nem dobunk piacra, ez így fogalomzavarhoz vezet.

- A birtokos szerkezetek használatában is gyakori a zavaros párosítás.

Például az alábbi mondatban: *Miközben hatalma okán az amerikai elnök tehetne legtöbbet a gyors éghajlatváltozás következményeinek mérsékléséért, ő a hangadója a „klímaválság márpedig nincs” szlogennek.* Inkább a *hatalma* révén szerkezet javasolt. Vagy másik példa: *Az előadás magyar nyelven törté-
nik, a részvétel ingyenes.* Magyarul az előadást inkább tartják, nem a történés kategóriába sorolható esemény.

- *A megnyitón a várost vezető intézményektől tartottak egy-egy beszé-
det* példamondatban helytelen a toldalék használata, oda inkább az *intézmé-
nyek részéről* szerkezet illett volna, vagy egy másik példa: *ezért Jézus hálás az
édesanyja iránt* esetében a megfelelő elem *hálás az édesanyjának* vagy *hálát
érez az édesanyja iránt.*

d. **Mondatok szintje**

A leggyakoribb probléma a szórend nem megfelelő használatából adódik. Ez gyakran nehezíti a megértést, a szöveg követését. Például: *megnyitó beszé-
det Oláh Emese, Kolozsvár alpolgármestere, Grezsa Csaba, Magyarország
kolozsvári főkonzultusának első beosztott konzulja és Heisler András, a
Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége elnöke mond.* A magyar szórend SOV (alany, tárgy, állítmány) logikát követ, plusz jellemző nyelvünkre, hogy mindig, ami az állítmány előtt található, az lesz a hangsúlyos mondandónk során, de ettől függetlenül nem szerencsés az állítmányt hátravetni egy ilyen hosszú mondatban. Érthetőbb, magyarosabb lett volna az alábbi forma: *meg-
nyitó beszédet mond Oláh Emese, Kolozsvár alpolgármestere, Grezsa Csaba,
Magyarország kolozsvári főkonzultusának első beosztott konzulja és Heisler
András, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége elnöke.*

Igaz ugyan, hogy a magyar nyelv szórendje szabad, de azért mégis van egy-két szabály, amely rögzíti a mondatrészek, szófajok helyét. Ez történik a határozó esetében is. A legtöbbször a határozó az állítmány bővítmenye, és az a szerencsés, ha az állítmány körül található. Az alábbi példából kiderül, milyen suta is egy mondat, ha nem ez történik: *Ez mindjárt Jim Jarmuschsal kezdődik, már hagyomány, hogy a rendező új alkotását először a Titanic Fesztiválon vetítik Magyarországon.* Érthetőbb lett volna az összetett mondat, ha az alábbi sorrendet követi: *már hagyomány Magyarországon, hogy...*

Az olvasógyilkos mondatok is gyakran fordulnak elő a korpuszban: a túl hosszú, nem megfelelően tagolt összetételek nehezítik az olvasást, a megér-
tést. Például: *A programban a dokumentumfilmek, mint az Aretha Franklin csodálatos koncertjét 5 kamerával megörökítő Amazing Grace – a szeretet hangján, a PJ Harvey utazásai inspirálta A Dog Called Money, vagy az öko-filozófiai kérdéseket felvető Állattá válni egy válogatásban szerepelnek az elmúlt hónapok olyan nagy fesztiválsikereivel, mint a finn Aurora és A kutyák*

nem viselnek nadrágot vagy az 56 jelenetből álló izlandi film, az Echo. Az ilyen szerkezeteket több mondatra is lehetne tagolni, mert ebben a formában többször újra kell olvasni, hogy megértsük a jelentését.

e. **Szövegszint**

A szövegalkotás egészében ritkább a nyelvi normaszegés. Kevés olyan példát találtunk, ahol a szövegkohézió sérült volna, például: *az idei versenyt a zsűrielnök Székely Imre (BBTE) ünnepi „ajándéka”, egy előadás vezette be, Románia makrogazdasági helyzete és személyi pénzügyek címmel. Ebben a résztvevőknek bepillantásra nyílt alkalmuk olyan gazdasági fogalmak hátterébe...Jobb lett volna a második mondatot valahogyan így kezdeni: ennek alapján vagy itt a résztvevőknek...A nem megfelelő hátrautalás szintén nehezíti a megértést, megbontja a szövegkohéziót.*

Összegzés

Az a feltételezésem, miszerint a tömbmagyarságbeli újságok nyelvhasználata helyénvalóbb, nem igazolódott be. Sőt, ennek az ellenkezőjét bizonyítja a korpusz: a szórványban, az átmeneti magyarságot tömörítő vidékeken mint ha nagyobb gondot fordítanak a nyelvhasználatra, a magyaros szerkesztésre, a román átvételek kerülésére. A legtöbb esetben a tükörfordítások, a román nyelv hatása a tömbmagyar vidéken kiadott napilapokra volt jellemző.

Az, hogy egy újság foglalkoztat-e korrektort vagy sem, úgy tűnik az adatok alapján, szintén nem mérvadó, mert arra a következtetésre jutottam, hogy a nyelvhelyesség nem mutat egységes képet egy-egy újság esetében, sokkal inkább szerzőfüggő. Hogy ennek mi lehet az oka, csak sejtem, de mivel nincsenek ellenőrzött adataink ennek kapcsán, nem bocsátkozhatok feltételezésekbe.

Összességében megállapítható, hogy a nyelvhasználat nem olyan rossz, de a kisebb-nagyobb hibák kiküszöbölhetőek lennének a korrektorok, a tisztafejek rendszeres munkájával, az újságírók, korrektorok, nyelvi lektorok folyamatos nyelvi továbbképzésével.

Felhasznált irodalom:

- Kádár Edit 2015. A romániai magyar nyelv-tudomány (2002–2013). In: Péntek János – Salat Levente – Szikszai Mária (szerk.): *Magyar tudományosság Romániában 2002–2013 között*. Kolozsvári Akadémiai Bizottság, Kolozsvár. 29–93.
- Magyari Sára 2009. Román nyelvi hatás regionális magyar nyelvű lapokban. In: *Bodó Barna (coord.): Régi(j)óvilág, IV./3-4: 31–33*
- Magyari Tivadar 2000. A romániai magyar média. In: *Médiakutató 2000 ősz*.

https://mediakutato.hu/cikk/2000_01_osz/09_a_romaniai_magyar_media (2019. 04. 23.)

- Rácz Éva 2016. A kisebbségi média nyelvi felelőssége. Egy példa: a Kolozsvári Rádió. In: Botházi Mária (szerk.): *Erdélyi médiaterek*. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, Kolozsvár.
- Rácz Éva 2015. Médiapiac és tájékoztatás. In: *Me.Dok* 2015/1. 53–61.
- Rácz Éva é. n. *Műfajok és műsorok a rádióban*. (Megjelenés előtt a Kolozsvári Kommunikáció- és Médiakutató intézet kiadásában.)

Rezumate

Pálfi József: Rugăciunea de mijlocire a omului lui Dumnezeu!

Capitol din cartea d-lui Pálfi József intitulat: harminchárom... Ige-magyarázat, Ige-hirdetés¹ (Editura Partium, Oradea, 2020).

Cuvinte cheie: slujbe bisericesti în timpul carantinei

Pálfi József: Interiorul să fie în conformitate cu Cel de sus!

Capitol din cartea d-lui Pálfi József intitulat: harminchárom... Ige-magyarázat, Ige-hirdetés² (Editura Partium, Oradea, 2020).

Cuvinte cheie: slujbe bisericesti în timpul carantinei

Prém Mónika: Pálfi József: harminchárom... Ige-magyarázat, Ige-hirdetés³ (prezentare)

Existența-, supraviețuirea-, viitorul nostru, atât ca și individ cât și ca comunitate, se poate găsi în special în reînnoirea predicilor noastre.

Cuvinte cheie: predicare

Balázs Géza: Limba de carantină și folclor

Evenimentele socio-istorice, social-psihologice, etc. marchează întotdeauna limba. Lingviștii sunt de părere că izolarea sau confinarea dezvoltă o varietate nouă și internă de limbă într-o perioadă relativ scurtă de timp, care apare în principal în pronunția și particularitățile de utilizare ale cuvintelor (neologisme), dar cu timpul pot duce la schimbări în gramatică. Carantina de trei luni din Ungaria (care nu a mai avut precedent de ani buni) a arătat astfel de fenomene. În contextul epidemiei virusului COVID, am observat numeroase strategii de comportament (de combatere), epidemia și-a dezvoltat un folclor și o limbă specifică și începe să aibă referințe literare.

Cuvinte cheie: ciumă, holeră, gripa spaniolă, Kazinczy Ferenc, Kuncz Aladár, Passuth László, limbă de carantină, credințe inovative, folclor de carantină

Lénárt István: Modificări lexicale legate de COVID în limba laoțiană - Termeni legate de COVID în glosarul laoțian-englez

Printre influențele economice, sociale, psihologice, politice și suplimentare ale pandemiei COVID-19, schimbări rapide de limbi pot fi detectate în toate limbile relevante, în special în domeniul lexicologiei. S-au creat cuvinte noi

1 treizeci și trei... Explicație biblică, Predicare

2 *idem*

3 *idem*

iar frecvența și înțelesul anumitor lexeme existente se schimbă într-un timp foarte scurt. În cadrul studiului, examinăm modul în care pandemia a transformat vocabularul laoțian, prezentăm neologismele, împrumuturile din limba engleză, paronomasia (jocuri de cuvinte) prin utilizarea metodelor lingvisticii corpus, completate cu colecția de date a autorului. Ca și urmare a cercetării, am creat un glosar laoțian-englez din termenii legați de COVID.

Cuvinte cheie: COVID-19, limba laoțiană, lexic, lingvistica corpus, neologisme, paronomază, frecvență, colocații, cuvinte cheie

Boka László: Despre rolul, semnificația și personalitățile contemporane ale revistei Holnap⁴ I.

Antologia de poezii moderne HOLNAP⁵, care a apărut în Oradea în anii 1908 și 1909, este considerată de către istoria literară ca și o etapă extrem de semnificativă în viața liricii maghiare și ca și un progres a modernității literare interne. Dezbaterile care a explodat în jurul lor - vizionând răspândirea modernității și a progresiei sociale - a fost cu adevărat un moment decisiv în polemica anterioară asupra viziunii literaturii și a vieții celor conservativi și moderni. Mișcarea declanșată de către cei șapte poeți ai antologiei (Ady Endre, Babits Mihály, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Jutka), a fost numit de către Ady Endre „magyar lelkek forradalma”.⁶ Pe lângă revista Nyugat⁷, care a apărut tot în anul 1908, cei de la revista Holnap⁸ au avut un rol imens în dezbaterile literare ale primei jumătăți al secolului, în acceptarea de noi aspirații, dar, pe lângă toate acestea, au avut o serie de inițiative și merite, care astăzi s-au pierdut în umbra celor din capitala ungară. Personajele antologiei, rangurile și recunoașterile lor contemporane, rolul și importanța activității Societății Literare Holnap⁹, care se formează în paralel cu primul volum, sunt rezumate în două părți de către autor, care este de asemenea autorul și a primei monografii pe această temă.

Cuvinte cheie: modernitate literară, prima jumătate a secolului XX., Oradea, decentralizare, Holnap-ul¹⁰, Societatea Literară Holnap¹¹, Nyugat¹², rivalizare, Ady Endre, adysm, matinalne literare, totalitatea artelor, Art Nouveau, societăți literare, instituționalism variabil

4 Mâine

5 Mâine

6 „revoluția sufletelor maghiari”

7 Occident

8 Mâine

9 *idem*

10 *idem*

11 *idem*

12 Occident

Balázs Géza: Fundamentele pentru antropologia artei și a limbii

Această lucrare este rezumatul concis și de teză al lucrării mele intitulată *A művészet és a nyelv születése*¹³. Arta și limba au aceeași sursă, s-au născut în același moment: momentul în care s-a manifestat capacitatea de abstracționare a omului. Nașterea concomitentă a artei și a limbii este fondată din perspectiva unei lingvistici organice sau sufletești în capitolul numit Fundamente. În plus față de abordările tradiționale, problema de origine este, de asemenea, examinată și din perspectiva formelor elementare și din cea a manifestărilor instinctive. La acest lucru servește și activarea formelor naturale de bază (cerc, simetrie, iconicitate, muzică). În cele din urmă, capitolul Reconstrucției prezintă potențialele abordări de azi ale acestei probleme.

Cuvinte cheie: physis-thesis (caracterul natural sau artificial al limbii), exclusul (sau intermediarul) al treilea, dezvoltarea organică a culturii, formarea limbii, nativitate, zoomorfism, forme elementare, manifestări instinctive, tipare de gândire, cerc, simetrie, iconicitate, muzică, limbaj, prag mic

Béres Norbert: Eulenspiegel și Münchhausen maghiar

- Antologii și diferențe editoriale

Subiectul eseului prezent este apariția literaturii maghiare a două personaje celebre, baronul Eulenspiegel și Münchhausen, ai căror imagine populară este prezentată prin almanahul și tradițiile populare. Eulenspiegel a fost întâmpinat în țară după o perioadă mai lungă de timp; deși caracterul lui a fost cunoscut de către mai multe publicații de limbă străină, în limba maghiară se putea citi despre el abia la începutul secolului al XIX-lea, pe de altă parte, apariția lui Münchhausen în literatura maghiară a fost relativ devreme, în decurs de câteva decenii. Reputația și popularitatea lor diferă de la o țară la alta, astfel și în Ungaria.

Cuvinte cheie: Eulenspiegel, Munchhausen, istoria recepției din Ungaria, popularitate, distracție, folclor, varietate

N. Császai Ildikó: Dislexia și educația în limba natală

Dislexicii, în special în învățământul gimnazial și în cel superior, pot studia independent în funcție de metodele lor proprii. Dacă își cunosc deja propriul mod eficient de învățare, pot cere ajutor pentru acestea. La predarea metodelor de învățare, trebuie să ținem cont de faptul că pot lucra și ajunge la un nivel de viață adecvat persoanele care sunt capabili să învețe continuu și astfel să țină pasul cu schimbările rapide. Iar angajatorii preferă muncitorii calificați care sunt capabili să treacă peste noi provocări și sunt deschiși pen-

¹³ Nașterea artei și a limbii

tru dezvoltate. Este interesul fiecăruia să țină pasul cu progresul și să-și reînnoiască cunoștințele în continuu.

Cuvinte cheie: tulburări de învățare, dislexia, strategii de citire, harta minții

Aniszi Kálmán: Sus la înălțime (descriere)

Prezentarea volumului d-lui Árkossy István, grafician, pictor, scriitor, intitulată Világsíkok¹⁴.

Cuvinte cheie: Árkossy István, decompoziția formei planare bidimensionale

Crișan Greta: Magyari Sára – Bartha Krisztina (edit.): Comunități lingvistice - perspective comunitare (prezentare)

Prezentarea lucrării Comunități lingvistice - perspective comunitare.

Cuvinte cheie: Perspectivele comunitare ale limbii

Magyari Sára: Raport despre un proiect de cercetare în domeniul limbajului de presă

Cercetarea limbii maghiare de către presă din România.

Cuvinte cheie: Asociația „Uniunea Jurnaliștilor Maghiari din România“, limbaj de presă, corector

14 Planuri mondiale

Abstracts

Pálfi József: The pleader prayer of the man of God!

Chapter from Pálfi József's book entitled "harminchárom... Ige-magyarázat, Ige-hirdetés" (i.e., thirty-three... sermons, worships) book (Partium Publisher, Oradea, 2020).

Keywords: worship during quarantine

Pálfi József: The inner should be in harmony with the higher power!

Chapter from Pálfi József's book entitled "harminchárom... Ige-magyarázat, Ige-hirdetés" (i.e., thirty-three... sermons, worships) book (Partium Publisher, Oradea, 2020).

Keywords: worship during quarantine

Prém Mónika: Pálfi József: "harminchárom... Ige-magyarázat, Ige-hirdetés" (i.e., thirty-three... sermons, worships) (description)

Our existence, survival and future – both as individuals and as a community – are to be found above all in the renewal of our proclamation of the Word.

Keywords: preaching

Balázs Géza: Quarantine language and folklore

Socio-historical or socio-psychological, etc., events always have a linguistic convergence. Linguists believe that isolation and/or lockdown creates a new, internal language in a relatively short period of time, which primarily appears in pronunciation and then world usage features (neologisms), but can also result in grammatical changes later. Such phenomena came into view during the three-month long quarantine in Hungary (which was a new, unique experience for Hungarians). In connection with the Corona-virus pandemic, we have noticed a number of behavioral (coping) strategies; its specific folklore, language and literary implications are emerging.

Keywords: plague, cholera, Spanish fever, Kazinczy Ferenc, Kuncz Aladár, Passuth László, quarantine language, innovative beliefs, quarantine folklore

Lénárt István: COVID-related lexical changes in the Lao language – with a Lao-English glossary of COVID-related terms

Among the innumerable economic, social, psychological, political and uncountable further impacts of the COVID-19 pandemic, rapid linguistic changes can be detected in all affected languages, most notably in the field of lexicology. New words are being created, and the frequency and meaning of certain existing lexemes are changing within a very short period of time. In

this article, we examine how the pandemic transformed the Lao lexis, we introduce neologisms, borrowings from the English language, paronomasias (puns) applying corpus linguistic methods complemented by the author's own data collection. Furthermore, as a result of the research, we compiled a Lao-English glossary of COVID-related terms and included it in this article.

Keywords: COVID-19, Lao language, lexis, corpus linguistics, neologism, paronomasia, frequency, collocations, keywords

Boka László: On the contemporary role, significance and individualities of the “A Holnap” literary movement (i.e., The Tomorrow) I.

The modern poem anthologies that were published in Nagyvárad/Oradea in 1908, as well as, in 1909 as the “A Holnap” have been valued by literary history as an unavoidable milestone of Hungarian poetry, a breakthrough in Hungarian literary modernity. The debate that erupted around them – envisioning the spread of social modernity and progression – marked a real turning point in the previous literary and worldview polemics of conservatives and modernists. The movement behind the seven poets taking part in the anthology (Ady Endre, Babits Mihály, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Jutka) was directly referred to as the “revolution of Hungarian souls” by the poet Ady Endre. Along with the “Nyugat” (i.e., West), which also started off in 1908, members of the „A Holnap” undoubtedly played a substantial role in the acceptance of new aspirations in the literary struggles of the turn of the century, but they also had many initiatives and merits. The authors of the anthologies, their contemporary rank and recognition, the role of the “Holnap Irodalmi Társaság” (i.e., Tomorrow Literary Society), which was formed in parallel with the first volume, and the significance of its activities are summarized in two parts by the author, who is also the author of the first monograph on the topic.

Keywords: literary modernity, 20th century, Nagyvárad/Oradea; decentralization, A Holnap, Holnap Literary Society, Nyugat; rivalry, Ady Endre, adyismus, literary matinees, literacy; Art Nouveau, literary societies, changing institutionalism

Balázs Géza: Basics for the anthropology of art and language

This premise is a thesis-like summary of my work titled “A művészet és a nyelv születése” (i.e., The birth of art and language). Art and language stem from the same dagger; they share their moment of birth: a manifestation of human capacity for abstraction. The co-birth of art and language is grounded in a so-called organic or soul-like linguistics in the chapter “Alapvetés”. In addition to traditional approaches, the question of origin is examined from the point of view of elementary forms and instinctive manifestations. This is

also served by “Természeti alapformák” (i.e., Basic forms of nature), which are identified as: circle, symmetry, iconicity, music). In conclusion, the chapter entitled “Rekonstrukciók” (i.e., Reconstructions) provides with possibilities of current approaches.

Keywords: physis-thesis (natural or artificial nature of language), the excluded (or intermediate) third, organic cultural development, language formation, innateness, zoomorphism, elemental forms, instinctive manifestations, forms of thinking, circle, symmetry, iconicity, music and language, mythical threshold

Béres Norbert: Hungarian Eulenspiegel and Munchhausen – Publishing Analogies and Differences

The subject of the present essay is the Hungarian emergence of two world-famous characters, Eulenspiegel and Baron Munchhausen, whose popular images are manifested to us through folk almanacs and traditions. Eulenspiegel's domestic reception took place after a longer period of time; although his character was confirmedly known through diverse foreign-language publications, one could only read about him in Hungarian at the beginning of 19th century, while Munchhausen's appearance in Hungarian literature, in contrast, occurred relatively early, within no more than a couple of decades. Their reputation and popularity deviate country by country, thus it is also different in Hungary.

Keywords: Eulenspiegel, Munchhausen, history of reception in Hungary, popularity, entertainment, folklore, variance

N. Császi Ildikó: Dyslexia and mother tongue education

Dyslexics, especially those in high school and higher education can learn independently according to their own methods. If they already know their own effective way of learning, they can seek help for extra boost. When teaching learning methods, we need to keep in mind that only those who are able to keep up with rapid change through continuous learning can get a job and a decent standard of living. And employers prefer professionals who are able to meet newer and newer challenges and develop in further training. It is everyone's basic interest to be able to keep up with developments and keep their knowledge up-to-date.

Keywords: learning disorder, dyslexia, reading strategy, mind map

Aniszi Kálmán: “Fenn a magasban” (i.e., Up high) (description)

Description of graphic artist, painter and writer Árkossy István, entitled “Világsíkok” (i.e., Planes of worlds).

Keywords: Árkossy István, two-dimensional flat-like shape breakdown

Crişan Greta: Magyarai Sára – Bartha Krisztina (ed.): “Nyelvi közösségek –

közösségi perspektívák” (Language communities – community perspectives) (description)

Description of the study volume entitled “Nyelvi közösségek – közösségi perspektívák”.

Keywords: community perspectives on language

Magyari Sára: Report on a press language research

Research on the Hungarian press language in Romania.

Keywords: Romanian Association of Hungarian Journalists, press language, proofreader

